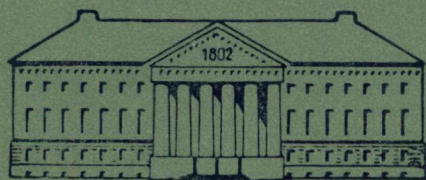

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
ACTA ET COMMENTATIONES UNIVERSITATIS TARTUENSIS
ALUSTATUD 1893. a. ВІСНІК 323 ВІПУСК ОСНОВАНЫ в 1893 г.

TÕID EESTI FILOLOOGIA ALALT
ТРУДЫ ПО ЭСТОНСКОЙ ФИЛОЛОГИИ

IV

ТАРТУ 1974

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
ACTA ET COMMENTATIONES UNIVERSITATIS TARTUENSIS
ALUSTATUD 1893. a. VIINIK 323 ВЫПУСК ОСНОВАНЫ в 1893 г.

TÖID EESTI FILOLOOGIA ALALT
ТРУДЫ ПО ЭСТОНСКОЙ ФИЛОЛОГИИ

IV

TARTU 1974

Toimetuskolleegium:

P. Alvre, P. Ariste, A. Kõnnap, E. Vääri (vastutav toimetaja).

Редакционная коллегия:

П. Алврэ, П. Аристэ, А. Кюннап, Э. Вяари (ответственный редактор)

VADJA MUINASJUTTE JA MUISTENDEID

P. Ariste

Soome-ugri keelte kateeder

Vadja muinasjutud ja muistendid on lisaks 1962. aastal avaldatud «Vadja muinasjuttudele». Allakirjutanu on viimasel kümnendil olnud iga aasta vadjalaste alal peamiselt rahvaloomingu, kombestiku, tavade jne. talletamiseks, 1971. aasta lõpuks oli tema kogus, millele on nimeks antud «Vadja etnoloogiat», 190 muinasjuttu, 170 muistendit, 114 naljandit, 50 legendi ja 21 tekkelugu. Lauluteisendeid oli 233. Neist on 14 nootidega varustatud. Loitse oli 54 ja itkusid 7. Kõige rohkem oli uskumuste ja tavade kirjeldusi. Neid oli 2284. Vanasõnu oli 473, mõistatusi 228 ja kõnekäände 108. Vanade mängude kirjeldusi leidus 32. Etnograafilisi kirjeldusi oli 587 ja vadjalaste ajalugu käsitlevaid pärimusteateid 208. Mitmed kirjeldused on fotodega.

Hääbuva vadja keele ja rahvaloomingu näited tuuakse selleks, et neis esineb niisugustki sõnavara, mida varem pole trüki avaldatud. Muinasjuttude ja muistendite hulgas on liiatigi selliseid, mis vadjalaste folkloori käsitlevas kirjanduses on haruldased või täiesti tundmatud. Need peaksid huvi pakkuma muinasjuttude ja muistendite uurijaile.

Iga esitatud teksti tõlke lõpus on mäрге selle kohta, kust asjaomane tekst on kirja pandud, kes on olnud selle jutustaja ja kus see leidub «Vadja etnoloogias».

Mati

Mati küla jutud on kirja pandud Olga Ivanovalt, kellelt saadud muinasjutte on ka varem avaldatud. Vt. P. Ariste, Vadja muinasjutte, lk. 52 jj.

1

meil kuccuaz vesilintu¹. jumaa sätte kekkkia lintui jarvga kaimamä. keik mentl. a vesilintu eb mennü.

miä kaivamā jarvea em mē. mie kaunīta sāppagō rōjāmā em mē.

jumal sis tällē juttel:

sie ed veī vettā jūvva jarvegssa, meressā. veid vettā jūvva āvā lehho pält.

keš on āvalla lehho pāl kase, siz veib jūvva.

1

Meil kutsutakse peoleoks¹. Jumal saatis kõik linnud järve kaevama. Kõik läksid. Aga peoleo ei läinud.

«Mina järve kaevama ei lähe. Mina punaseid saapaid määrima ei lähe.»

Jumal siis ütles talle:

«Sa ei või vett juua järvest, merest. Võid võtta juua haava lehelst.»

Kui haava lehel on kaste, siis võib juua.

(VE IX 30/31 (34), Mati, Ol'ga Ivanova, 73 a., 1964)

2

ellā eñmā pahat sgnat kešvi tghoizivad inehmlze pālē. tūtār
ūhskert meni čerikkō. čüzüb emält ražxā:

anna mīllē, tama, ražxā!

emā čüzüb: miħ'hē sīllē ražxā?

a tāmā vassāp, tūtār: mie tahon elmie ešsā.

emā ante rahad, a izze čirozi: lā ūmperi sinū kaglā mesto
elmeitā matol

vot, baba juttēv, ku tāmā meni mecā tūšvē, mato ūppī kaglā.
eñmā iā čāūs mato kaglaz. tāmā mēp saunā pešseümā, viskāp sevod
ūltā, mato sepeje pālē. a ko nēp seppēmā, mato tāz ūmperi
kaglā.

2

Enne ema pahad sõnad mõjusid väga inimesele. Tütär läks ükskord kirkusse. Küsib emalt raha:

«Anna mulle, ema, raha!»

Ema küsib: «Milleks sul raha (vaja)?»

Aga tema vastab, tütär: «Ma tahan helmeid osta.»

Ema andis raha, aga ise kirus: «Olgu su kaela ümber helmeste asemel madul!»

Vaat, vanaema räägib, kui ta läks metsa äärde [= juurde], hüppas madu kaela. Oma eluea käis, madu kaelas. Läheb ta sauna ennast pesema, viskab rõivad seljast [= ült], madu (läheb) rõivaste peale. Aga kui hakkab ennast rõivastama, madu (on) taas kaela ümber.

(VE IX 32 (41), Mati, Ol'ga Ivanova, 73 a., 1964)

ikolõkka vettä jõb. jõb jarvessa i meressä, kuza on kokad. meil deda nī pajatti, što tütterikko meni kaivolõ. ikolõkka jõi kaivossa vettä. jõi tütterikõ ühez, panged i keretä. sis kūza onçi tütterikko pankejeka i keretaka. ikolõkka on ez vihmä.

Vikerkaar joob vett. Joob järvest ja merest, kus on otsad. Meil vanaisa nii rääkis, et tüdruk läks kaevule. Vikerkaar jõi kaevust vett. Jõi tüdruku ühes, panged ja kaelpuud. Siis kuus ongi tüdruk pangede ja kaelpuudega. Vikerkaar on enne vihma.

(VE IX 34 (49), Mati, Ol'ga Ivanova, 73 a., 1964)

kataga. kazvi meccäs kataga. täl elti kultežed lehod. keiki kadgotti tältä lehtõa. no vot, tämä jätetti keikkina ilma lehotä¹. nüt tämä neisi keikkilailõ puiõ kairpämä. miltized milõ nüd lehod vettä? mie nüd vetan mokomad lehod, neisevat keikkia pissemä. nüt tämä eläp pisselikkojeka lehtojeka.

Kadakas. Kasvas metsas kadakas. Tal olid kuldsed lehed. Kõik katkusid talt lehti. Aga vaat, ta jäeti täiesti ilma lehtedeta. Nüüd hakkas ta kõikidele puudele kaebama: «Missugused lehed pean nüüd võtma? Ma võtan nüüd niisugused lehed, (mis) hakkavad kõiki torkima.» Nüüd ta elab torkivate lehtedega.

(VE IX 184 (19), Mati, Ol'ga Ivanova, 74 a., 1965)

jumal i paharõl meni einä lõmā. paharõl meni vikastõlla. jumal meni sirpika. nävät pallo lõti. a jumal vāsü sirpika. meni paharõlele i juttõv:

davai, mēm õkāmā!

eitetti maõkāmā. a jumal izze eb nukkunnu. a paharõl maõkāv. jumal neisi. vetti vikastõ. lei, kunnis paharõl makaz. lei enär paharõlta. meni i juttõv:

neiz nüd ülezi!

paharõl neis ülezi.

mēmmā nūd vāttaimma¹ eimā tōtä. ċen kui pallo lei.
menti vāttaimma. vātetti: paharōl vāhāp lei. a jumal enāp.
paharōl jutteḷ jumalalalē:

dava-i vajelamma! sie aṅ milalē sirppi. a sie veta vikaste.

menti lōmā. paharōl juttēb:

nūt sie miñnuu enāp et petā.

sirpikā selcā meil neis vaivattamā, vot, seneperās vāci nūt
sirpikā nītāb rūissā. a lūvvāz einād vikastēkā.

jumal ī paharōl neisti nagria čūlvāmā. kazvi sūressi nagri.
nūt pieb neisa katkomā nagria. jumal juttēb:

kummā sie nūd vetaḍ? vetaḍ sie jūrē ili ladvā?

a paharōl jutteḷ jumalalalē:

nād, miltin eḷeḍ vīzaz!

paharōl juttēb jumalalalē:

mie vetaḍ ladvā. a sie veta jūri.

neisti katkomā. jumalalalē jūrēḍ, a paharōleleḷ ladvad. a
mitā? enāp bē miññāiv. jumal sōb nagria. a paharōl ep sō miññāiv.
ladvad, rohot sai.

nūt paharōl juttēb jumalalalē:

paivō-m nūd rūissā nītāmā!

no vot, menti nāvād rūissā nītāmā. jumal juttēb:

mized nūd vetaḍ? ladvad ili jūrēḍ?

sie kahisē miñnuu pettelid. a mie nūd vetaḍ jūrēḍ.

a jumal vetti ladvad. jumal sai leivā. a paharōl sai jūrēḍ.
seneperās on, vāci sōb jumalā leirā, jumalā villā. a paharōl
čāüb meccā mō.

5

Jumal ja vanakurat läksid heina niitma. Vanakurat läks vikatiga. Jumal
läks sirbiga. Nad niitsid palju. Jumal väsis ära sirbiga (niites), läks vana-
kuradi juurde ja ütleb:

«Noh, lähme puhkama!»

Heitsid magama. Aga jumal ise ei jäänud magama. Aga vanakurat magab.
Jumal tõusis üles. Võttis vikati. Niitis, kuni vanakurat magas. Niitis enam
kui vanakurat. Läks ja ütleb:

«Tõuse nüüd üles!»

Vanakurat tõusis üles.

«Lähme nüüd oma tööd vaatama, kui palju keegi on niitnud.»

Läksid vaatama. Vaatasid: vanakurat on vähem niitnud. Aga jumal (on)
enam. Vanakurat ütles jumalale:

«Hakkame vahetama! Sina anna mulle sirp. Aga sina võta vikat.»

Mindi niitma. Vanakurat ütleb:

«Nüüd sa mind enam ei peta.»

Sirbiga hakkas meil selga vaevama. Vaat, sellepärast rahvas nüüd sir-
biga löikab rukist. Aga heina niidetakse vikatiga.

Jumal ja vanakurat hakkasid naerist külvama. Kasvas naeris suureks. Nüüd peab hakkama naerist (välja) kitkuma. Jumal ütleb:
«Kumma sa nüüd võtad? Kas sa võtad juure või ladva?»
Aga vanakurat ütleb jumalale:
«Näed, missugune kaval oled!»
Vanakurat ütleb jumalale:
«Mina võtan ladva. Aga sina võta juur.»
Hakati (üles) kitkuma. Jumalale (said) juured, aga vanakuradile ladvad. Aga mida? Enam pole midagi. Jumal sööb naerist. Aga vanakurat ei söö midagi. Ladvad, rohu sai.

Nüüd vanakurat ütleb jumalale:
«Lähme nüüd rukist lõikama!»
Noh vaat, läksid nad rukist lõikama. Jumal ütleb:
«Mis nüüd võtad? Ladvad või juured?»
«Sa petsid mind kaks korda. Aga ma võtan nüüd juured.»
Aga jumal võttis ladvad. Jumal sai vilja [= leiba]. Aga vanakurat sai juured. Sellepärast on, (et) rahvas sööb jumala leiba, jumala vilja. Aga vanakurat käib mõõda metsa.

(VE X 55/57 (6a), Mati, Ol'ga Ivanova, 75 a., 1966)

6

*nüt pajatan ävā. meccās kazvi kahs pūta. iloza kūsi i āpa.
kūsi juttēb āvalē:*

*sie dūmāt, što sie iloza. mi tožē en eļē hilkid. suved i talved
ain ühtälājin ēn.*

āpa juttēb:

mie hot ēn iloza suvel. minū lehod eļlaz ilozad, ēppeižed.

tuep sūčūze, keik lehod lähtiās sint vällā, tāllē juttēb kūsi.

a jumal kūlfi, kui nāvād rijjelaz. jumal juttēb:

*mie nüt tēn nī. kūzeļē jātān emad lehod pisselikkād. a āvalē
annan rohhožed lehod. siz evād neis rītēmā. āvā lehod neisaz vāri-
zeimā, lēp tūnta i eb lē tūnta. ain neisaz liglittāmmā.*

*nūd nāvād elāvād üšovī. jumal lehod vajefi. antē teizež
lehod.*

6

Nüüd räägin haavast. Metsas kasvas kaks puud, ilus kuusk ja haab. Kuusk ütleb haavale:

«Sina mõtled, et sa (oled) ilus. Ma ei ole ka kole. Suved ja talved (olen) aina ühesugune.»

Haab ütleb:

«Ma olen vähemalt suvel ilus. Minu lehed on ilusad, hõbedased.»

«Tuleb sügis, kõik lehed lähevad sul minema.» ütleb talle kuusk.

Aga jumal kuulis, kuidas nad vaidlevad. Jumal ütleb:

«Ma teen nüüd niiviisi. Kuusele jätan omad lehed, torkivad. Aga haavale annan rohelised lehed. Siis nad ei hakka vaidlema. Haava lehed hakkavad värisema, kas tuleb tuult või ei tule tuult. Ikka hakkavad lipendama.»

Nüüd nad elavad hästi. Jumal vahetas lehed ära. Andis teised lehed.

(VE X 57/57 (7), Mati, Ol'ga Ivanova, 75 a., 1966)

surma mehheka pajatti. mēs tēb aitā. mesto viccō pāb eļged.
surma mēb mōtā, čūzūb:

mih'he sie nī kehnōa aitā tēd?

tām surmalē vassāv:

minū iāssi taŗpāv.

*a surma vēl ante čūmmē vōtta ellā. piti mehel tein aita tehā.
eļged autozivad ja tekkauzivad.*

Surm rāakis mehega. Mees teeb aeda. Vitsade asemel paneb ōled. Surm
lāheb mōōda, kūsib:

«Miks sa nī viletsat aeda teed?»

Tema surmale vastab:

«Minu eluajaks piisab.»

Aga surm andis veel kümme aastat elada. Mees pidi teise aia tegema.
Ōled pehkisid ja pudenesid (maha).

(VE X 67/68 (44), Mati, Ol'ga Ivanova, 75 a., 1966)

*eli starikka keļmē poigākā. eli nāillā sūr tara. senes taraz
ēli kuln. n eunappū. čāuz vargaz vargassamā eunia. isā juttēb
poikalailē:*

pieb ņeisa vahtimā vargassa.

*vanerallē poigallē esimeizeš tuli vōro vahtia. meni vahtimā
vanep poika. eitti makkā mā. tāz vargasatti eunav. tuli koittōsē.
izālē juttēb:*

ебеллу čeltā varkaiļ.

*a eunad on vargasattu. teizeļ päivā meni tein velli. tāz eitti
makkā mā. tāz eb nāhnū, kui eunad vargasatti. tuli koittōsē. izālē
juttēb:*

беллу čeltā varkaiļ.

*keļmettomaļ päivā meni nōreļ velli. kazel velleļ eli keļ
sil mā kahs magatti. a keļmaiz vahti. nōreļ velli nāci, etti
varkaiļē čāusi kultalintu. keļmais poika tarttu kultalintua ānnās
čīn. katkaz ūhhe sunģā. tueb nōreļ velli koittōsē. juttēb izālē:*

varkā tapazin. tolki lentī vāllā. sunģā jātti mlallē čāttese.

*isā sūttu vanepijē poikijē pālē. aje kahs poikā koittōa vāllā,
što eļti laizgav. a nōrepā jātti eņneka elāmā. vot i keļk.*

Elas taat kolme pojaga. Oli neil suur aed. Selles aias oli kuldne õunapuu. Käis varas õunu varastamas. Isa ütleb poegadele:

«Peab varast valvama hakkama.»

Vanemale pojale tuli esimesena voor valvata. Läks valvama vanem poeg. Heitis magama. Taas varastati õunu. Tuli koju. Isale ütleb:

«Polnud kedagi vargil.»

Aga õunad on varastatud. Teisel päeval läks teine vend. Taas heitis magama. Taas ei näinud, kuidas õunu varastati. Tuli koju. Isale ütleb:

«Polnud kedagi vargil.»

Kolmandal päeval läks noorem vend. Sellel vennal oli kolm silma. Kaks magas, aga kolmas valvas. Noorem vend nägi, et vargil käis kuldlinn. Kolmas poeg haaras kuldlinnul sabašt kinni. Kaksas ühe sule (ära). Tuleb noorem vend koju. Ütleb isale:

«Varga sain kätte. Ainult minema lendas. Sule jättis mulle kätte.»

Isa vihastas vanemate poegade peale. Ajas kaks poega kodunt välja, et olid laisad. Aga noorema jättis enesega elama. Vaat, ongi kõik.

(VE XII 85/86 (1), Mati, Olga Ivanova, 77 a., 1968)

Kõrvõttula

Kõrvõttula küla kaks juttu on Kāta (Jekaterina) Jovleva l't. Tema on jutustanud muidki muinasjutte ja muistendeid, millest osa on avaldatud. Vt. P. A r i s t e, Vadja muinasjutte, lk. 61 jj. Keelejuht suri 1968. aasta sügistelvel.

9

iloza kakku

elivād hukko i hakka. nāil leppu leirā. jašvai белли. javod leppuzivā. a sūšvā tahtaub. hakka juttēb:

mie mēn korjān, kuza sān jašvai. pūhin keikkīs nurkkeiš. rap-sutan keikkīs vārccleiš.¹ mitā sān, čūhzetān kakku.

no vot! pūhči hakka jēka nurkkeleiš.² rapsutti keik javovārcid. sai vähākkeizē jašvai. segotti nē javod vėkā. antē apēta. a omnis pani taičināsē ülehtā, veita, i teči kakku. lagasti seņne kakku vėkā. i pani čihvā ahjō. kakku ahjoš čūhsez. ahjoš veitti seņne kakku i pani akkunallē jahtumā. kakku seiso, seiso akkunaļ. akkuna eli aņe. kakulē tuli ičāvū seisōa. tām veitti vērehti akkunaš kujalē. i troppā mō meni vēremā. vēreb, vēreb, a vassā tāllē jānez. jāneš čūzūb:

čen sie ēd?

mie eļen kakku, ios kakku, ūmpār kakku, jēka nurkaš pūhittū, jēka vārciš rapsēttu (~ rapsittu), ūllek veikā segotēttu, čihvaz ahjoš čūhzetēttū, akkunalla jahutēttu.

jānes tällē juttē_B:

mie sihū sōn.

kakku vassā_B:

johzin mie ämmält, johzin mie äddält i sint jānesselt johzen.
i pani vēremā etezi. a jāneš_čēli алғ пāl jāi vāttamā. vērep
kakku. a vassā tällē susi.

čēn sie mokoma ǵD? mie sinū sōn.

a kakku juttē_B:

elā sie miñnua sō. kūltā parap, millizē mie silлғ лаулū лаулан.
i алғе:

mie ǵn kakku, i iloza kakku. jēka nurkaš pūhittū, javovārccilāiš
rapsettu, ūllēk veikā segotettu, čihvaz ahjoza čūhzetettū, akkunalla
jahutettu. pakeņin mie äddält, pakeņin mie ämmält. pakeņin
jānesselt. siltči, susi, pakeņen.

i pani menemā etez. susi jāi vāttamā takkā. vērep kakku. vassā
tällē karu.

čēn sie mokoma ǵD?

mie ǵn kakku, iloza kakku.

a mie sinū sōn!

elā sie, karu, miñnua sō. kūltā, millizē mie silлғ лаулū лау-
лан. mie ǵn jēka nurkaš pūhittū, javovārccilāiš rapsettu, ūllēk
veikā segotettu, čihvaz ahjoš_čūhzetettū, akkunalla jahutettu. pa-
keņin mie äddält, pakeņin mie ämmält. pakeņin jānesselt. pake-
ņin mie sueļt. siltči pakeņen.

vērep kakku tāz etez. vassā tällē repo.

čēn sie mokom ǵD?

mie ǵn iloza kakku.

a mie sinū sōn!

elā sie, repo, miñnua sō. kūltā parap, millizē mie silлғ лаулū
лаулан. tāz on nēsa-mat senad: ǵn mie kakku, iloza kakku. jēka
nurkassa pūhittū, javovārccilāiš rapsettu, ūllēk veikā segotettu,
čihvaz ahjoš_čūhzetettū, akkunalla jahutettu. pakeņin mie äddält,
pakeņin mie ämmält. pakeņin mie jānesselt. pakeņin mie sueļt.
pakeņin mie karuļt. siltči pakeņen.

repo juttē_B:

mie ǵn vana. en kūлғ. en sānnu tolkkua, kui sie лаулад. issū
milлғ neñnā pālē. i лаула tein kert. mie nēn kūltāmā.

kakku ūppi revolғ neñnā pālē. алғе лаулā. ja repo viskas
tāmmā vāhākkeizǵ. vetti suhhe ja tāmmā sei. i sei tāmmā! repo
on vīzaz. petteli kakku i sei.

Ilus kakk

Elasid taat ja eit. Neil lõppes leib. Jahu polnud. Jahud olid otsa saanud. Aga süüa tahetakse. Eit ütleb:

«Ma lähen korjan, kust saan jahu. Pühin kõikidest nurkadest. Raputan kõikidest kottidest. Mida saan, küpsetan kaku.»

Aga vaat! Pühkis eit kõikidest nurkadest. Raputas kõik jahukotid. Sai vähekesse jahu. Segas need jahud veega. Laskis hapneda. Aga hommikul pani tainasse koort, võid ja tegi kaku. Silis selle kaku veega. Ja pani kuuma ahju. Kakk ahjus küpses. Võttis ahjust selle kaku ja pani aknale jahtuma. Kakk seisis, seisis aknal. Aken oli lahti. Kukul hakkas igav seista. Ta võttis (kätte), veeres järsku aknast õue. Ja teerada mööda läks veerema. Veereb, veereb, aga vastu (tuleb) talle jänese. Jänese küsib:

«Kes sa oled?»

«Ma olen kakk, ilus kakk, ümar kakk, igast nurgast pühitud, igast kotist raputatud, koorega, võiga kastetud (segatud), kuumas ahjus küpsetatud, aknal jahutatud.»

Jänese ütleb talle:

«Ma söön su.»

Kakk vastab:

«Jooksin ma eide käest, jooksin ma taadi käest ja sinu, jänese, käest jooksin.»

Ja pani edasi veerema. Aga jänese, suu ammuli [= keel huule peal], jäi vaatama. Veereb kakk. Aga vastu (tuleb) talle hunt.

«Kes sa oled niisugune? Ma söön su.»

Aga kakk ütleb:

«Ära sa mind sõõ. Kuula parem, missuguse laulu ma sulle laulan.» Ja algas:

«Ma olen kakk, ilus kakk. Igast nurgast pühitud. Jahukottidest raputatud, koorega, võiga kastetud, kuumas ahjus küpsetatud, aknal jahutatud. Põgenesin ma taadi käest, põgenesin ma eide käest. Põgenesin jänese käest. Sinugi käest, hunt, põgenen.»

Ja pani edasi minema. Hunt jäi takka vaatama. Veereb kakk. Vastu (tuleb) talle karu.

«Kes sa niisugune oled?»

«Ma olen kakk, ilus kakk.»

«Aga mina su sõõn!»

«Ära sa, karu, mind sõõ. Kuula, missuguse laulu ma sulle laulan. Ma olen igast nurgast pühitud, jahukottidest raputatud, koorega, võiga kastetud, kuumas ahjus küpsetatud, aknal jahutatud. Põgenesin ma taadi käest, põgenesin ma eide käest. Põgenesin jänese käest. Põgenesin ma hundi käest. Sinugi käest põgenen.»

Veereb kakk taas edasi. Vastu (tuleb) talle rebane.

«Kes sa niisugune oled?»

«Ma olen ilus kakk.»

«Aga mina su sõõn.»

«Ära sa, rebane, mind sõõ. Kuula parem, missuguse laulu ma sulle laulan.» — Taas on needsamad sõnad. — «Olen ma kakk, ilus kakk. Igast nurgast pühitud, jahukottidest raputatud, koorega, võiga kastetud, kuumas ahjus küpsetatud, aknal jahutatud. Põgenesin ma taadi käest, põgenesin ma eide käest. Põgenesin ma jänese käest. Põgenesin ma hundi käest. Põgenesin ma karu käest. Sinugi käest põgenen.»

Rebane ütleb:

«Ma olen vana. Ma ei kuule. Ma ei saanud aru, kuidas sa laulad. Istu mulle ninale. Ja laula teine kord. Ma hakkam kuulama.»

Kakk hüppas rebasele ninale. Hakkas laulma. Ja rebane viskas ta vähekese (õhku). Võttis suhu ja ta söi. Ja söi ta! Rebane on kaval. Pettis kaku ja söi ära,

(VE IX 186/188 (2), Kõrvõttula, Kat'a Jovleva, 73 a., 1965)

10

eliväd isä i emä. näila_eli üps tütar. teisia lah sai beλλu. isä i emä kešvõl suvazivad eñmä tütärt. i mitä tām va:tes tahte, keikkēa tehti. izze tām miittäid ep tehnü. makas kui pallo tahte. emä seveṭav. pā sugeṭ. sōtāv. i tütar isup tuλλē tüveñ i sōjettēṭ, kui on čülmä. a kui palava, siz juttēṭ: vēkā miñnuu tagepaš. a ko on čülmä: paṅkā ličepāš. nī koko aika tām miittäid ep taho tehä. emä isä tätä nī oddettī. miittäid eb annettu tehä. keik tällē tehti. tām kazvi sūressi. ja pieb mehelē mennä. a tätä čennid eb veṭa. juellas tāmä on laiska mokoma. näväd eliväd üšvõl. isä emä tōtä tečeväv. a tāmä eb miittäid. kosimä čennid ep tuē. no vimeizeš üps tuli košsi. emä i juttēṭ:

veṭav. medde tütar on nī kazvatettu, etti tām miittäid ep tē. tällē keik pieb valmīs tehä. kui veid nī oita medde tütärt, siz i veṭa. a ko ed veṭi, siz eci teṭzeš paikkā eñmä eñnia¹.

no se pojo veṭti. veṭti i vei teise čüllä. pojo se eli aivõ kõühä. eli ühsinä. täl_eli vai üps katti. katti eli aivõ tarkka. tām i veṭsi pajattä. tuli mēs, teṭi naizē. pani lämpiemä ahjõ. čihutti sōkid. sōtti naizē. isutti naize na kourik². izze meni tōlē. a tām jäi sinne issumā. ehtogoñ tuli tām koitõ. tās sōtti nalzē. teṭzeṭ päivä pieb mennä tōlē, a katti epetti, mitä tämmä piep tehä. mēz juttēṭ kourikalṭē:

sie lämmitä ahjo, čihuta leunaz! miλλē tōd nurmeṭē! minū nain sōtä kotoñ!

izze meni nurmeṭē. nain jäi issumā kourikā päl. issu, issu. ehtogoñ tuēb mēs koitõ i juttēṭ kourikalṭē:

mitä sie miλλē et tōnnu leunatta? mie valmiz eñ kōlla sōmättä!

a nain juttēṭ:

miäči eñ sōmättä. a miλλē sūvõd tahtaub.

mēz veṭti señne kourikā. pani lavezeṭeṭ i veṭti rözgä. i tām lei, lei sitä kourikkä. i viskas tämmä uhzē taḡgä kujalē. teṭzeṭ päivä mēp tām tās tōlē. a kourikalṭē juttēṭ:

tō miλλē leunad! i nain sōtä!

i meni. näväd jäväd. issu, issu nain i juttēb kovrikalē:
mitä sie mittäid et tē? mie tahon sīvvā i peremmehelē pieb
vijjä leunad.

kovrikka ležib, eb līku. eb mittäid vassā. nain isup sōmättā.
a sīvvā tahov. sīvvā bē mittäid. mēs tuēb ehtogon koittō. tās
sōmättā. juttēb:

kast vīsi veip kōlla nālčā.

tāz vetti rōzgā. i vėl kevepeis lei tätā, kovrikkā. naizele tuli
žāli tätā kovrikkā. juttēb:

taŗpāv. omeņ tām jo tēv. a ku ep taho, siz mie izze mittäid
dūmān.

meni tās tōlē. nain jāi koittō. kovrikka eb mittäit tē. pieb enellez
mittäit tehā. lämmitti ahjō. čihutti sōki. i meni peλλolē vēmā mehelē
sīvvā. mēz obrā-dovalsā³. eli dovo-lnji⁴. kuccu naize. issuzivad
rinnā i seivāt seņņe sōki kahhē. mēs tätā čisseli. nain se eli üvā.
peŗrā sitā jeka päivā nain neis neisemā vaŗraipē. keik valmisap
sōki. sōtāp mehhe. sātāp tōlē. a izze kotoņ tōt tēv. katti epetti
mēssä. rahvaz neis čissemā naissa. a tām vaŗraipē teisia tuli nurmē
sōkikā.

no a siz emā juttel mehelē:

pieb mennā vāttamā, kui medde tütār elāv. oddapko tätā mēz
vai eb odda.

isā meni vāttamā. emā jāi koittō. meni isā, a tütār nāci išsā.
johs tällē vassā. kuccu koittō vāttamā, kui näväd elāvād. isā meni,
vatte. keikk on üšvi. rahvas čissēp tütärtā. mēs čissēp što näväd
elāvād üšvi. i tulici koittō. isā tuēp koittō. a emā čüzüb:

kuza on tütār? tütärtā et tōnnu koittō?

a isā vassāv:

tütār elāb aivō üšvi. izze keik tēv, eb ottē, etti tällē čennit
tečēis. rahvas tätā čissēb.

emā juttēb:

lā siz elāv. mēz epetti tätā tōt tehā parapeis ku mō sinūkā.
vot i keik.

Elasid isa ja ema. Neil oli üks tütar. Teisi lapsi polnud. Isa ja ema väga armastasid oma tütart. Ja mida ta vaid tahtis, kõike tegid. Ise ta midagi ei teinud. Magas (nii) palju, kui tahtis. Ema rõivastab. Pea soeb. Söödab. Ja tütar istub tule ääres ja soojendab ennast, kui on külm. Aga kui (on) palav, siis ütleb: viige mind kaugemale. Aga kui on külm: pange lähemale. Nii ta ei taha

kogu aeg midagi teha. Ema, isa hoidsid teda nii (võrd). Midagi ei lastud teha. Kõik tehti talle (kätte). Ta kasvas suureks. Peab juba mehele minema. Aga teda keegi ei võta. Õeldakse, (et) ta on laisk niisugune. Nad elasid hästi. Isa, ema teevad tööd. Aga tema ei midagi. Kosima keegi ei tule. Noh, lõpuks tuli üks kosja. Ema ütlebki:

«Võtad. Meie tütar on nii kasvatatud, et ta midagi ei tee. Talle peab kõik valmis tegema. Kui võid nii meie tüdart hoida, siis võtagi. Aga kui sa ei või, siis otsi teisest kohast oma õnne.»

Noh, see pois võttis. Võttis ja viis teise külla. Poiss see oli väga vaene. Elas üksinda. Tal oli vaid üks kass. Kass oli väga tark. Ta võis kõneldagi. Tuli mees, tõi naise. Pani ahju küdema. Keetis toidud. Söötis naise. Pani naise vaibakesele istuma. Ise läks tööle. Aga tema jäi sinna istuma. Öhtul tuli ta koju. Taas söötis naise. Teisel päeval peab tööle minema. Aga kass õpetas, mida ta peab tegema. Mees ütleb vaibakesele:

«Sa küta ahi, keeda lõunal! Mulle tood nurmele! Minu naine sööda kodust! Ise läks nurmele. Naine jäi vaibakesele istuma. Istus, istus. Öhtul tuleb mees koju ja ütleb vaibakesele:

«Miks sa mulle lõunat ei toonud? Ma olen söömata valmis surema!»

Aga naine ütleb:

«Minagi olen söömata. Aga ma tahan süüa.»

Mees võttis selle vaibakese. Pani pingile. Ja võttis piitsa. Ja ta peksis, peksis seda vaibakest. Ja viskas ta ukse taha õue. Teisel päeval läheb ta taas tööle. Aga vaibakesele ütleb:

«Too mulle lõunal! Ja naine sööda!»

Ja läks. Nemad jäid (koju). Istus, istus naine ja ütleb vaibakesele:

«Miks sa midagi ei tee? Ma tahan süüa ja peremehele peab lõuna viima.»

Vaibake lamab, ei liigu. Mitte midagi ei vasta. Naine istub söömata. Aga süüa tahab. Süüa pole midagi. Mees tuleb öhtul koju. Jälle söömata. Ütleb:

«Sedaviisi võib nalga surra.»

Jälle võttis piitsa. Ja veel kõvemini peksis teda, vaibakest. Naisel hakkas kahju sellest vaibakesest. Ütleb:

«Piisab. Homme ta teeb juba. Aga kui ei taha, siis ma ise midagi mõtlen.»

Läks jälle tööle. Naine jäi koju. Vaibake ei tee midagi. Peab enesele midagi tegema. Küttis ahju. Keetis söögi. Ja läks põllule mehele süüa viima. Mehel oli hea meel. Oli rahul. Kutsus naise. Istusid kõrvu ja sõid selle söögi kahekesi. Mees kiitis teda. Naine oli hea. Pärast seda naine hakkas iga päev varem tõusma. Valmistab kõik söögid. Söödab mehe. Saadab tööle. Aga ise teeb kodus tööd. Kass õpetas meest. Rahvas hakkas naist kiitma. Aga tema tuli enne teisi söögiga nurmele.

Noh, aga siis ema ütleb mehele:

«Peab vaatama minema, kuidas meie tütar elab. Kas hoiab teda mees või ei hoi.»

Isa läks vaatama. Ema jäi koju. Läks isa, aga tütar nägi isa. Jooksis talle vastu. Kutsus koju vaatama, kuidas nad elavad. Isa läks, vaatās. Kõik on hästi. Rahvas kiidab tüdart. Mees kiidab, et nad elavad hästi. Ja tuligi koju. Isa tuleb koju. Aga ema küsib:

«Kus on tütar? Tüdart sa ei toonud koju?»

Aga isa vastab:

«Tütar elab väga hästi. Ise kõik teeb. Ei oota, et talle keegi teeks. Rahvas kiidab teda.»

Ema ütleb:

«Las ta siis elab. Mees õpetas teda tööd tegema paremini kui meie sinuga.»
Vaat, ongi kõik.

(VE IX 191/194 (9), Kõrvõttula, Kat'a Jovleva, 73 a., 1965)

Luuditsa

Luuditsa külast kogutud jutud on Paro Dmitrijevalt, kes on sama küla põline elanik. Oma mehe Olekseiga rääkis ta kodus alati vadja keelt. Ta oli väga tagasihoidlik vanake. Kui ta midagi jutustas, jutustas ta asjalikult ning iga seika kaalutledes. Kõik jutud on ta kuulnud lapsepõlves. Venekeelse kirjanduse mõju on tema pärimuste repertuaaris minimaalne, sest ta on jäänud kirjaosakamatuks. Paro Dimitrijeva suri 1971. aastal.

11 A

Järgnev muinasjutt on kaks korda kirja pandud, esmakordselt jutustamise järgi, teistkordselt on see talletatud magnetofonilindile ja siis sealt litereeritud. Et näidata, kuidas ühel ning samal jutustajal võivad teisendid nii keeleliselt kui ka sisuliselt varieeruda, on järgnevalt toodud mõlemad teisendid. Teisend 11 A on jutustamise järgi saadud ja 11 B on litereeritud lindilt.

eli ühes taloz määrännü epen. sīs peremmēz juttēv:

pieb se epen mūvvā.

a perennain juttēv:

emmā mū. parepi tapammā. i nahgā kui mūmmā, keļmed rublā sāmme¹. a sīs ko vajeatammē keļk kopekkarahassi, sīz lēp pallo rahhā.

a sīz epenē küll senē. epen lāhsi poiz. epen mēv tētā mō ja sīs koer² haukub³. no epen juttēv:

mitā sie koerparka haukud?

haukun, minnua tahotā irttā polz.

tuē minükā!

mēp koer, mēb epezēkā parvē. sīs katti naukib akkunalla:

en tahtoizi sūvvā. va nastaisijā⁴ riħħz.

epēn tāz juttēv:

menemmā minükā!

ja sīs mentl čülā-ēcaļ. sīel sika mōrnāb.

mitā sie, sika, mōrnād?

sikkā tahotā leikata. sīs sika tull parvē. sīz joutu⁵ i kukko neijēkā parvē. sīs keļk lähetti parvē. ja sīz mentl sūrē meccā. sīel lakjāt⁶ ebē. sīz epen juttēv:

puhhe pieb mennā kaccomā, kuza on lakja.

sīs kukko plakutti, plakutti sipijēkā. i pū ladvā lenti. sīz nāki: tuli paisav. juttēv:

sīel on tuli kotoñ.

siz menti sinne kõl. siz menti. siel ehti paha. pahat keittööd⁷
varjä suppia. epen kui petkez akkunä, nämäd lähti keik karkü-
no sis se epen cüzüb:

čen neizep cihuttammä?

katti juttëb: mie cihutan.

sış cihutatti i sīti. siz epen cüzüb:

čen neizep kuhē makkämä?

katti juttëb: mie neizen arinaļ makkämä.

a koer juttëb: mie neizen cūnnūsen алла makkämä. mie ennē
i eļen cūnnūsen алла magannu.

epe juttëb: mie ennē jo eļen magannu talliz. mie menen talli.

sika juttëb: mis ennē jo eļen magannu evvez. mie menen evvë.

a kukko juttëb: mi eļen magannu lakkarūļ. i menen lak-
karūļ.

sīs ko eļlä, katti eb makkä. a paha jo tullä. ühs paha
juttëb:

tuli paisav.

katti issu arinaļ i paha katiļ torckas silmä. katti hüppäs⁸
tällē selcä. tämä, se paha, hüppäz üli cūnnūse. koer pakaroš
cīn. paha hüppäz menemä evvë. sīs sika evvëz vetti teizeš paka-
roš cīn. siz epe tātä ko petkäv, tämä mörnäv: ai, cūlcīlū jo
katkaz. a kukko se mörnäv vennäiš: befi jevo. čort!

11 A

Oli ühes talus vilets hobune: Siis peremees ütleb:

«Selle hobuse peab ära müüma.»

Aga perenaine ütleb:

«Meie ei müü. Paremtapame. Ja naha kui müüme, kolm rubla saame.

Aga siis, kui vahetame kõik kopikrahaks, siis on palju raha.»

Aga siis hobune kuulis seda. Hobune läks ära. Hobune läheb teed mööda.

Ja siis koer haugub. Noh, hobune ütleb:

«Mida sa, vaene koer, haugud?»

«Haugun, mind tahetakse ära puua.»

«Tule minuga!»

Läheb koer, läheb hobusega kaasa. Siis kass näub õues:

«Ma ei tahaks süüa, vaid lastaks tuppa.»

Hobune ütleb jälle:

«Lähme minuga!»

Ja siis läksid küla otsa. Seal siga karjub.

«Mida sa, siga, karjud?»

Siga tahetakse tappa. Siis siga tuli kaasa. Siis juhtus ka kukk nendega
kaasa (tulema). Siis läksid kõik kaasa. Ja siis läksid suurde metsa. Seal
tuld pole. Siis hobune ütleb:

«Puu otsa peab vaatama minema, kus tuli on.»

Siis kukk plaksutas, plaksutas tiibu. Ja puu latva lendas. Siis nägi: tuli
paistab. Ütleb:

«Seal on tuli majas.»

Siis läksid sinna maja juurde. Siis läksid. Seal olid vanakurjad. Vanakurjad keetsid sooja suppi. Hobune kui jalaga vastu akent löi, läksid nad kõik pakku. Noh, siis see hobune küsib:

«Kes hakkab (toitu) keetma?»

Kass ütleb: «Mina keedan.»

Siis keetsid ja söid. Siis hobune küsib:

«Kes hakkab kuskohal magama?»

Kass ütleb: «Mina hakkan ahjusuul magama.»

Aga koer ütleb: «Mina hakkan läve all magama. Ma ennegi olen läve all maganud.»

Hobune ütleb: «Mina olen juba enne tallis maganud. Ma lähen talli.»

Siga ütleb: «Ma olen juba enne laudaõues maganud. Ma lähe laudaõue.»

Aga kukk ütleb: «Ma olen maganud lakapuul. Ja lähen lakapuule.»

Siis: kui nad (nii) on, kass ei maga. Aga vanakurjad juba tulevad.

Oks vanakuri ütleb:

«Tuli paistab.»

Kass istub ahjusuul ja vanakuri torkas kassile silma. Kass hüppas talle selga. Ta, see vanakuri, hüppas üle läve. Koer tuharast kinni. Vanakuri hüppas laudaõue minema. Siis siga laudaõues võttis teisest tuharast kinni. Siis hobune, kui teda jalaga lööb, ta karjub: ai, küljeluu löi juba katki. Aga kukk karjub vene keeli: kurat, võ'ta teda!

(VE X 171/173 (5), Luuditsa, Paro Dmitrijeva, 70 a., 1966)

11 B

*no | eletti vana mēz i | nain || eletti || neil_ueli vana epen ||
i nāmā || mēs tahto epezē mūvve || a staruxa eb antannu mūvve ||
juttel što | tapamme || sis sämme nahgā mūvve || sām rohkāp
raxxā || nī sis || sitā vīsi | nā pajalētti || a epen kūl || epen lähs
kottont poiz menemā || lähs menemā kujallē || kujal koer hau-
kub || tāmā juttēb ||*

mitä sie | koer parka | haukud? ||

kui en hauku! || ku minnū tahotā poiz leikata ||

tuę minnükā! ||

no lätti menemā || mennā | i katti nāukib || tōž ||

mitä | katti parka | nāukid? ||

*mie en tahtoizi sūvve || vā lastais | sais sōjā || no minnua
evād las | sōjā ||*

no poidom minnükā! ||

*mentī || i epen tōž || i sika || i se epen i koera || i katti ||
i siz mentī čülā ecallē || siel_uon sika || sika juttēb: ||*

minnua tohotā leikata ||

no | poidom minnükā ||

*epev vāi . . || no || mennā keik parvez || sī johtu kukko parvē ||
mentī sūrē meccā || sūrē meccā mentī || epen juttēb ||*

*kaccogā | kuza on lakkia || kevässi on || pitkā matka || mai-
hissā || makkāmā bē || kuhē neisa ||*

sīs kukko plakutti // plakutti sīpijèkà // lenti pū ladvā // i
sīs nāki // siela on tuli // lakkiā // menti | siel lakkiā // siel
pahat sūvvā // varjā suppia // epen | kui potkez // pahat keik
riheš | poiz // pahad lähti (~ lätti) riheš poiz johsemā // i nāmā
menti rihhè // a sīz epen čüzüb //

čen neizep keittāmā? //

nō sīz // katti juttēb //

mie neizen | keittāmā //

katti keitti // sūti // i sīz neistl makkāmā // neistl // sīz epen.
čüzüb // kuhē neizette makkāmā? //

katti juttēb // mie ennè ėn magannu arineļ // i nūt neizen
arineļ //

koer juttēb // mie ėn ennè magannu künnūsennal¹ // i nūt
neizen | künnūsennalē //

a epen juttēb // mie ėn magannu ennè | talliz // i nūt mēn
talli //

a sika juttēb // mie ennè ėn magannu evvež // i nūt tagāz mēn
evvè //

a kukko meni lakkarūllē // noh // i eļlā sīz // jo raha
tueb // i juttēb // ūhs ili paistav² //

noh // a meni // a katiļ silmā torkkas sermē // katti | ko hūp-
pās selčā // katti selčā // tāmā // ūli künnūsē // ja koer pakarosse
čl // tāmā evvè // sika teizeš pakaroš čl // no // epen // ko petkās //
sīs tāmā juttēb // vai | vai // ūhs čülčlū katkez // a kukko mörnāp
sielt // lakkarūlt // beri. jevo. čort // beri jevo. | čort // nō nī! //

11 B

Noh, elasis vana mees ja naine. Elasis. Neil oli vana hobune. Ja nemad.
Mees tahtis hobuse müüa. Aga vanaeit ei lasknud müüa. Ütle, et tapame.
Siis saame naha müüa. Saame rohkem raha. Nii siis. Sedaviisi nad rääkisid.
Aga hobune kuulis. Hobune läks kodunt ära minema. Läks minema tänavale.
Tänaval koer haugub. Tema ütleb:

«Mida sa, koer vaeseke, haugud?»

«Kuidas ma ei haugu! Kui mind tahetakse ära tappa.»

«Tule minuga!»

Noh, läksid minema. Läksid. Ja kass näub. Ka.

«Mida, kass vaeseke, näud?»

«Ma ei tahaks süüa. Vaid lastaks (sisse). Saaks sooja. Noh, mind nad ei
lase sooja.»

«Noh, lähme minuga!»

Läksid. Ja hobune ka. Ja siga. Ja see hobune ja koer. Ja kass. Ja siis
läksid küla otsa. Seal on siga. Siga ütleb:

«Mind tahetakse tappa.»

«Noh, lähme minuga.»

Hobune ved(as) .. Noh. Lähivad kõik koos. Siis sattus kukk hulka. Läksid suurde metsa. Suurde metsa läksid. Hobune ütleb:

«Vaadake, kus on tuli. Kõvasti on, pikk teekond asulateni. Magama pole kuhugi minna [= hakata].»

Siis kukk plaksutas, plaksutas tiibu. Lendas puu latva. Ja siis nägi: seal on tuli, valge. Läksid. Seal tulel, seal vanakurjad sõõvad sooja suppi. Hobune kui lõi jalaga, vanakurjad kõik toast minema. Vanakurjad. Vanakurjad läksid toast minema jooksmas. Ja nemad läksid tuppa. Aga siis hobune küsib:

«Kes hakkab (toitu) keetma?»

Noh siis, kass ütleb:

«Mina hakkam keetma.»

Kass keetis. Sõid. Ja siis läksid [= hakkasid] magama. Hakkasid. Siis hobune küsib: «Kuhu lähete magama?»

Kass ütleb: «Ma olen enne ahjusuul maganud ja nüüd hakkam ahjusuul (magama).»

Koer ütleb: «Mina olen enne läve all maganud ja nüüd hakkam läve all (magama).»

Aga hobune ütleb: «Ma olen enne tallis maganud ja nüüd lähen talli.»

Aga siga ütleb: «Mina olen enne laudaõues maganud ja nüüd taas lähen laudaõue.»

Aga kukk läheb lakapuule. Noh. Ja elavadki [= ongi] siis. Juba tuleb vanakuri. Ja ütleb: «Üks süsi paistab.»

Noh. Aga läks. Aga kassile torkas sõrme silma. Kass, kui hüppas selga, tema üle läve. Ja koer tuharast kinni. Tema õue. Siga teisest tuharast kinni.

Noh. Hobune, kui lõõb jalaga, siis ta ütleb: «Ai, ai, üks küljelu läks katki.» Aga kukk karjub sealt lakapuult: «Võta teda, kurat! Võta teda, kurat!» Noh nii.

(VE X 55/57 (6a), Mati, VI'ga Ivanova, 75 a., 1966)

12

*eli mēz i nain. nāila_eli keļmeļ tūttoā i ūhs poika. mēz juttēv:
mie menen einmālle einā lūmā. a tūtto mēp sāttamā sūvvā,
vanep tūtto.*

a se tūtto juttēv:

kui mie tunneņ tulla sinne?

*mie veļan lūvvaš eļzad i pān vehat tētā mū, kuhhe menen.
tūtto lähsi menemā. a karu kūli. karu nē eļzad keiķ pani om-
mā¹ kottō. tuēv mēs kottō.*

miš ep tōtu sūvvā?

sīs teižeļ pāivā menep poika. poigāļ juttēv:

mie leišā murut keiķ tokutan² tētā mū.

*a karu tās kūntēli. ja tās ommā kottō pani. sīs tuli karu kottō,
ommās kottō, juttēp tūtōllē:*

sie lēt perennain. a senē poigā panēn sigassi.

sīs juttēp tūtōllē:

mē leikkā³ sigassa tūkkū lihā. i keitā suppia.

a tüttö meni, vanassa kannossa, kumpa on männü, leikkas sielt
tükü. Ja teči suppia. tämä sūb i juttëb:

üvä on suppi.

ja sīs siel tās mēz lādjub jo keamatta päivä meccà sättamä
sūvva. juttëb:

mie sūrepat palat panen tälle, štop nähtäis parepās.

a karu jo vahti. tās pani ommä pessä. mit sūmized izäl veti,
karu ain sei. tās sei. jo viimein tüttö jo meni. isä kuccu, što sūvva
on tarviz. ja sīs sigassa pieb ain čihuttä suppia. tām ain kannossa
čihutti. sīs tüttö juttëb karulä:

mie tēn pīrgä. ja sie mene vē minū tādāl.

no tämä sīs sūrē kaššeli pīrgä pani. ja jutteli karulä:

elä vā tēl kaco pīrgä. mie vā tēl näen, ku lēt kaccomä.

a karu mēb, mēb. niku ranikka on. ain piep kaccōa, millen se
pīrga on! a sielt kaššeliš tüttö juttëb:

näen, näen!

ai! kui kaugeš näed!

sīz ep kacconnu, kui näči. sīz lähs ja uhzē ettē viskas, senē uhzē
ettē, kuza eli tütö isä. kaššeli viskaz. meni se karu kottö, juttëb:

ui, ko eli ranikka pīrgä!

juttëp tüttö:

mie tēn, vėl ranikepi lēp tein.

tämä sīs teizeäl päiväl teči sūrē pīrgä, tās pani tütö kaššeli
juttëb: -

tēl elä kaco! mie keik näen.

issūs karu kannō päälle ja juttëb: kaccon.

a se tütö sīn mörnäb ain: näen!

karu ku tahop kaccōa pīrgä kaššeliš, tütö ain mörnäp. karu
vei kaššeli ja tuli tās kottö. tütö jutteli:

mie vėl sätan poigä. ja sīz dūmān, kui lēp päivä, ku ize pāzen
kaššeli.

a teizil jutteli:

kui tövva jo nelläs kertä, sīz veitagā koirad i keik. sīs piep
sāvva karu lopettä.

juttëp karulä: menen riheppäl kangas kutomä. a sie veita kaššeli.
teizet tütöd jo elä siel kutomaz.

sīs karu jo kaššeliz väitti senē tütö čüllä. kui tahop kaccōa
kaššeli, tütö. juttëb:

mie näen!

*sīs ko tuli kottō karu, lähs riheppälle, što tüttö on siel. tahto
čüssüä, mihhè lasti siel koirad. sīs sai tolkkua, joī tämä sätti
keik poiz. i meni ize⁴ poiz. čettä. i nī jäi.*

12

Olid mees ja naine. Neil oli kolm tütarit ja üks poeg. Mees ütleb:

«Ma lähen heinamaale heina niitma. Aga tütar tuleb süüa tooma [= läheb süüa saatma], vanem tütar.»

Aga see tütar ütleb:

«Kuidas ma oskan sinna tulla?»

«Ma võtan luuast oksad ja panen tähised teed mööda, kuhu lähen.»

Tütar läks minema. Aga karu kuulis. Karu pani kõik need oksad oma koju (minema). Tuleb mees koju.

«Miks ei toodud süüa?»

Siis teisel päeval läheb poeg. Pojale ütleb:

«Ma puistan [= kukutan] kõik leivaraasud teele [= teed mööda].»

Aga karu taas kuulis. Ja taas pani (leivaraasud) oma koju (s. t. pani teele kodu suunas). Siis tuli karu koju, oma koju, ütleb tüdrukule:

«Sina saad perenaiseks. Aga selle poisi panen seaks.»

Siis ütleb tüdrukule:

«Mine lõika seast tükk liha. Ja keeda suppi.»

Aga tüdruk läks, vanast kannust, mis on mädanenud, lõikas sealt tüki. Ja tegi supi. Tema [= karu] sööb ja ütleb:

«Hea supp on.»

Ja siis seal mees jälle kavatseb juba kolmandat päeva metsa süüa saata.

Ütleb:

«Ma panen teele suuremad (leiva)palad, et nähtaks paremini.»

Aga karu valvas juba. Jälle pani (leivapalad) oma pessa. Mis söögid isale viidi, (need) karu aina sõi. Juba viimane tütar juba läks. Isa kutsus, et süüa on tarvis. Ja siis (karule) peab seast aina suppi keetma. Ta (tüdruk) aina kannust keetis. Siis tüdruk ütleb karule:

«Ma teen piruka. Ja sina mine, vii minu isale.»

Noh, ta pani siis suurde märssi piruka. Ja ütles karule:

«Ära vaid teel pirukat vaata. Ma ju teel näen, kui hakkad vaatama.»

Aga karu läheb, läheb. Nagu raske on. Ikka peab vaatama, missugune see pirukas on. Aga sealt märsist tüdruk ütleb:

«Näen, näen!»

«Ai! Kui kaugelt näed!»

Siis ei vaadanud, kui nägi (tüdruk). Siis läks ja ukse ette viskas, selle ukse ette, kus elas tüdruku isa. Märsi viskas. Läks see karu koju, ütleb:

«Oj, kui raske pirukas oli!»

Ütleb tüdruk:

«Ma teen, veel raskem on teine (pirukas).»

Ta tegi siis teisel päeval suure piruka. Jälle pani tüdruku märssi. Ütleb:

«Teel ära vaata! Ma näen kõike.»

Istus karu kannule ja ütleb: «Vaatan.»

Aga see tüdruk siin hüüab aina: «Näen!»

Karu tahab pirukat märsist katsuda, tüdruk aina hüüab. Karu viis märsi ja tuli taas koju. Tüdruk ütles:

«Ma saadan veel poisi. Ja siis mõtlen, kuidas tuleb päev, kui ise pääsen märssi.»

Aga teistele ütles:

«Kui tuuakse juba neljas kord, siis võtke koerad ja kõik. Siis peab saama karule lõpp teha.»

Ütleb karule: «Lähen lakka kangast kuduma. Aga sa võta märss. Teised tüdrukud on juba seal kudumas.»

Siis karu vedas ju märsi selle tüdruku külla. Kui tahab märssi vaadata, tüdruk ütleb:

«Ma näen!»

Siis, kui karu tuli koju, läks lakkka, et tüdruk on seal. Tahtis küsida, miks lasti seal koerad (kallale). Siis sai aru, et ta saatis kõik ära. Ja läks ise ära. (Pole) kedagi. Ja nii jäigi.

(VE XI 172/175 (11), Luuditsa, Paro Dmitrijeva, 71 a., 1967)

13

mussà musikkia pajatan. eliväd nain da mēz. i mehelt nain kōli. tüttö jäi. ja sīs vetti teizē naizē. teine бeллу üvi naisi. teizēl naizēl tōš tüttö süntü. sīs ko jo kazivoat, sīs ajetti karjä se mehē tüttö. müta eb annettu kās ku savi-kakku. ja sīs tamā tuep karjās kotto. tās savi-kakū tōp kottō. naine tahop tātā, mitä tamā, mehē tüttö sīb. ja sīz nain lähetāb omā tütō. lā kacob, mitä tamā ain sīb, kui savi-kakū tagās tōv. karjas se mehē tüttö neis pātā eccimā naizē tütōlt. aina pātā ecib i juttēb: nuku ühs silmäl nuku nuku teine silmäl! naizē tüttö nukkuči. a se mussa musikki epetti tätä juteλλα. mussa musikki tätä i sütti. tamā tās tuep kottō. ja emä čüzüb omaat tütōlt:

näitko sie mittä?

en nähnü, mie makazin.

no teizēl päiväl juttēb nain:

mie annan sillē kelmet silmā. sīz ep sā nukuttä.

nain eli nelta. meni tās karjä mehē tüttö ja naizē tüttö. mehē tüttö, tamā tās pāt eccimā neisi. tās juttēli: nuku nuku üps silmäl nuku nuku tein silmäl! a kelmaz näči, kui mussa musikki anti tütōlle sīvovä. sīs tull naizē tüttö kottō ja juttēli emäl, što näin, mussa musikki anti sīvovä. ja sīs se nain juttēb mehellä:

piep tappä se mussa musikki poiz. se mussa musikki se ebē-üvä lehmä.

juttua ku pietti, što piep tappä pois se mussa musikki, tüttö küli sitä. tamā neisi itkemä. meni lehmä tüvö. ja neisi juttēmä:

sinü tapetä poiz. kui neizemma elämä?

a mussa musikki juttēb:

ku minnua neisä tappamä, tuē minü tüvovē. pane valkä pollē. lā veri pačkāp pollē. a sīs keik minü lūt kopita pollē süämmē. ja sīs vē õni takkā. vala māl. ja sīs sin paikkä neizet sāmā sīvove. sinne kazvoop pü. i neizet püssa sāmā sīvove.

tapetti mussa musikki. tämä veri pačkas tütõ поллè. i tütõ vei keik lüd õnè takkà mäl. sinne kazvi pü. i se pü keimes päiväs kazvi säressi. ja sihkè puhhè čennè ep pžznü kui se üps tütõ vä. ja siz meni tãto kunikäl. sis kunikà poik naimà tahto neisa. ja sis tuli kaccomà sitä tütõä, što tütõ ain pžz on. i siel pžz on keikkeg, mitä täl on tarviz.

kunikà poik čai kaccomaza. ja lupas tulla vettamà tätä tütõä. kunikà poik tuličì vettamà. a se nain pani mehè tütõ lauttä. a oma tütõ anti mehël. ja siz nämä lähetti menemà naizè tütõkà. a mehè tütõ lasti perrà poiz lautas. ja mehè tütõ meni issüs puhhè. i pü lähs menemà peräz. ja sis tapas pü čì kunikà poigà ja naizè tütõ. kunikà poik näči, što tälle anti omä tütõ. ja sis kaivetti süvä auta. ja se naizè tütõ pantì autä tē pällä. a nē lähetti menemà pükà ja mehè tütõkà.

ja sis ko elätti vōsi vai kui, nel süntü lahsi, mehè tütõl i kunikà poigal. a siz nain sai tãtã, što siel lahsi süntü. ja dūmas, što on omä tütõ lahs. läks kaccomà. tētä mū mēv. i tē päl on kukka. tämä tahob vettä kukä. tämä kukkà tempab. ja se juttēv: mām! elä nappā!

emä tās kukkà tempab, a izze juttēv:

lā vēn kukä куллелè, lilлò¹ leivuteллилè².

kukka tās juttēv:

mām! elä nappā!

tämä keimet kertä ain tempaz. i siz lakkaz. siz ko meni sinne ja kacco, ku ebē. oma tütõ, sis sülci. i se tütõ, mehè tütõ meni varēsssi. keimet päivä ülläl ain lenteli. ja sis tuli tagāz inemizeš. sis se lippu³ i loppu⁴.

13

Mustast mustikust räägin. Elasiid naine ja mees. Ja mehel naine suri. Tütär jäi (järele). Ja siis võttis teise naise. Teine polnud häid naisi. Teisele naisele sündis ka tütar. Siis, kui nad juba kasvasid, siis aeti karja see mehe tütar. Muud ei antud kaasa kui savikakk. Ja siis ta tuleb karjast koju. Jälle savikaku toob koju. Naine tahab teada, mida ta, mehe tütar, sööb. Ja siis naine saadab oma tütre. Las vaatab, mida ta aina sööb, kui savikaku toob tagasi. Karjas hakkas see mehe tütar naise tütrele pead otsima. Aina pead otsib ja ütleb: uinu, üks silm! Uinu, uinu, teine silm! Naise tütar uinusk. Aga see must mustik õpetas teda ütleva. Must mustik teda toitiski. Ta tuleb taas koju. Ja ema küsib oma tütrele:

«Kas sa nägid midagi?»

«Ma ei näinud. Ma magasin.»

Noh, teisel päeval ütleb naine:

«Ma annan sulle kolm silma. Siis ei saa uinutada.»

Naine oli nõid. Läksid taas karja mehe tütar ja naise tütar. Mehe tütar, ta hakkas jälle pead otsima. Taas ütles: uinu, uinu, üks silm! Uinu, uinu, teine silm! Aga kolmas nägi, kuidas must mustik andis tüdrukule süüa. Siis tuli naise tütar koju ja ütles emale, et nägin, must mustik andis süüa. Ja siis see naine ütleb mehele:

«Selle musta mustiku peab ära tapma. See must mustik, see pole hea lehm.»

Kui aeti [=peeti] juttu, et peab selle musta mustiku ära tapma, tüdruk kuulis seda, Ta hakkas nutma. Läks lehma juurde. Ja hakkas ütleva:

«Sind tapetakse ära. Kuidas me elama hakkame?»

Aga must mustik ütleb:

«Kui mind hakatakse tapma, tule minu juurde. Pane valge põll (ette). Las veri määrib põlle. Aga siis kõik mu luud korja kokku põlle sisse. Ja siis vii hoonete taha. Vala maha. Ja siis seal kohas hakkad süüa saama. Sinna kasvab puu. Ja hakkad puust süüa saama.»

Tapeti must mustik. Tema veri määris tüdruku põlle. Ja tüdruk viis kõik luud hoone taha maha. Sinna kasvas puu. Ja see puu kolme päevaga kasvas suureks. Ja sinna puu otsa keegi ei pääsenud peale selle ühe tüdruku [= kui vaid see üks tüdruk]. Ja siis läks teade kuningale. Siis kuningapoeg tahtis hakata naist võtma. Ja siis tuli vaatama seda tüdrukut, et tüdruk on aina puu otsas. Ja seal puu otsas on kõike (olemas), mida tal on vaja.

Kuningapoeg käis vaatamas. Ja lubas kosja [= võtma] tulla sellele tüdrukule. Kuningapoeg tuligi kosja. Aga see naine pani mehe tütre lauta. Aga oma tütre andis mehele. Ja siis läksid nad minema naise tütrega. Aga mehe tütar lasti pärast laudast välja [= ära]. Ja mehe tütar läks, istus puu otsa. Ja puu hakkas [= läks] minema järele. Ja siis sai puu kuningapoja ja naise tütre kinni. Kuningapoeg nägi, et talle (ema) andis oma tütre. Ja siis kaevati sügav auk [= haud]. Ja see naise tütar pandi auku tee peal. Aga nad läksid minema puu ja mehe tütrega.

Ja kui siis elati aasta või kui (palju), neil sündis laps, mehe tütre ja kuningapojal. Aga siis sai naine teada, et seal sündis laps. Ja mõtles, et on oma tütre laps. Läks vaatama. Teed mööda läheb. Ja tee peal on lill. Ta tahab võtta lille. Ta tõmbab lille. Ja see ütleb:

«Ema! Ära napsa!»

Ema taas tõmbab lille, aga ise ütleb:

«Las viin lille kullale, ninni (enese) küpsetatud leivale.»

Lill ütleb jälle:

«Ema! Ära napsa!»

Ta kolm korda üha tõmbas. Ja siis lakkas. Siis, kui läks sinna ja vaatäs, et [= kui] pole oma tütar, siis sülitas. Ja see tütar, mehe tütar sai [= läks] vareseks. Kolm päeva üleval aina lendles. Ja siis sai [= tuli] tagasi inimeseks.

Siis see lippes ja lõppes.

(VE XII 66/70 (16), Luuditsa, Paro Dmitrijeva, 72 a., 1968)

14

eli vana kunikaz. ja täl_eli keļmet tūtťõä. i nain tält kōli. sīs tāmā nejsi nī keļvassi tuskāmā, što kussaid ep sānu tīllā. ja sīs keļkkēg, keļk, mikā tāmā ūmper seļso, no sīs nāmā juteņti:

mitā sie nī keļvassi tuskād? vet sil_l on keļmet tūtťõä. nāmā suvatā sinnua.

sīs tāmā vanņpaat čüzūv:

kui sie minnua suvūd?

se juttëb: sitä vîsi mie suvån sinnua, niku sũkkuria.

a sîs çüzüp teizeate:

kui sie minnuu suvån?

a tein sîz juttëb: mie suvån sinnua niku mettä.

a sîs keikkeq nõrepaal, keļmettomaal çüzüb:

kui sie minnuu suvån?

a mie suvån sinnua niku sitä, mitä keikkijē rōkijē sekkā
pannā.

teizeq neisti nagramā: nāe, kui tāmā!

ja isā tāmā aje poiz. mittāid eb antannu. ja tāmā, kui lähs
menemā, ain çüzüb, joġ antagā tũtā, mitä, minēkā sais sũttissā.
ja sîs tāmā ain meni kaugaz. ain çūsũ tũtā. ain teċi, mitä annetti
tũtā. tāmā nġ kaugā meni ku teizeġ kunikā rikki¹. i kunikā verājil
seizov, verājā tüven seizov. sîs tālt çüzütā: mitä sie seizod vā?

mie tahon tũhġhē pāsā.

no sîs tāmā veġetti. nġ kuhġ pieb mitä tehā, sîs tāmā sinne
mēb. sîz nāil neisl pōvari lāsīmā. no sîs tālle panġi, niku çihuttam-
mā kunikā naizeġ. no rōkā vēti. nġ kevas nāuttiš_što kunikaš_-
çūsũ:

ċen teċi? ċen çihutti?

tāmā çihutti. sîs kunikā nain veġti tāmā niku ūmperi nāit
eļemā. nġ sîs ku tāmā, kunikā nain, mitä pilutab, a tāmā pilutab
vġl parepassi. tēb niku elokkā. sîs kunikāġ seta neisi. ja kunikaz
emā poigā vei settā. lā eppēb. vei. i tāmā rānitti kevassl. ja sîs
se kunikā nain, emā, ain izze teċi perevāskā. ja sîs kert eb beļlu
emmā paikaz. sîz eļi tũttō teċemāz. ko tũttō teċi, tāmā juttëb:

millei ūhtā eb vaivata.

emmā enāpi eb lazze teċemā. a la tuep se tũttō. i sîs tāmā
prāvius se poika. ja sîz juttëb:

miġ jo nġb aika naimā neisa.

isā juttëb:

veġta mizessā māsā tahot kunikā tũtrē.

a tāmā juttëb:

mie en taho kussa. mie veġtan emā služanġkā.

no a sîz isā emā jutellā:

kase on prostoi. kase ebġ. mittā. kase on kōūhā.

a tāmā juttëb:

ku kōūhāl pād ūvāt sevad pāl, lēb niku kunikānnain.

no sîz annetti veġtā tāl. i tehti puļmad. a sîs tāmā juttëb, se

tüttö, jōt kuccugà sità vannà kunikassa puumà, tāmā issà. kucutti.
sīs ku isā kucutti, sīs tāmā juttēv:

muiļē keikiļē rōka tehkā. a tälle vanaļ kunikaļ mie izze tēn.

*tāmā teči. keikiļ on üvād rōgav. a täl starikaļ, vanaļ kunikaļ
beļē üvād rōgav. seneperās eb estu, što tāmā teči keik makki-
ākā², mēkā i sūkkurikā. i kalad eļl žāritettu mēkā. suppi eļl sūk-
kurikā. sīs kunikas kuccu keik keittājā³. čūsū:*

čēn senē keitti³ ?

a sīs tuli tāmā tüttö. ja sīs juttēv:

*mie kalā žāritin mēkā. a supi tein sūkkurikā. tāmā neit suv-
vāv.*

*sīs vaš isā sai toakkuu, što se on tāmā tüttö. sīs i senē poigā
Izāl emāl tuli üvā mēli, jōt se on kunikā tüttö. kāska on keik.*

14

Elas vana kuningas. Ja tal oli kolm tütart. Ja naine tal suri. Siis ta hakkas nii kõvasti muretsema, et kuskil ei saanud asu. Ja siis kõike, kõik, kes teda teenisid [= tema ümber seisid], noh, siis nad ütlesid:

«Mida sa nii kõvasti muretsed? Sul on ju kolm tütart. Nad armastavad sind.»

Siis ta vanemalt tütrelt küsib:

«Kuidas sa mind armastad?»

See ütleb: «Sedaviisi ma sind armastan nagu suhkrut.»

Aga siis küsib teiselt:

«Kuidas sina mind armastad?»

Aga teine siis ütleb: «Ma armastan sind nagu mett.»

Ja siis kõige nooremalt, kolmandalt küsib:

«Kuidas sina mind armastad?»

«Aga mina armastan sind nagu seda, mida kõikide roogade hulka panakse.»

Teised hakkasid naerma: «Näe, kuidas tema!»

Ja isa ajas ta minema [= ära]. Midagi ei andnud. Ja tema, kui läks minema, aina küsib, et andke tööd, midagi, millega saaksin ennast toita. Ja siis ta läks üha kaugele. Aina küsis tööd. Aina tegi, mida anti tööd. Ta läks nii kaua, kuni tuli teise kuninga riiki. Ja kuninga väraval seisab, värava juures. Siis talt küsitakse: «Mis sa vaid seisad?»

«Ma tahan tööle saada [=pääseda].»

Noh, siis ta võeti. Nii, kus [= kuhu] midagi peab tegema, siis ta sinna läheb. Siis neil jäi kokk haigeks. Noh, siis ta [= talle] pandi nagu keetma kuningaemandale. Noh, roog viidi. Nii väga meeldis, et kuningas küsis:

«Kes tegi? Kes keetis?»

Tema keetis. Siis kuningaemand võttis ta nagu eneste ümmardajaks [= ümber neid olema]. Nii siis, kui tema, kuningaemand, midagi tikib, siis [= aga] tema tikib veel paremini. Teeb nagu elavad. Siis kuningal hakkas sõda. Ja kuningas viis oma poja sõtta. Las õpib. Viis. Ja teda haavati raskesti [=kõvasti]. Ja siis see kuningaemand, ema, ikka tegi ise sidemed. Ja siis kord ei olnud ema kohal. Siis oli tüdruk tegemas. Kui tüdruk tegi, ta [= kuningapoeg] ütleb:

«Mul ei ole sugugi valus.»

Ema enam tegema ei lase. Aga las tuleb see tüdruk. Ja siis ta paranes, see poeg. Ja siis ütleb:

«Mul hakkab juba aeg tulema naist võtta.»

Isa ütleb:

«Võta mis maast tahad kuningatütar.»

Aga tema ütleb:

«Ma ei taha kustkilt. Ma võtan oma teenijatüdruku.»

Noh, aga siis isa (ja) ema ütlevad:

«See on lihtinimene. See pole midagi. See on vaene.»

Aga tema ütleb:

«Kui vaesele paned head rõivad selga [= peale], on nagu kuningaemand.»

Noh, siis lasti [= anti] tal võtta. Ja tehti pulmad. Aga siis ta ütleb, et kutsuge see vana kuningas pulma, tema isa. Kutsuti siis kui isa kutsuti, siis ta ütleb:

«Muudele kõikidele tehke toit. Aga talle, vanale kuningale, ma ise teen.»

Ta tegi. Kõikidel on head road, aga tal, vanamehel, vanal kuningal, pole head road. Sellepärast ei olnud, et ta tegi kõik magusaga, meega ja suhkruga. Ja kalad olid praetud meega. Supp oli suhkruga. Siis kuningas kutsus kõik keetjad. Küsis:

«Kes selle keetis?»

Aga siis tuli tema tütar. Ja siis ütleb:

«Ma praadisin kala meega. Aga supi tegin suhkruga. Ta neid armastab.»

Siis vast isa sai aru, et see on tema tütar. Siis selle poja isal (ja) emalgi sai meel heaks, et see on kuningatütar. Muinasjutt on lõppenud [= kõik].

(VE XII 148/51 (1), Luuditsa, Paro Dmitrijeva, 72 a., 1968)

Liivtšülä

Liivtšülä muinasjutud on jutustanud Ivo (Joann) Leontjev, 69 aastat vana, kes on põline oma küla elanik. Ta on hea jutustaja, kes räägib meelsasti. Muinasjuttudest ütleb ta, et need on ta nooremas eas Liivtšülä ja Luuditsa vadjalastelt kuulnud.

15

meil_eli kaska. sezar da velle menti tētā mūtā. levvetti papu. nāmā tuuti kottō. isutētti papu sillannallā. izze sillampällä. tancitti. jutēti:

kazvo, papu, läpi sillā! kazvo, papu, lakkēssā!

papu kazvi. sīz menti rihē pälle. tās tancitti:

kazvo, papu, läpi lagē kattōssā!

papu kazvi. sis menti katolē. tancitti tās:

kazvo, papu, läpi katō taivässā!

papu kazvi. sīz jattēp sezar vellelē:

mēmmā taivässē pappua mūtā!

menti taivā. kacotā: sis! paha tēb rehtelkakkua. nāmā menti salamittā lavvanallā. a lavall_eli aukko. paha tēp kakkua. viskāb lavvalē. a nāmā aukōs. vētētā i sīvvā. no pahallla loppu razva. tāmā meni, tēi kicī rihē. pissi männā persē.

anna, kilo², razvò !

a poika i tüttö neisti nagramà лаванналла. a paha jutteli:
tū sūttä minū kakkuja ! seneperäs mill onči nī vähä kakkua.
no senē tütö pani tečemä kakkui. a poigä pani lauttä sigassi.
paha juttëp tütölè.

kakut ku tēd, sīs sika tapa. i tē suppia.

a izze neisi makkàmä. tämä eli sūri. pā pani kollō. pakarat
pani lautolè. a jalgat pani ahjō pälle. no vot! tüttö kakut teči.
sīs meni sikkä tappamä. neisti itkemä.

bratko, sinnua cāhzetti tappā. i keittä suppi !

bratko juttëv: sie lahopuita pā čugunikkä ! i pā ahjō ! a izze
panemma menemä pois pappua mütä.

paha neis ülèz. kakkuja eli pallo tehtü. meni kaccotmä. sika
on tapettu. sikkä beļe. i tüttöä beļe. tämä ahjoš vetti čugunikä.
neisi sūmä. juttëv:

niku vanā lehmä liha! beļe nōrè sigä liha.

a čugunikkä eli lahopuita pantu. sīs tämä neisi eccimä tüttüä.
a siz löüsi pavū. i siz neis tōže naskemä pappua mütä alaz. papu
katkezi. paha lankeš čivè pälle. i kōli. keik.

15

Meil oli muinasjutt. Õde ja vend läksid teed mööda. Leidsid oa. Nad tulid
koju. Istutasid oa pōranda alla. Ise pōrandal tantsisid. Ütlesid:

«Kasva, uba, läbi pōranda! Kasva, uba, laeni!»

Uba kasvas. Siis läksid lakka [= toa peale]. Jälle tantsisid:

«Kasva, uba, läbi lae katuseni!»

Uba kasvas. Siis läksid katusele. Jälle tantsisid:

«Kasva, uba, läbi katuse taevasse!»

Uba kasvas. Siis ütleb õde vennale:

«Lähme taevasse uba mööda!»

Läksid taevasse. Vaatavad: seal vanakuri teeb pannkooki. Nad läksid salaja
laua alla. Aga laual oli auk. Vanakuri teeb kooki. Viskab lauale. Aga nemad
august võtavad ja söövad. Noh, vanakurjal lõppes rasv. Ta läks, tõi kitse tuppä.
Pistis (pudru)männa persesse.

«Anna, kile, rasva!»

Aga poiss ja tüdruk hakkasid naerma laua all. Aga vanakuri ütles:

«Teie sööte minu kooke! Sellepärast mul ongi nii vähe kooki.»

Noh, selle tüdruku pani kooke tegema. Aga poisi pani lauta seaks. Vana-
kuri ütleb tüdrukule:

«Kui teed koogid, siis tapa siga. Ja tee suppi.»

Aga ise läks [= hakkas] magama. Ta oli suur. Pea pani pühastnurka.
Tuharad pani laudile. Aga jalad pani ahju peale. Noh vaat! Tüdruk tegi
koogid. Siis läks siga tapma. Hakkasid nutma.

«Vennake, sind kästi tappa. Ja keeta suppi!»

Vennake ütleb: «Sa pane mädanenud puid malmpotti! Ja pane ahju! Ja
ise paneme minema ära (siit) uba mööda.»

Vanakuri tõusis üles. Kooke oli palju tehtud. Lāks vaatama. Siga on tapetud. Siga pole. Ja tüdrukut pole. Ta võttis ahjust malm poti. Hakkas sõõma. Ütleb:

«Nagu vana lehma liha! Pole noore sea liha.»

Aga malm poti oli mädanenud puid pandud. Siis ta hakkas tüdrukut otsima. Aga siis leidis oa. Ja siis hakkas ka uba mõõda alla laskuma. Ubā katkes. Vanakuri langes kivile. Ja suri. Kõik.

(VE XII 127/129 (8), Liivtšülä, Ivo Leontjev, 69 a., 1968)

16

*pickarain kāska. eli starrikka da staruxa. eli neil katti da kukko.
menti starikka staruxakà tühhè. starikka juttèp katilallè:*

sie vahi kirstua! a kukko, sie vahi javočivojā!

*no tuli herra varkaiļē. meni kirstua vettamā. katti repi silmāv.
kirstua ep sānu. meni javočivojā vettamā. kukko makazi. javočivē
vei. tullā ohtogon starikka staruxakà kottò. čüzūp katilt. kuza
kirstu?*

katti tēv: karna-u tālā. karna-u tālā.

kukol čüzūv: kuza javočivi?

kukurūku! herra vei.

mē tō poiz!

kukko lentāz herralē akkunā pālle. sīs tēv:

kukurūku! herra, anna javočivi poiz!

herra juttèp tū-vāellē: vizgatkà tāmā kaivod!

*vizgatti tāmā kaivod. kukko juttèv: veta, perz, vettā! veta perz,
vettā!*

vetti vettā persē tāün. i tēz lenti herralē akkunallē.

kukurūku! herra, anna javočivi poiz!

herra juttèv: vizgatkà ahjō! lā peļev!

*vizgatti kukko ahjō. kukko juttèv: laž, perz, vettā! laž, perz,
vettā!*

sammutti¹ tulē. a izze lentās tēz akkunā pāllē.

kukurūku herra! anna javočivi poiz!

herra juttèv: vettagā tāmā, žārittāgā! mie sūn tāmā poiz.

*vētētti, žāritētti. da herra sei kukō. herral tulti vakurāt
vērāv. nēisti lavvā takkā. herra valab vēraļē vīnā. a kukko
vaccāz лавлов:*

kukurūku! anna javočivi poiz!

herralē tāllē tuli āppiā vēraitā. meni teizē riħhē. juttèv:

sahatkā milta pers poiz!

*pers sahatti. nī herra kōli. kast milļē māma pokkoinikka
pajatti.*

Väike muinasjutt. Olid taat ja eit. Olid neil kass ja kukk. Läksid taat eidega tööle. Taat ütleb kassile:

«Sina valva kirstul! Aga kukk, sina valva käsikivil!»

Noh, tuli härra vargile. Läks kirstu võtma. Kass rebis silmad (katki). Kirstu ei saanud. Läks käsikivi võtma. Kukk magas. Käsikivi viis. Tulevad õhtul taat eidega koju. Küsib kassilt: «Kus kirst?»

Kass teeb: «Kurnäu siin. Kurnäu siin.»

Kukelt küsib: «Kus käsikivi?»

«Kukeleegul Härra viis.»

«Mine, too ära!»

Kukk lendas härrale aknale. Siis teeb:

«Kukeleegul Härra, anna käsikivi ära!»

Härra ütleb töörahvale: «Visake ta kaevul!»

Visati ta kaevu. Kukk ütleb: «Võta, perse, vett! Võta, perse, vett!»

Võttis vett peresäie. Ja taas lendas härrale aknale.

«Kukeleegul Härra, anna käsikivi ära!»

Härra ütleb: «Visake ahjul! Las põleb!»

Visati kukk ahju. Kukk ütleb: «Lase, perse, vett! Lase, perse, vett!»

Kustutas tule. Aga ise lendas jälle aknale.

«Kukeleegu, härra! Anna käsikivi ära!»

Härra ütleb: «Võtke ta, praadige! Ma söön ta ära.»

Võeti, praeti. Ja härra söi kuke. Härrale tulid just võõrad. Istuti [= tõusti] laua taha. Härra valab võõraie viina. Aga kukk kõhus laulab:

«Kukeleegu! Anna käsikivi ära!»

Härral, tal hakkas häbi võõraste ees. Läks teise tuppa. Ütleb: «Saagige perse mult ära!»

Perse saeti. Ja [= nii] härra suri. Seda mulle ema-kadunuke rääkis.

(VE XII 133/135 (14), Liivtsülä, Ivo Leontjev, 69 a., 1968)

s'iz eletti kahē vellesē. ūps velle eli rikaz. teine eli kõühā. no rikaz velle teči bālū, gulānjā. kuccu vēraitā. kuccu i vellā ūpsinā. no velle meni vērezi. siel vēraid eli pallo. keik rikas pani lavvā takkā. a vellā ep pannu. siel anti vlnā i sāvōvā. a velle issu ārez. no velle kacop što mittā eb anneta. i lähsi menemā kottō. vettl lähtēs kruškā vettā. jei niku vlnā. tuēp tētā mū kottō. i neizēb laulamā niku umaraz. tēb niku on umaraz. vāci tīb niku vērzissa tuēv. a minū takan, kūlēb, čennit tōž laulav. a mie čüzün: čen sis ep?

tāmā juttēb: mie en nuždā.¹

tāmā vetti sitā nuždā. nizgassa čini. i neysi čivē. i pani čiven-nallā. izze tuli kottō. i neis elāmā. nī neis ūvāssi elāmā. i rikassu. rikkāp vellā tuli. ūpskert aje naizē čūsūmā vellālt četverikkā. a velle čüzūb:

mitā tū neizetta mittāmā?

mie, juttēb, en tā.

tämä vetti, četverikà pehjà vetti mäsikà. mitä-lē jāb. a tämä mittazi raxxā četverikākà. vei četverikà vällä. pehjà eli tarttunnu raha. pehjà. no rikkälle, sellè tuli jo paha mēli, što velle rikkäp minnuu. eläb rikkäpassi minnuu. tuli čüsümä:

kui sie pāzid nī rikkāssi ?

a mälehtäv ? ku mie elin sil vęraziz, mie jein vettä. i lähzin kottō. tēt mū neizin laulamä. milälē takan čellē lauli. mie čüzün: čen sie ed ? tämä juttęp što mie en nuždä. mie tämä panin čivennallä. i siltessä neizin elämä üvässi. rikkāssi.

velle čüzüb:

kummä čivennallä sie panid nuždä ?

sie! čülä takan on sūri čivi. senennallä.

velle lähsi kottō. juttęb: menen, lazzęn takäs tällē nuždä.

nī eli paha mēli. tämä meni. neysi čivē. nužda, hüppäzi tämässä čini.

mie nūi menen sinükä, tämä juttęb.

rikaz velle juttęb: sie mene minū vellelē.

a mie en tehi mennä. tämä beęle üvä mēz. tämä minū pani čivennallä. tämä beęle üvä mēz. a sie lazzid vällä. sie eęed üvä.

i siz nī tämäkà i neysi elämä. i sis se meni nī kōühässi mehessi, se rikaz. vël kōuhepi vellä eli.

senē kāskaç külin vennä sętamehelt.

17

Siis elasid vennad kahekesi. Uks vend oli rikas. Teine oli vaene. Noh, rikas vend tegi balli, peo. Kutsus vōõraid. Kutsus vennagi üksindä. Noh, vend läks vōõraks. Seal vōõraid oli palju. Rikas pani kōik laua taha. Aga venda ei pannud. Seal andis viina ja süüa. Aga vend istus kõrval. Noh, vend vaatab, et midagi ei anta. Ja läks minema koju. Vōttis allikast kruusiga vett. Jōi nagu viina. Ja tuleb teed mõōda koju. Ja hakkab laukma, nagu purjus. Teeb, nagu on purjus. Rahvas teab, (et) nagu külast tuleb. Aga minu taga, kuuleb, keegi ka laulab. Aga mina küsin: «Kes sa oled?»

Tema ütleb: «Ma olen puudus.»

Ta võttis sellel puudusel kuklast kinni. Ja tõstis kivi (üles). Ja pani kivi alla. Ise tuli koju. Ja hakkas elama. Nii hakkas hästi elama. Ja rikastus. Sai vennast rikkamaks. Ükskord ajas naise vennalt veerikut küsima. Aga vend küsib:

«Mida te hakkate mõōtma?»

«Mina,» ütleb, «ei tea.»

Ta võttis, veeriku põhja võidis määrdega. Midagi jääb (kinni). Aga tema mõōlis raha veerikuga. Viis veeriku ära. Põhja oli kinni jäänud raha. Põhja. Noh, rikkal, sel hakkas ju paha meel, et vend (on) rikkam minust. Elab rikkamini kui mina. Tuli küsima:

«Kuidas sa said [= pääsesid] rikkaks?»

«Aga mäletad? Kui ma olin sul vōõraks, ma jōin vett. Ja hakkasin koju minema. Teed mõōda (minnes) hakkasin laukma. Mulle taga keegi laulis.

Ma küsisin: «Kes sa oled?» Tema ütleb, et ma olen puudus. Ma panin ta kivi alla. Ja siis saadik hakkasin elama hästi. Rikkalt.»

«Missuguse kivi alla sa panid puuduse?»

«Seal küia taga on suur kivi. Selle alla.»

Vend läks koju. Ütleb: «Lähem, lasen talle puuduse tagasi.»

Nii oli meel paha. Ta läks. Tõstis kivi. Puudus hüppas temast kinni.

«Ma lähen nüüd sinuga,» ta ütleb.

Rikas vend ütleb: «Sa mine minu vennale.»

«Aga ma ei tohi minna. Ta pole hea mees. Ta pani mu kivi alla. Ta pole hea mees. Aga sina lasksid välja. Sina oled hea.»

Ja siis nii temaga hakkaski elama. Ja siis see jäi nii vaeseks meheks, see rikas. Veel vaesem vennast oli.

Selle muinasjutu kuulsin vene sõjamehelt.

(VE XII 139/141 (21), Liivtšülä, Ivo Leontjev, 69 a,- 1968)

KEELELISI MÄRKUSI

(Märkuste esimene, siin poolpaksult trükitud number, osutab muinasjuttu, mille tekstis leidub numbriga varustatud, lähemat selgitust vajav sõna.)

1. 1. Jutustaja polnud selles kindel, mis lind on *vesilintu*.

4. 1. Ootuspärane vadja abessiiv on *lehotta*.

5. 1. Keelejuhil võib infinitiivis esineda rööbiti *vättamä* ja *vättämmä* 'vaatama'. Tavaliselt on Mati küla murrakus rõhutu silbi järel infinitiivi lõpuks *-mä*, *-mä*. Kaasrõhulise silbi järel on infinitiivi lõpuks *-mmä*, *-mmä*: *vargassämmä* 'varastama'. Kaasrõhulise silbi järel võib siiski olla ka *-mä*, *-mä*: *vargassamä*.

9. 1. *Värcci* 'kott' mitmuse elatiiv on tavaliselt *värcciläts*

2. Sõna *nurkka* 'nurk' harilik mitmuse elatiiv on *nurkkeiś*. Mati küla murrakus esineb isuri keele mõjul *l*-mitmus sporaadiliselt. Samasugused *l*-mitmuse esinemise seigad on ka Kõrvõttulas, Keelejuhi K. Jovleva ema oli isur. Sellepärast on selle keelejuhi kõneusususes *l*-mitmust enam kui mõnel teisel Orko tänapäeva vadjalasel.

10. 1. Sõna *enni* 'õnn' ootuspärane partitiiv on *ennea*. 2. *na kovrik* 'vaibakesele' on venekeelne väljend. Kõikidele viimastele vadjalasetele on omane venekeelsete sõnade ja lausete tarvitamine, kuigi nad oskavad vabalt vadja keelt. 3. *obrā-dovaśša* 'oli hea meel' on juhuslikult tarvitatud venekeelne sõna. 4. *dovo-lnij* 'rahul' on juhuslikult tarvitatud venekeelne sõna.

11 a. 1. Vaipole vadja murrakus võivad sõna lõpus vokaalid *a* ja *ä* taanduda *g*-ks ja *e*-ks: *annamma* > *annamme* 'anname', *čüzümmä* > *čüzümme* 'küsimine'. 2. Keelejuhil esineb isuripärassena *koera* ja *koer* 'koer' kõrvuti vadjakeelse vastega *koira*. 3. Vaipole murrakus on teistelgi vadja keele kõnelejatel *haukku* 'haukuda'. Muudes murrakutes on *aukkua*. 4. Ootuspärane

Vaipoolle murraku vorm on *lastais(i)* 'lastaks'. 5. Ka teistel Vaipoolle vadjalastel on *joutua* 'sattuda, juhtuda', kuigi võib esineda ka *jeutua*. Vaipooles on teisigi sõnu, kus vadja *ē* on asendatud isuripärase *o*-ga. 6. *lakja*, *lakkia* 'tuli' on isuri sõna. 7. *keittä* 'keeta' on isuri laensõna. Samal keelejuhil esineb ka vadja oma sõna *čihuttä*. 8. *hüpätä* 'hüpata' on isuripärane sõna. Mujal esineb vadja keeles *üpätä*. Ka Vaipooles võib kuulda seda sõnakuju.

11 b. 1. Keelejuhil esinevad kõrvuti vadjapärane *čünnüz* ja isuripärane *künnüz* 'lävi, künnis'. 2. *paistab* 'paistab' on kujunenud isuri keele sõna *paistä* 'paista' mõjul. Samal keelejuhil on üldisemalt siiski *paisab*.

12. 1. Vaipooles esinevad kõrvuti isuripärane *oma* ja vadjapärane *ema* 'oma'. 2. Vaipooles on isuri keele mõjul *tokkua* 'kukkuda' ja *tokuttä* 'kukkuda lasta, kukutada, puistata'. Mujal on vadja murrakutes *tekkua* ja *tekkuttä*. 3. Vaipooles on üldisemalt *leikata* 'lõigata', kuid esineb ka isuripärane vaste *leikata*. 4. Sõna *ize* 'ise' võib esineda üksnes rõhutus asendis. Tavaliselt on see asesõna *izze*-kujuline.

13. 1. *lilao* 'lill' on elavas kõnekeeles tundmata sõna. 2. *leivutejtu* 'vaalitu, leivaks küpsetatu' lapse tähenduses esineb itkudes. 3. *lippu* on *loppu* rööbiksõna, mis esineb üksnes esitatud kontekstis. 4. Vaipoolle murrakus on kõrvuti vadjapärase sõnaga *leppu* ka isuripärane *loppu*.

14. 1. *riikki* 'riik' on arvatavasti eesti keele kaudu saadud rootsi laensõna, mis esineb peamiselt Vaipooles. 2. *makia* ehk *makja* 'magus' on isuri keele sõna. 3. *keittäjä* 'keetja, kokk' on kas isuri või soome laensõna. Need vadjalased, kes keetmist tähistavad omakeelse sõnaga *čihuttä*, tarvitavad koka kohta siiski paitsi *põvari* sõna *keittäjä*.

15. 1. *kicci* 'kits' on Vaipooles eesti laensõna. Mujal esineb vadja murrakutes kitse tähistava sõnana *voho*. 2. *kilo* 'kile, kitsetall' on usutavasti isuri laensõna. Isuris on *kili* 'kits', *kilo* 'kitsetall'.

16. 1. *sammuttä* 'kustutada' on Vaipooles usutavasti isuri sõna. Mujal esineb vadja keeles *kusuttä*.

17. 1. *nužda* 'puudus' on juhuslik vene laensõna. Olgu siinkohal märgitud, et vadja keeles üldiseks muutunud vene (ja ka isuri) laensõnu pole märkustes eriti majnitud.

ВОДСКИЕ НАРОДНЫЕ СКАЗКИ И СКАЗАНИЯ

П. Аристе

Резюме

Водский язык близок эстонскому в большей мере, чем другим прибалтийско-финским языкам. В наше время на этом языке говорят лишь некоторые представители старшего поколения, проживающие в Кингисеппском районе Ленинградской области. Приведенные выше тексты записаны в 1964—1968 годах со слов носителей водского языка в деревнях Маттия, Корветино, Лужицы и Пески. У води никогда не было письменности на своем родном языке. Их народная словесность отличается исключительной яркостью и самобытностью. Даже самые последние носители водской разговорной речи знают много сказок, сказаний, народных песен, загадок, пословиц, описаний обрядов и т. д., которые теперь собраны разными исследователями. Автор настоящей публикации располагает разными материалами по водской этнологии. Приведенные тексты почерпнуты из его материалов. Все тексты снабжены эстонским переводом. Поскольку финно-угроведы в большинстве случаев разбираются в эстонском языке, то автор счел излишним перевод сказок на русский язык.

WOTISCHE MÄRCHEN UND SAGEN

P. Ariste

Zusammenfassung

Die wotische Sprache steht vor allen ostseefinnischen Sprachen dem Estnischen am nächsten. In der Gegenwart wird diese Sprache nur von einigen alten Leuten im Bezirke Kingisepp des Lenigrader Gebiets gesprochen. Die oben veröffentlichten Texte wurden in den Jahren 1964—1968 nach dem Erzählen der Woten in Mati (russisch Mattija), Kõrvõttula (Korvetino), Luuditsa (Lužicy) und Liivitsülä (Peski) aufgezeichnet. Die Woten haben nie eine eigene Literatur besessen. Ihre Volksdichtung ist jedoch sehr reich gewesen. Nach der Übertragung der letzten des Wotischen kundigen Leute hat man Volkslieder, Märchen, Sagen, Rätsel, Sprichwörter, Gebräuche usw. aufgeschrieben und aufbewahren können. Der Unterzeichnete besitzt eine Sammlung wotischer Volkskunde. Die veröffentlichten Märchen und Sagen stammen aus seiner Sammlung. Die wotischen Texte sind mit einer estnischen Übersetzung versehen.

FREKVENTATIIVSE NING RETSIPROOKSE *l*-LIITEGA VERBID JA ALGUPÄRASTE LIIDETEGA ADVERBID LIIVI KEELES

E. Vääri

Soome-ugri keelte kateeder

I

Verbisufiksitate hulk on tänapäeva liivi keeles suhteliselt väike, piirdudes paarikümnega, millest osa on põhisufiksitate variantideks. Peale algupärase elementide on mitmeid läti keelest laenatud sufikseid. Enamasti on liited tähendustega üle koormatud. Suhteliselt kindla funktsiooniga on frekventatiivseid ja retsiprookseid verbe moodustav *l*-sufiks.

a'llä 'rutata, joosta, voolata'.

Ail pr. ailqb laufen, rennen, segeln, fliesen, fliegen, losgehen auf Einen (LDW, 2); *poissš-a'llis-k%odai* (LW, 4) 'Poiss ruttas koju'; *ro'uz a'lläbbät ku'bbä* (LW, 4) 'Rahvas jookseb kokku'; *si-z ne i-rgist a'ilä* (LT, 15) 'Siis nad hakkasid ruttama; *Aga Jēzus, nāds ku rouz ailist kubbō, ädastiz äbpūdiz vaimō* (UT, 88) 'Aga Jeesus, nähes, et rahvas jooksis kokku, sõitles ebapuhast vaimu'; *Peri-miez ailōb nitōz je'ds-pēdi* (LF, IV) 'Peremees ruttab niites edasi'; *siz ne a'llist | ku'l nāntān v%ol jōudā ; mīnā a'llis | kui_jen miñnān set v%ol jōudā* (KI) 'Siis nad jooksid, kui palju neil oli jõudu; ma jooksin, kui palju mul oli jõudu'; *lūomāz a'lläb | rišt'ng a'lläb | ve'iš_ka juokšāb un a'lläb || un rišt_ka juokšāb sāl | a'llāmi äb_uo* (Va) 'Loom jookseb, inimene jookseb, vesi ka jookseb ja ruttab; nõu ka jookseb, seal ruttamist ei ole'.

Sõnal leidub vasteid sugulaskeeltes: e *aelema* (ÖS), sm *ajella* (NS), vdj *ajella* (VKAH, 31), krj *ajella* (KKS, 1, 24), krjL *ajelda* (LS, 6), vps *ajelta* (M. Z.). Tuletusliiteta verbitüvi *a'ljä* 'ajada' on liivi keeles samuti tuntud. Verbi tuleb rekonstrueerida kujul *ajeltak.

aistl 'haista, nuusutada'.

Aistl pr. aistlub riechen, Geruch empfinden (LDW, 2).

Nii frekventatiiv kui ka lihttüvi on registreeritud üksnes Salatsi murdest. Sõna kuulub kokku *haist-tüvega*: e *haistma* (OS), sm *haistella* (NS), krj *haista-*, krjL *haižuda*, vps *haišta*, vdj *aisag* (KKI SU).

amtlä ~ amlä ~ antlä 'haigutada'.

Antl pr. antlqb gähnen (LDW, 4); *amtläšs_u'm sū valdiñ t'emist* (LW, 9) 'Haigutamisel tuleb suu lahti teha'; *Ta amtlöb etab entšta pitkaliz ja ieb maggöm* (Līvli, 12, 1932) 'Ta haigutab, heidab enese pikali ja jääb magama'; *Ikš nai kitiz, ku ta nel igrigi vjentō un amtlō* (VL, 391) 'Üks naine ütles, et ta hakkavat ringutama ja haigutama'; *amtlä, antlä* (GLL, 76) 'Haigutada'; *amtläb | sū um vāldiñ kūorast sōñ* (KI) 'Haigutab, suu on kõrvust saadik lahti'; *ku tulāb uñ' | siz mūnda kerd akūb amtlām* (Va) 'Kui tuleb uni, siis mõnikord kisub haigutama'; *Tukkōs ja antlōs pilōb eptš vord pālō kik* (JL, 73), 'Tukkudes ja haigutades istub oma õrrel kukk'. Sõna on idamurrakus bilabiaalse nasaaliga, läänemurrakus on aga dissimilatsiooni tõttu toimunud bilabiaalse klusiili ees muutus $m > n$. Väiksema levi-kuga on *t*-kaoline *amlä*.

Verbil puuduvad sugulaskeeltes otsesed vasted, kuigi sõnatüvi on olemas: e *ammuli* (OS), sm *ammolla* (NS), vdj *ammulad* (KKI SU). Verbi rekonstrueeritakse kujul *ammottelē- (LW, 10), *ammoittetak (GLL, 80).

apādl ~ apvādl 'lobiseda, taga rääkida'.

Apādl pr. apādlub nachreden (LDW, 4); *Apvādl* (LDW, 5).

Väga haruldasel sõnal leidub vaste eesti keeles kujul *vadama* ja *vadelema* (EDW, 1416) 'lobisema, edasi-tagasi rääkima'.

brakšlā 'avaneda, välja lüüa, lehte minna'.

Brakšl pr. brakšlqb sich blättern; sich beblättern, ausschlagen (LDW, 10); *pūmppar brakšlāb* (LW, 27) 'Pung lööb välja'; *k'evād irgābād li'et pūd brakšlā* (LW, 28) 'Kevadel hakkavad lehtpuud lehte minema'; *un ne liēdqd brakšlqbqd* (EMW, 96) 'Ja lehed lähevad lehte'; *ku ne pūmpard lā'bād ulzā | siz ne irgābād brakšlā* (KI) 'Kui pungad löövad välja, siis hakkavad nad avanema'; *ku ne pūmpart t'ebād vāldiš | brakšlābād* (Va) 'Kui pungad lähevad lahti, avanevad'.

Verbi *brakšlā* tüvi on laenatud läti sõnast *brakstēt* (LVV, I, 322—323) 'raksuda, praksuda', millele on liidetud frekventatiivliide *-l-*.

eillä 'heidelda, tuikuda, pillutada, siia-sinna viskuda'.

Eitl pr. eitlõb hin- und herwerfen; gleiten (LDW, 15); *ta väñkkarttõb un eilläb* (LW, 44) 'Ta vänderdab ja viskub siia-sinna'; *mis sa eilläb eñts rñntidi löda kouñti* (LW, 44) 'Mis sa pillud oma raamatuid mööda laudu'; *eitlõb. eitlub* (Pz) 'Viskab siia ja sinna, viskub siia ja sinna'; *sle um selli vigali rištõc / sis ta eilläb* // *ku m'ed alltõ jarõ jüobõno / siz ne eilläbõv* (Kl) 'See on niisugune vigane inimene, siis ta tuigub; kui mehed on jooanud, siis nad tuiguvad'; *eilläb / nel n^o-višküb* (Va) 'Vaarub, nii viskleb'; *Min laiõ eitõldõnd* (LVL, 59) 'Minu laeva pildudes'; *Aga ku mæg väggõ saim eitõltõ* (UT, 293) 'Kui meid aga väga oli pillutatud'.

Sugulaskeeltes on verbil otsesed vasted: e *heitlema* (ÖS), sm *heittelä* (NS), vdj *eitellä* (P. A.), krj *heidellä* (KKS, I, 206), krjL *heitältä* (LS, 67), vps *hiitelta* (M. Z.). Sõna on rekonstrueeritud kujul *heitlepi (GLL, 192).

ertlõ 'ärritada, õrritada, nokkida, kiusata'.

Ertl' pr. ertlõb necken, höhnen, ärgern, beleidigen, kränken, verdriessen, Leid zufügen (LDW, 16); *kis teidi ertlõbõd un vajas tõbõd* (LG, 380) 'Kes teid ärritavad ja vaevavad'; *neñtsõd eřtlist püõšsidi* (LW, 47) 'Tüdrukud nokkisid poisse'; *alõ ertlõ kllõppõis p'ññõ, sis ta si'nnõn jãmstab* (LW, 47) 'Ära õrrita koera, külapoiss, ta hammustab siis sind'; *ertlõb, eřtlõb, eřtlub* (GLL, 86) 'Ärritab, õrritab, nokib'; *eřtlõp t'õistõ / nei ku t'õl leb kezõzõks* (Kl) 'Õrritab teist, nii et teine saab vihaseks'; *ertlõb / kittõb nel un nel* (Va) 'Õrritab, ütleb nii ja nii'; *jumahlõ entsch isahntõ sinnõn õb lih ertlõ* (MEL, 6) (Jumalat oma Issandat ei tohi sa pahandada); *Ala ertlõ, kila-pois, se õb uo neitst viga* (VL, 282) 'Ära kiusa, külapoiss, see ei ole tüdruku süü'; *Mæg skuolsõ ertlizmõ tuoõsta skutõ, kis vol jamdõ, loughi aga iz muoõsta danõšõ* (VL, 514) 'Me kiusasime koolis teist tüdrukut, kes oli paks ja aeglane ega osanud tantsida'; *Ma um tund seda rištõnt ertlõm vastõ tam izzõ* (EMÖ, 36) 'Ma olen tulnud seda inimest õrritama isa vastu'; *Selñi tyja ja kievammõfi ertlimi kyl um «metod», mis selñiz aigakõras kui Livli õb kõlb* (Livli, 2, 1936) 'Selline tühi ja kergemeelne õrritamine on küll «meetod», mis sellises ajakirjas nagu «Livli» ei kõlba'; *Pievañdõl, ku õb notik nälõima, minda ertlõs!* (F 175, M 7: 1) 'Vaata ette, et ei juhtuks mind õrritades õnnetus!'

Sõnatüvel on sugulaskeeltes vasted, kuigi puuduvad l-liitelised verbid: e *ärritama* (ÖS), sm *ärtyä*, krjL *ärdüttädä* (LS, 509).

Karjala murdeis võib siiski kohata ka *llä*-tunnuselist verbi *ärzütellä* (M. Z.). Sõnatüve taastamisel on mõningaid eri arvamusi: *(h)ärrit- (LW, 47), *ärðittilepi (GLL, 86).

gerkšlā 'kergemeelselt elada'.

gerkšlā (LW, 56) 'Kergemeelselt elada'.

L. Kettunen on sõna registreerinud Kostrõgist. Verb puudub varasemates allikates ning ka tänapäeva keeles. Ilmselt on *gerkšlā* isikupärane moodustis, mille loomisel olid eeskujuks eestikeelsed sõnad *kerge*, *kergets* ja *kerglane*.

i'mlā 'imestada, imetleda'.

Iml pr. imlōb sich wundern, bewundern (LDW, 21); *ne aitš*

vā'ggi i'mlānd...l' siē rikkkūz...un knaššām (LW, 72) 'Nad on väga imestanud rikkuse ja ilu üle'; ku ne set *ežmāst keřd nā'bāp | siz ne imlābāp* (KI) 'Kui nad alles esimest korda näevad, siis nad imestavad'; *si-z mo-nt...|muñt, sic | ai...i'mlānāp* (LT, 53) 'Siis on teised imestanud'; *Ku Jēzō seda külis, imlis ta* (EMÖ, 25) 'Kui Jeesus seda kuulis, imestas ta'; *Amad imliztō ja eriziztō yl' vōndzō tuoimōl sāmiz nej lālam azaks* (RA, I, 52) 'Kõik imestasid ja rõõmustasid nii raske asjaga valmis saamise üle'; *Pāva jiera leemi ja kū vāl at sääļ puōjması vägi imlist* (RA, II, 50) 'Päikese ära minek ja kuuvalgus on seal põhjamaal väga imelikud'.

Sugulaskeelte vasted on järgmised: e *imetlema* (OS), sm *ihmetellä* (NS), krj *ihmetellä* (KKS, I, 425). Verbil *i'mlā* on liivi keeles lähedased tüved *i'm* 'ime' ja *i'mli* 'imelik'. Sõna saab rekonstrueerida kujul **ihmettel-*. Tänapäeval on verb *i'mlā* muutunud arhailiseks ning asendunud laensõnaga *brinā* (< lt *brīnīties*).

i'ukšlā 'hinkuda, karjuda, kārada'.

i'bbist i'ukšābāp. ku ne ai ke'zzist (LW, 79) 'Hobused vinguvad, kui nad on tigidad'; *jemāli e'bbi i'ukšlāb | nūōrd vārzap ka i'ukš-lābāp* (KI) 'Emane hobune hingub, noored varsad ka kiunuvad'; *nūōrd lapst it...ku'psā i'ukšlābāp | mis tēg sālā i'ukšlāt tegiz* (Kr) 'Noored lapsed koos karjuvad, mis te seal kārate'.

Verbil on vasted sugulaskeeltes: e *iukama*, *iukelema* (EDW, 141), sm *iukua* (NS), krj *iukkoa* (KKS, 470), *iukahtella* (M. Z.), vdj *iukā* (KKI SU). Frekventatiivverbi *i'ukšlā* kõrval on liivi keeles veel *i'ukššā* ja *i'ukkā*.

jutlā 'jullustada'.

jutlā (LW, 97) 'Jutlustada'; *jutlāb um / ku midād meḷlāb* (Va) 'Jutlustab on, kui midagi mõtleb'; *Ja ta jutliz Jūdeamā zynagogis* (UT, 120) 'Ja ta jutlustas Juudamaa sünagoogides'.

Verb *jutlā* on neologism, mis on loodud eesti sõna *jullema* eeskujul. Sõna on levinud üksnes kirjakeeles.

kā'dlā ~ kō'dlā 'kahelda'.

kā'dlā (kō'dlā) (LW, 111) 'Kahelda'; *kō'dlāb / tāmpā kittāb / ku um jevā / māppā kittāb / ku āp* (Kl) 'Kahtleb, täna ütleb, et on hea, homme ütleb, et ei ole'; *Algid votšigid, mis tēg syöt ja mis tēg jūot ja algid kādligid* (UT, 144) 'Ärge otsige, mida te sööte ja mida te joote ja ärge kahelge'; *Aga kis āb usk vōi kādlōb nēdi sōndi* (PK, 45) 'Aga kes ei usu või kahtleb nendes sõnades'.

Verb *kā'dlā* on levinud kirikukirjanduses, olles loodud eesti sõna *kahtlema* eeskujul. Verb on levinud ka kõnekeelde.

ka'idlā ~ ka'ilā 'kahjatseda, kahetseda, kaevelda'.

Kaidl pr. kaidlōb, kādl pr. kādlōb klagen, wehklagen (LDW, 29); *algid kaidligid taḡ jel pērāst* (LG, 381) 'Ärge kaevolge oma elu pärast'; *ta ka'idlis ku tāmmān āb-ūq* (LW, 101) 'Ta kahjatses, et tal ei ole'; *minā ka'ilāp tagān* (LW, 101) 'Ma kahetsen taga'; *ka'idlāb / kāibab amādān / nāst jemn ī'ebāb* (Kl) 'Kaebab, kaebab kõigile, seda teevad rohkem naised'; *ka'ilāb* (Sr) 'Kahetseb'.

Sugulaskeeltes pole *l*-liitelisi samatüvelisi frekventatiivverbe, küll aga teiste sufiksitega tegusõnu: e *kahetseda* (ÖS), *kahjatseda* (EDW), sm. *kaihotā*. Liivi verb on ühendatav noomeniga *ka'i* 'kahju' ning rekonstrueeritav kujul *kaihoṭteḷe.

kargl 'hüpelda, karelda'.

Kargl pr. karglōb springen (LDW, 32).

Verb on kaasaja liivi keeles tundmatu, tema täpseks vasteks on aga eesti sõna *karelda*. Liivi keeles on tuntud lihttüvi *kaṛgā*, mille vasteks on eesti *kargama* (*karata*) ja soome *karata*.

karilā 'karta, hirmu tunda'.

ja ūrgiz veržō ja kartlō (UT, 101) 'Ja hakkas värisema ja kartma'.

Sõna on *l*-liite varal tuletatud verbist *kartā* 'karta' ning tarvitatud üksnes kirikukirjanduses.

kazl 'kasvada'.

Kazl pr. kazlõb (LDW, 33).

Sõna leidub üksnes Sjõgreni-Wiedemanni sõnaraamatus, kus viidatakse põhiverbile *kazz*. Verbitüvi on sugulaskeeltes üldtuntud: *e kasvama* (ÕS), *sm kasvaa* (NS), *krj kažva-*, *krjA kazva-*, *krjL kazvada*, *vps kazda*, *vdj kazvā* (SKES, I, 169). Liivi *l*-sufiksiline verb on kas vananenud või juhuslik moodustis.

kensl 'lärmitseda; pööritada'.

Kensl pr. kenslub lärmen; *pā kenslub* mich schwindelt (LDW, 35); *sāda min šudad kenslub* (LW, 114).

Verbi on registreeritud üksnes Salatsi murdest, sugulaskeeltes pole vasted tuntud. Oletatavaks lähtevormiks on küsimärgilisena rekonstrueeritud **kāntsle-* (LW, 114).

keṅgžlā 'käia, jalutada'.

ligit keṅgžlām (LW, 114—115) 'Minge jalutama'; *Ne lekšta pits joug naigō kenžlōmō* (Līvli, 9, 1932), 'Nad läksid mööda jõe äärt jalutama'.

Verb on ühendatav nimisõnaga *kānga* 'king', millel on vasted sugulaskeeltes: *e king* (ÕS), *sm kenkā* (NS), *krj keṅgā*, *krjA keṅgū*, *krjL keṅg*, *vdj tšentšā* (SKES, I, 181). Nagu kinnitavad sugulaskeelte näited, on tuletatud nimisõnast ka verbe, näit. *e kingata* (EDW), *sm kengittāā*, *kengätā*, *krjL kengida*, *vps keṅkta*, *vdj tšennittā*. Liivi *l*-sufiksiline frekventatiiv on samasuguseks käimistegevust väljendavaks sõnaks, mis kontekstis on tänapäevalgi liivlastele arusaadav: *sle um / ligit kāmā* (K1) 'See on: minge käima'.

kielldl 'ära keelata'.

Kieldl pr. kieldlub verbieten (LDW, 36); *Un tama nantl jara kieldlis sada tietus tied* (LG, 358) 'Ja tema nendel keelas seda teatavaks teha'.

Üksnes Salatsi murdest registreeritud verb on lihtteigusõna *kielldā* 'keelata' frekventatiivseks tuletiseks. Sõnatüvel on vasted sugulaskeeltes: *e keelama* (ÕS), *sm kieltāā* (NS), *krjA kieldā-*, *krjL kiel'ttā*, *vdj tšeltā* (SKES, I, 188).

kierlā 'keerelda, pöörelda'.

Kierl pr. kierlõb hin- und herwenden, drehen, wirbeln (LDW, 36); *ta āp pūl kūoš pāl / sis ta kierlāb* (K1) 'Ta ei püsi paigal, ta keerleb'; *ku magūb / sis kier āb t ki.o pāl un uois kilo pāl* (Va) 'Kui magab, siis keerleb ühe külje peal ja teise külje peal'.

Vasted sugulaskeeltes: e *keerlema* (ÖS), sm *kierellä* (NS), krj *kierellä* (M. Z.), vps *kertelta* (M. Z.). Varasemaks vormiks saab rekonstrueerida **kērðel-*.

kirzlä 'karjuda, kisada'.

kajak kirzläš klerläb (LW, 135) 'Kajakas karjudes keerleb'; *ne lindabād un sis kirzläbād* (KI) 'Nad lendavad ja siis karjuvad.

Verb *kirzlä* on tuletatud nimisõnast *kir* 'kiir, kiirukajakas'. Sõna on individuaaltuletis ning tänapäeval üksnes kontekstis mõistetav.

kõplä ~ kouplä 'kaubelda, tingida'.

Kouplõmi (*kouplimi*) Gewerbe; Handel (LDW, 42);

mä ddän vq'l sār kõplimi nāntkāks (LW, 148) 'Meil oli nendega suur kauplemine'; *ku ne tulbāt sinā | siz nāntān vq'l sār kõplimi* (KI) 'Kui nad tulid sinna, siis oli neil suur kauplemine'; *mimiz jūr sūr kõplimi* (Kr) 'Müümise juures on suur kauplemine'.

Sugulaskeelte vasted: e *kauplema* (ÖS), sm *kaupitella* (NS), krj *kaupitella* (M. Z.), krjL *kaubelda* (SKES, I, 173), vđj *kaupелла* (KKI SU). Verbi aluseks on nimisõna *kõp* 'kaup', millel on vasted kõikides läänemeresoome keeltes. Tegemist on vana germaani laenuga.

kuožäl 'kosida'.

Kuožäl pr. kuožälqb freien, Freiweber sein (LDW, 47).

Frekventatiivverbi pole hiljem kuskilt registreeritud, tüvi on aga tänapäeval tuntud nii liivi kui ka tema sugulaskeeltes: lv *k^ožžā* (LW, 174), e *kosima* (ÖS), sm *kosia* (NS), krj *kozičče*, *koššo*, krjA *kozičče*-, krjL *kožita*, vps *kožita* (SKES, II, 222). Sõnatüve rekonstrueeringuks on *kosja. Liivi keelest registreeritud frekventatiivverbi tekkimise ajendiks võis olla ka substantiiv *k^ožāli* 'kosilane'.

kūdlä ~ kūdlä 'kuulata, kuulatleda'.

Kūdlq pr. kūdlqb (lvSal *kūdlub*) hören, kundschlafen (LDW, 45); *Kūdl pr. kūdlub, kūdlumuk kūdl* (Sal) horchen (LDW, 44); *obbōm ta sai vizzō vōttōt ja kūdlōtōt* (Livli, I, 1938).

Verbi on registreeritud üksnes Salatsi murdest tähenduses 'kuulata', hiljem on püütud sõna ka kirjakeelde juurutada tähenduses 'üle kuulata'. Verbi aluseks on soome-ugriline tüvi, millest l-liitelisi frekventatiive on moodustatud mitmes läänemeresoome keeles: eL *kullelda* (KKI MS), sm *kuunnella* (NS), krjL *kundelda*

(LS, 170), krj *kuntele-*, *kuundele-*, vps *kündelda*, *kundelta* (SKES, II, 251).

kurkslā 'krooksuda'.

kruṣṣpāt kurkslābād (LW, 168) 'Kärnkonnad krooksuvad'; *krupāt kurkslābād diksā* | *iṅgābād diksā kurkslā* (Kr) 'Kärnkonnad krooksuvad tiigis, hakkavad tiigis krooksuma'.

Frekventatiiv on saadud *l*-liite lisamisega läti sõnale *kurkt* (LVV, II, 322).

lëuglā ~ *liüglā* 'liuelda, libiseda, langeda'.

Lṣugl pr. lṣuglṣb rutschen, glitschen; schleudern (LDW, 59); *lëuglāb mṓzā miṅgi aṣā* (LW, 190) 'Libiseb maha mingi asi'; *lëuglā*, *liüglā* (GLL, 38) 'Komistada, libiseda, langeda'; *ku mēg lām piṣ riekkā* | *siz mēg lëuglām* (Kl) 'Kui me läheme mööda teed, siis me libiseme'; *lëuglāb* | *sle vṓḷks selli lekḱāmi* (Va) 'Libiseb, see oleks selline kukkumine'; *lëuglāb* | *ne ka mṓzā sadāb* (Kr) 'Libiseb, nagu maha kukub'.

Verbitüvel on vasted sugulaskeeltes: e *liuelda* (OS), sm *liukuilla* (NS), krjA *liuguo*, vđj *liukua* (SKES, II, 299). Verbitüved omakorda on ühendatavad omadussõnaga sm *liukas* ~ e *libe* ~ lv *l'bdī*.

lindl 'lennelda'.

Lindl pr. lindlṣb fliegen, schweben (LDW, 55).

Sõnal on vasted sugulaskeeltes: e *lendlema* (OS), sm *lennellä* (NS), krjL *lendeldā* (LS, 199), krj *lennellä*, vps *lendelta* (M. Z.), vđj *lennellä* (P. A.). Varasemaks vormiks on **lentele-*. Tänapäeva liivi keeles frekventatiivverb puudub, esineb üksnes verb *lindā* 'lennata'.

loüglā 'tagumistele jalgadele püsti ajada'.

e'bbi loüglāb (Kl) (LW, 203) 'Hobune ajab kahele jalale püsti'; *sis ta loüglāb amā nē'a jālgaks* (Kl) 'Siis ajab ta püsti kõigi nelja jalaga'.

Sõnal leidub vasteid sugulaskeeltes: e *lauelda* (OS), sm *laukata* (NS). Verbi saab ühendada soome tüvega *laukka* 'neljajooks' ja eesti keeles leiduvate sõnadega *laug* ja *lauge* 'tasane, pehme, mahe'. Liivi keeles on tuntud samatüveline määr sõna *loügā* 'aeglaselt, tasa'. Verbi võib taastada kujul **laukal-*.

luoilā ~ *lüolā* 'loovida'.

Luoil pr. luoilṣb laviren (LDW, 58); *ku tül' um vastā, sis puṛrāk!oigldān um lüqilāmāst* (LW, 207) 'Kui tuul on vastu, siis purjelaevadega tuleb loovida'; *lōja lüqilāb vastā tuldā* (LW, 207)

'Laev loovib vastu tuult'; *ku ta vastõ tüldõ lüoilõb* (Līvli, 18—19, 1933) 'Et ta vastu tuult loovib'; *l'õillāb | ku purrāks | ku tūl' um vastā | un ku klerāb r'dā pūolā un t'õlzā pūolā* (Va) 'Loovib, kui purjedega, kui tuul on vastu ja kui keerab ühele poole ja teisele poole.

Frekventatiivverbi kõrval on liivi keeles olemas *lüojā* 'edasi-tagasi kõikuda'. Sugulaskeeltes leidub nii liitega kui liiteta vasteid: e *loovida* (OS), sm *luovia*, *luovaila* (NS). Merendusallane verb on laenatud hollandi sõnast *loeven*, kusjuures liivi keeles on tuletatud vastav frekventatiivverb.

l'õbl ~ l'õbl 'vihelda'.

Lõbl pr. lõblõb (lebl pr. leblõb, leblub) (LDW, 57) 'Vihelda'.

Frekventatiivverb on tuletatud tegusõnast *le'bbā* (*l'õbbā*), mille etümoloogia on ebaselge. L. Kettunen taastab tüve **lopi- ~ *lõpo- ~ *lõpu-* ning esitab võimalike vastetena soome onomatopoeetilised sõnad *lopina*, *löpöttää* (LW, 186). Usutavasti on tegemist onomatopoeetilist päritolu verbiga.

ma'ikslā 'matsutada, maitsta'.

lāpš ma'ikslās_sļetsā (LW, 215), 'Laps matsutas süües'; *ma'ikslāb sļemāz_jūssā | sļe um ma'ikslāmi | ma'ikslāp_set | mis makā tām-mān um* (Sr) 'Matsutab söömise juures, see on maitmine; maitseb vaid, mis maitse tal on'.

Kõige lähemad vasted leiduvad läänemeresoome keelte põhjarühmas: sm *maiskutella* (NS), *krj mačkutella*, vps *mačkutelta* (M. Z.). Verb lähtub tüvest **majjas*, mis on andnud adjektiivi *maļgāz* (vrd. e *maias*, eL *maķjaz*, vđj *maddaz*, sm *maijas*). Frekventatiivverb *ma'ikslā* on hiline tuletis.

mētlā ~ mītlā 'mõtelda'.

Mõtl pr. mõtlõb (mutl. mutuld. pr. mutlub) denken, meinen; sinnen, nachdenken; sich einbilden (LDW, 66); *mis tēg_mēllāt* (LW, 221) 'Mida te mõtlete?' *mētlāb, mītlub*, van. *mūtlub* (GLL, 92) 'Mõtleb'; *Aga kuj sa mõtlud tämyös mād vel'idi lievdõ* (RA, I, 49) 'Aga kuidas sa mõtled sel õöl meie vendi leida'; *Ku mõtlizõm | Ja mādlizõm | Mēg Tsiont, lālams aigas* (Līvli, 3, 1935) 'Et mõtlesime ja meenusime me Siionit rasketel aegadel'; *Um väggi knaššē seda juva paldin mõtlā* (F 175, M 6: 15) 'On väga ilus seda head praegu mõelda'; *pūoš'sid altā mēllānāb | ku sļe vep_t'õlz vēlda* (Va) 'Poisid on mõelnud, kas see võib tõsi olla'.

Verbil on vasted sugulaskeeltes: e *mõtelda* (OS), sm *mieltiä* (NS), krj *mietellä* (M. Z.), vdj *мегелла* (KKI SU), *meṭṭen* (NVK, 117). Lõunarühma *mõte* ja põhjarühma *miete* ühendamisest valitseb kahtlusi, sest sõnade vokaalsus on erinev. Liivi ja eesti keele põhjal saab rekonstrueerida käsitletava verbi kujul **meṭṭele-*.

mu'idlā ~ mujāldā 'naeratada, muhelda'.

Muidl pr. muidlōb (*mujāld pr. mujāldōb*) *lächeln* (LDW, 64); *ta set mu'idlāb* (LW, 233) 'Ta vaid muigab'; *ku mēg na'grāmāst āb na'grām | mēg mu'idlām* (Va) 'Kui meie naeru ei naera, siis me muigame'; *mujāldāb | tāššā kittāb* (Pz) 'Muigab, öeldakse siin'; *Piški Ants set muidlōs danktiz pādō* (JL, 88) 'Väike Ants vaid noogutas muiates pead'; *siz ta muidlōs viedab laiga sou ehtš vanast mu'glst pipstō* (Līvli, 12, 1932) 'Siis ta muiates tõmbab laia suitsu oma vanast kulunud piibust'.

Idamurrakus esineb *mu'idlā*, läänemurrakus aga *mujāldā*. Sõnal leidub vasteid sugulaskeeltes: e *muhelema* (OS), sm *myhäillä* (NS), krjL *muhaida* (LS, 245), krj *mühäillä* (M. Z.), vdj *myhähtellä* (KKI SU), kusjuures erinev vokaalsus ulatub läänemere-soome algkeelde. Lõunarühma varasemaks kujukaks saab rekonstrueerida **muhele-*, kusjuures muutus *h > j* on reeglipärane (vrd. e *keha* ja lv *keja*, e *reha* ja lv *reja*, e *liha* ja lv *leja*).

mādlā 'mäletada, meeles pidada, meenutada'.

Mādl pr. mādlōb gedenken, sich erinnern, eingedenk sein; erwähnen; erinnern (LDW, 61); *mittā senāks ta āb-ūq mādlān* (LW, 240) 'Mitte sõnagagi pole ta meenutanud'; *ma mādlub* (Pz) 'Ma mäletan'; *sle siz minnān mā'dāltāb | s'edā aigā sōb mā'dāltāt* (Kl) 'See siis on mulle mälestus, seda aega saab mäletada'; *mā'dāltā-bāks sōp-kittāt mingiz azā pālā* (Va) 'Mälestiseks võib öelda mingi asja kohta'; *Poiškiz pāvsti ma mā'dlub yyd aigō tulmiz* (RA, II, 45) 'Poisikesepõlvest mäletan ühe laeva kaldale tulemist'; *se um ltōn jōva mādlōtōb* (F 175, M 3: 10) 'See on seltsile hea mälestis'.

Sõnal on vasted sugulaskeeltes: e *mäletama* (OS), eL *mälehtämä* (KKI MS), sm *mälehtiä* (NS). Juba E. N. Setälä tõestas, et *l*-element kuulub tüvesse, seega **mäleht-*, mis metateesi tõttu andis **mähtel-* > *mādl-* (AH, 353). Sama arvamust jagavad L. Kettunen (LW, 240) ja L. Posti (GLL, 248). Suhteliselt vana

metateesijuhtum on sisuliselt frekventatiivliiteta sõna viinud frekventatiivide hulka.

peislā 'soojendada, paista'.

Peisl, peislq, pr. peislqb sich wärmen, sich erwärmen (LDW, 79); *vanäizä um amä e'däk_peislän q'i je'tsā* (LW, 280) 'Vanaisa on kogu õhtu soojendanud ennast ahju ees'; *peislän / ku um kilma / lām q'i_jarē peislām* (Va) 'Soojendanud; kui on külm, läheme ahju-juurde soojendama'; *pāvalikkis_peislāv* (Pz) 'Päikese käes soojendab'; un se *kitən, las vėl'ag tām ka sie tul' jūs peisl. ni ta kitən: «peisəl, peisəll»* (NLK, 138) 'Ja see ütelnud, et lubagu temal ka tule juures soojendada. Ta on öelnud: «Soojenda, soojenda!»; *Kui jennō ma um äjjeds tulnaigas peislōn* (JL, 75) 'Kui palju olen ma ahju ees tule ääres soojendanud'; *mūd'i peislōb pāva kā'ds* (VL, 4) 'Mõni soojendab päikese käes'; *Ja nāds Petrusō peislōm* (UT, 103) 'Ja nähes Peetrust soojendamas'; *ja laskōnn tāmōn peislō tulnaigas* (Liviali, 7, 1932) 'Ja lasknud tal soojendada tule ääres'.

Sõnal on vasted eesti keeles: e *peesisklema* (OS), eL *pēstlema* (EDW, 890). Liivi keeles leidub ka verb *peistā* 'soojendada, paista', mille rekonstrueering on *peisutta, l-liitelisel aga *peistlā* (LW, 280). Tüve võib esitada kujul **peistele-* või ka **paistēle-*, kuivõrd vokaalsus liivi keelest ei selgu, eesti keel aga võimaldab nii eeskui ka tagavokaalset kjuu rekonstrueerida.

piekslā 'ümber ajada, ringi tõmmata'.

P'eksl pr. p'ekslqb sich umtreiben; flattern, sich sperren (LDW, 79); *ta akkup_p'iekslām t'qlz_naiskāks* (LW, 299) 'Ta hakkab teise naisega ringi tõmbama'; *p'iekslāv ikš_kerđ i'tkāks un t'ois_pāva t'oiskāks* (Kl) 'Tõmbab ringi ükskord ühega ja teisel päeval teisega'; *embit sōp_kittāt / sie p'iekslāv sl'ekkāks* (Va) 'Rohkem öeldakse: see tõmbab sellega'; *p'iekslāv / kā'b immār_kautti* (Pz) 'Tõmbab ringi, ajab ümber'; *Kyl ju siz kuigōd piekslōks entš joudkōks löbbō* (F 175, M 1 : 15) 'Küll siis kuidagi ajaks oma jõuga läbi'.

Sõna esineb laiemalt sugulaskeeltes: e *pekslema* (OS), sm *pieksettää* (NS), krjL *pieksadā* (LS, 311), krj *pieksendella*, vps *pekselta* (M. Z.). Sõnatüvi on liivi keeles ka l-liiteta kujul *p'ieksā*. Tegemist on soome-ugrilise verbiga, mille vasted ulatuvad kaugeimatesse keeltesse (FUV, 48).

piezl 'pesta'.

P'ezl pr. p'ezlqb waschen (LDW, 80).

Frekventatiivverbil on vasteid paaris sugulaskeeles: krj *pezellä*, vps *pezeltä*. Teistes keeltes leidub liiteta verb: e *pesema* (OS), sm *pesta* (NS), *peseillä* (SRS, II, 184). Vadja keeles on tuntud enesekohane *peseütä* (P. A.). Ka liivi keeles on tänapäeval üksnes liiteta *p^eezzä*, mis on omandanud kõik tähenduslikud funktsioonid, mis on seotud pesemisega. Frekventatiivi varasema tüve saab taastada kujul **pesele-*.

pierslā ~ pierzlā 'peeretada'.

P'erzl pr. pierzlob farzen (LDW, 80); *siz um pägin pierslāmāst* (LW, 288) 'Siis tuleb palju peeretada'; *e'bbi pierslāb* (Va) 'Hobune peeretab'; *Pierzlōn, pierzlōn, kis u'm pierslōn?* (VL, 35) 'Peeretanud, peeretanud, kes on peeretanud?'; *Ku sin õbbi kolm kōrd pierslōb, siz sa kuolōd jāra* (LF IV, Kr 9) 'Kui sinu hobune kolm korda peeretab, siis sa sured'.

Sõnal on rikkalikult vasteid sugulaskeeltes: e *peeretama* (EDW, 889), sm *pierrä, piereksiä, pieraista* (NS), krjL *pierdä* (LS, 312), krj *pierellä*, vps *perdelta* (M. Z.), vdj *pēreskeä* (KKI SU). Sõnatüvi on kõikjal läänemeresoome keeltes levinud, frekventatiivverbi saab taastada kujul **pēreskele-*. Häälikuliste arengute tõttu läheneb verb sõnale *p'ierz* ning rahvaetümoloogia seobki tegu- ja nimi-sõna. Sõnad on aga erinevat algupära.

pušlā 'puselda'.

Pustl pr. puslōb, pūskl (pustl) pr. pūsklōb (pustlōb) mit den Hörnern stossen (LDW, 88); *ārgat pušlābād.īt t'uoiskāks* (LW, 319) 'Härjad puskleavad üksteisega'; *pušlābād kaks nūortā jōssā* (Kl) 'Puskleavad kaks noort oinast'; *n'emāt pušlābād | panbāt pēdi ku'bbā* (Pz) 'Lehmad puskleavad, panevad päid kokku'; *pušlāz | n'emāt pušlābād | pušlāmi* (Va) 'Puseldes, lehmad puskleavad, pusklemine'; *tāpāndād puslābād* (NLK, 24) 'Nurgapalgid ristuvad'; *ku niemōd puslōvōd, siz nānt pāl kitōb doš, doš, doš* (VL, 152) 'Kui lehmad puskleavad, siis öeldakse neile: *doš, doš, doš!*

Sõnal on vasteid sugulaskeeltes: e *pusklema* (OS), sm *puskea* (NS), *puskella* (SKES, II, 659) krjL *puskleda* (LS, 341), krj *puskella*, vps *puskelta* (M. Z.) vdj *puskeä* (KKI SU). Liivi keeles on tänapäeval üksnes frekventatiivverb, tüvi *pusk-* (vrd. sm *puskea*, e *puskma*) lihtverbina puudub. Liivi verbi varasemaks kujuks on **puskele-*.

ra'dlā ~ ra'llā 'raiuda, lõhkuda; hammustada'.

Radl', raidl pr. radl'ōb (ra'l'l' pr. ra'l'ub; Sal rāgl pr. rāglub) hauen, mit dem Beile hacken; beissen (LDW, 90); *ma um külān*

ku sadajalgi ka ra'dliji (LW, 328) 'Ma olen kuulnud, et sajaljalgne ka hammustavat'; *rädlä, räddäl* (KI), *rällä* (Sr) (GLL, 183) 'Raiuda, lõhkuda'; *ra'dläp_püdi | um ra'dlän* (Pz) 'Raiub puid, on raiunud'; *sobqđ mozq radlqđđ un tullq eitqđ* (EMÖ, 7) 'Raiutakse maha ja heidetakse tulle'; *fäb mä radlötöd un tullö eitöd* (MEL, 5) 'Raiutakse maha ja heidetakse tulle'; *Kärnoz karnqđ silmq äb rad'l'* (RA, II, 39) 'Kaaren kaarnal silma ei noki'.

Frekventatiivliitega verbe sugulaskeeltes ei esine, sõnatüve kohta leidub aga näiteid: e *raiuma* (ÖS), sm mrd. *raijaa* (LW, 328), vdj *radđöa* (WS, 16). Vadja keele *d'*-häälik võimaldab taas-tada tüve **rakj-*, millest saab edasi frekventatiivliitega **rakjel-* > *raglā > *ra'dlä* (LW, 328, GLL, 258).

raistl 'ratsutada'.

Ratstl pr. ratstlqđ reiten (LDW, 91).

Sõna tänapäeva liivi keeles puudub. Otsene vaste leidub soome keeles: *ratsastella* (NS). Sõna on edasituletiseks verbist *raistä*, mille tüvi on kõikides läänemeresoome keeltes tuntud. Varasema vormi saab rekonstrueerida kujul **ratsuttēlę-*.

reślä ~ riślä 'köhatada, köhida, rögiseda, röhitseda'.

Rqsl pr. roslqđ (resl pr. reslqđ) raffen, räuspern (LDW, 93); *vanä-izä reśläb* (LW, 333) 'Vanaisa köhib'; *riśläb | ku tämmän tuläp_tägiž | um slend jq jemln* (KI) 'Röhitseb, kui tal tuleb tagasi, kui on söönud liiga palju'; *riśläb* (Pz) 'Köhatab'.

Etümoloogiliselt ebaselget verbi on püüdnud seletada L. Kettunen, kes rekonstrueerib oletatavad lähtevormid *rösklā, *rüsklā, *röstlā ja *rüstlā, mis on varieeruva onomatopoeetilise verbi võimalikeks vasteteks, ühendades kõik soome verbidega *ryystää* ja *ryystellä* (LW, 333). Küsitavaks jääb liivi *ö* > *e* ja soome *ü*, mis ei ole ühendatavad. Tänapäeva liivi keeles on verb passiivne ning seda peetakse *re'udlā* variandiks.

re'udlā ~ re'udlā ~ ri'e'udlā ~ re'uglā ~ re'uglā 'röhitseda'.

Rqvdł pr. rōvdłqđ rülpsen (LDW, 95); *ku ma re'udlāb, siz_jemä ri'dlāb* (LW, 335) 'Kui ma röhitsen, siis ema riidleb'; *ta sel_ēntsta ne'l tādäks | kü ta re'uglitz_īp* (KI) 'Ta sõi ennast nii täis, et muudkui röhitses'.

Vasteid leidub sugulaskeeltes: e *röhitseda* (ÖS), sm *röyhdellä*, *röyhtäytellä* (NS), vdj *röütsütellä* (P. A.), *röühtelöittä* (KKI SU). Verb on onomatopoeetilist päritolu.

riidlä ~ riilä ~ rillä 'riielda, sõimata'.

Ridl pr. ridlõb (Sal ridl pr. ridlub) streiten, zanken, keifen; schelten, züchtigen (LDW, 92); *kõzzi mlez ridlub ridista* (LW, 340) 'Kuri mees sõimab naist'; *riidlä, riilä, ridäl* (GLL, 72) 'Sõimata, riielda'; *riidläm kõ'itškiñ | vò'lmidi señdi kittäm lks tuoizän* (KI) 'Riidleme kahekesi, ütleme teravaid sõnu üksteisele'; *mëo tända ridläm* (Va) 'Me riidleme teda'; *nei skolmëstar irgiz ridlõ puoiškist* (F 175, M 1:15) 'Nii hakkas kooliõpetaja riidlema poissi'; *Perrä seda tuoiz pāvan vol' ta juva ezmäst kõrd ril'lan* (F 175, M 7:3) 'Pärast seda teisel päeval oli ta juba riieldud'.

Sõnal on vasted sugulaskeeltes: e *riidlema* (ÕS), sm *riidellä* (NS), krj *riijellä*, vps *riidelta* (M. Z.), vdj *riijella* (P. A.), *riitelimma* (KKI SU). Kõikjal läänemeresoome keeltes tuntud sõnatüvi on vana germaani laen. L. Posti rekonstrueerib varasemaks vormiks **riðeltak* (GLL, 72).

riemlā, rōōmustada'.

Yl sie ni engöld riemlõbõd (LVL, 65) 'Selle üle rōōmustavad inglid'; *Siepierast um min sydām riemli ja min kēļ riemlõb* (UT, 234) 'Seepärast on minu süda rōōmus ja minu keel rōōmustab'.

Sõna on laenatud soome keelest liivi kirjakeelde. Aluseks on olnud *riemuella*. Üldisesse kõnepruuki pole aga *riemlā* jõudnud.

rintlā 'ringutada, sirutada'.

Riintl pr. riintlõb (vantl) sich recken, sich reckeln (LDW, 92); *ni tulüb riintlimi* (LW, 338) 'Nüüd tuleb ringutus'.

Vasteid leidub sugulaskeeltes: e *ringutama* (ÕS), *riinutlema* (EDW, 1057), sm *renkotella* (NS), vdj *ringotella* (P. A.). L. Kettunen rekonstrueerib tüve **ringutle-*, millele võib lisada veel **riñkottele-*.

ruñdzlā 'rabelda'.

nei ruñdzlõs veglõs ailõb toizõn sälgõ (VL, 391) 'Nii rabeldes ajab teisele vägisi selga'; *Mis sa ruñdzlõd un äd ie ma'ggõm!* (VL, 595) 'Mis sa rabeled ega jää magama'.

Sõna on tuletatud adverbist *ruñdzlāz ~ ruñdzlāz*, mille L. Kettunen seob küsimärgiliselt soome sõnaga *ryntäisillä* (LW, 347). Verb on tarvitusel olnud üksnes kirjakeeles, tänapäeva kõnekeeles see puudub.

sa'dlā 'sadada, kukkuda'.

Fallende Sucht *sadltq̄b tq̄b* (*Sal sadami tob*) (LDW, 221); *sa'ddālītāp tq̄bbā um lālam arštā* (LW, 352) 'Langetõbe on raske arstida'.

Frekventatiivverbi tüvi esineb üksnes langetõve nimetuses. Aluseks on verb *sa'ddā* 'sadada, langeda', mis on läänemeresoome keeltes levinud tüvi: e *sadama* (OS), sm *sataa* (NS).

señšlā ~ *señslā* ~ *si'ñslā* 'sõnelda, riielda'.

Sq̄nsl pr. sq̄nslq̄b (*sunšl*) disputieren, streiten, sich zanken, sich überwerfen (LDW, 109); *ma sal tā'mkkāks se'ñšlām* (LW, 361) 'Ma läksin temaga sõnelema'; *señšlāb | ne_ku lāpš akūks rēkādām* (Va) 'Ütleb sõnu, nagu laps hakkaks rääkima'; *ūt_t'oiš vaštā | ta se'ñšlāb* (Sr) 'Üksteise vastu, ta sõneleb'; *ja nēšti, kis vošt Kilikiamāld ja Aziāmāld, Stefanuzōks sōnšlōm* (UT, 243) 'Ja nägid, kes olid Küliikiamaalt ja Aasiamaalt, Stefanusega sõnelemas'.

Sugulaskeeltes on vasted järgmised: e *sõnelda* (OS), sm *sanella* (NS), krjL *sanēda* (LS, 376), krj *sanella*, vps *sanelta* (M. Z.). Sõna varasemaks kujuks saab taastada. **sangle-*.

se'ūvlā ~ *se'ūlā* ~ *si'ūvlā* ~ *si'ūlā* 'sügelda'.

Sq̄vl pr. sq̄vlq̄b (*Sal šul pr. šulub*) jucken (LDW, 110); *m'nnān se'ūlāb | slezārt slebāb* (LW, 361) 'Mul sügeleb, kirbud söövad'; *se'ūlāb | keiž | sālga* (Va) 'Sügeleb käsi, selg'; *se'ūlāb ne_ka* (Sr) 'Nagu sügeleb'; *Ku pierz se'ūvlāb, sis_sōp p'ēksā. Ku ūlt se'ūvlābāb, sis sōb butšlāntāmāst* (LF, kataloog) 'Kui perse sügeleb, siis saab peksta. Kui huuled sügelevad, siis saab musitada'.

Vasteid leidub sugulaskeeltes: e *sügelema* (OS), *süvelemä* (EDW, 1217), sm *syyhyä, syyhytä* (NS). Liivi keeles leidub ka l-liiteta verb *seuvvā*. Liivi, lõunaeesti murde ja soome keele vorme arvestades võib varasema kujuna rekonstrueerida **sevele-*.

sipšlā 'tilkuda, tibutada, nõretada'.

Sipšl, sipšlq̄ pr. sipšlq̄b träufeln, triefen (LDW, 100); *pāgin' āp_sadā, rōškis_sipšlāb* (LW, 367) 'Palju ei saja, natuke tilgub'; *sipšlāb | akūp_sipšlām | sipšlām* (Va) 'Tibutab, hakkab tibutama, tilkuma'; *silmadāks sipšlāb* (Sr) 'Silmadega tilgutab'.

Mõningaid vasteid võib leida sugulaskeeltest: e *sipsima* (EDW, 1155), sm *tiputella* (NS), krj *tiputella* (M. Z.), vdj *siputeλλα*. *siputtēb_jo vihmā* (KKI SU) 'Tibutada; tibutab juba vihma'. Tegemist on onomatopoeetilise sõnaga, mille tüveks oli **sipise-*.

sittlā 'süüdistada'.

(*sūt* pr. *sūtōb* freq. *sūtl* pr. *sūtlōb*) beschuldigen, richten (LDW, 109); *sūtlā* (*sūtlā*). pr. *-lub* (LW, 371) 'Süüdistada, pr. süüdistab'; *sittlābād | ku t'oištā pa siltzāks tiēb* (Va) 'Süüdistavad, kui teist süüdlaseks tehakse'; *Algid fūhtligid, ku las teidi ālgōd fūhtlōgōd* (MEL, 13) 'Ärge süüdistage, kui te ei taha, et teid süüdistatakse'; *Set minda tēg vōitō sūtlō — až um mis sūtlō — nēši roukuoda fond instruksijis* (Līvli, 6, 1938) 'Kuid mind te võite süüdistada — kui on, milles süüdistada — neis rahvamaja fondi instruksioonides'; *laz nāntōn volgō tānda sūtlō* (UT, 197) 'Süüdistagu nad teda'.

Vasteid leidub sugulaskeeltes: e *süüdistada* (ÖS), sm *syddellā* (NS). Varasemaks vormiks saab taastada **sūtele-*.

sūdlā 'suudelda'.

Ne vōltō Rāndalist tiēdōd, mis mēg mōlmōd sūdlizmi (RA, I, 49) 'Need olid liivlaste jäljed, mida me mõlemad suudlesime'; *vōltō liivliz tiedōd, mis mēg mōlmōd sūdlizmō* (JL, 83) 'Olid liivlaste jäljed, mida me mõlemad suudlesime'.

Sõna on eesti *suudlema* ja soome *suutella* eeskujul toodud kirjakeelde. See aga ei saanud laiemalt tuttavaks ning tänapäeval on kasutusel läti laeb *butšīnfā*.

sūrslā ~ sūslā 'suurustada, suurustleda'.

Sūrsl, *sūrslō* pr. *sūrslōb* (*Sal sūrl* pr. *sūrlub*) prählen, gross thun (LDW, 108); *sūrslāb_ēitš joūtškāks* (LW, 389) 'Suurustleb oma jõuga'; *ne sūslābād | sie um s'ēldā* (Va) 'Nad suurustlevad, see on selge'; *krievās_sūrslāb* (Sr) 'Venelane suurustab'; *sle āb_ūo sūslimi* (KI) 'See ei ole suurustamine'; *sūrslimizōn āb_uo mingi vertuz!* (RA, I, 43) 'Suurustamisel pole mingit väärtust'; *Ja sūrslōb pāgiņ tiedam* (LVL, 39) 'Ja suurustab palju, teame'.

Vasted on olemas sugulaskeeltes: e *suurustleda* (ÖS), sm *suurustella* (NS). Varasemaks kujuks on **sūrustēle-*. Verbi aluseks on soome-ugrilist päritolu adjektiiv *sūr* (FUV, 59).

sād̄lā 'seada, korrastada, kokku leppida'.

Sād̄l pr. sād̄lub (Sal) *erwarten* (LDW, 95); *ma. sād̄lāb-ū't* *kovāl mi'e jūrā* (LW, 393) 'Ma lepin ühe targa mehega kokku'; *ne_ku sād̄lāp p'eri mi'e jūrā p'olšsāks agā val'anikaks* (Va) 'Seab peremehe juurde poisiks või rentnikuks'; *sād̄āb um si'e senā | sād̄lāmi āb_ūo* (Sr) 'Seab on see sõna, seadlemine ei ole'; *sie ma fāhd̄lōb mingi kowahl mie juhrō* (MEL, 15) 'Seda ma lepin kokku kellegi targa mehega'.

Sõnal on vasted sugulaskeeltes: e *seadlema, säadlema* (EDW, 1127), sm *säadellä* (NS), vps *sädelta* (M. Z.). Verb on tuletatud *l*-liite abil sõnast *sā'dā* 'seada'. Rekonstrueerida saab tüve kujul **sātele-*.

z'ēkslā ~ z'ēkslā ~ z'ūkslā 'valutada, tuigata'.

Zōōks pr. zōōksōb, freq. zōōksl pr. zōōkslōb hüpfen, tanzen (LDW, 140); *kazāi z'ēkslāb* (LW, 400) 'Kasvaja valutab'; *z'ēkslāb | kazāb mingis kūožās | sis_ta siškāb | z'ēkslāb* (Va) 'Tuikab, kasvaja mingis kohas, siis ta torkab, tuikab'; *z'ēkslāb | āmbāt p'ō'ddā Miz_jūr sōp_kittāt* (Sr) 'Tuikab, hambavalu juures öeldakse'; *ku vōlad zyōkslōbōd (dānōbōd) kuredōks* (RA, I, 52) 'Et nõiad keerutavad (tantsivad) kuraditega'.

Sõnal on vasteid ka sugulaskeeltes: e *sööstma* (ÖS), sm *syöksyillä* (NS). Verbi saab rekonstrueerida kujul **sōksele-*, kusjuures ka muutus *s > z* sõna alguses on liivi keeles võimalik (GLL, 142–145).

taplā 'tapelda, võidelda, kakelda'.

Tapl pr. taplōb (Sal) *tapild, tapuld pr. taplub* schelten, ausschelten, zanken, balgen, sich schlagen, streiten (LDW, 111); *kūōlkkānikkāt taplīst mōm'etkās* (LW, 409) 'Kolka elanikud taplesid maameestega, s. t. lätlastega'; *tapl, tappāl* (HLF, 84) 'Tapelda'; *lā'bāt_taplām vt_t'ōlžān | mi'et_ka_taplābāo* (Va) 'Lähevad üksteisega kaklema; mehed ka kaklevad'; *taplābāo | amā passōul_taplāb* (Sr) 'Taplevad, kogu maailm tapleb'; *Ne at kubs taplōnōd suodas Saksad vastō* (RA, II, 72) 'Nad on koos võidelnud sõjas sakslaste vastu'; *siz min pūōšid taplōkst* (UT, 223) 'Siis minu poisid võitleksid'.

Kõikjal sugulaskeeltes leiduvad sõnal vasted: e *taplema* (ÖS), sm *tapella* (NS), krj *tapella*, vps *tapelta* (M. Z.), vdj *tapella* (P. A.). Põhiverbiks on *tappā*, millest *l*-liitega on saadud frekventatiiv, mille varasemaks vormiks oli **tappele-*.

teḡšlā 'kloppida, tuksuda'.

sidām teḡšlāb (LW, 414) 'Süda tuksub'; *mi'nnān kazā'i ne'i teḡšlāb* (LW, 414) 'Mul kasvaja tuksub'; *teḡšlāb | s'edā ma külān um* (Va) 'Tuksub, seda olen ma kuulnud'.

Sõnal on vaste üksnes eesti keeles sõna *tukslema* näol. Verb on onomatopoeetiliselt päritolu, kusjuures *l*-liide väljendab ka frekventatiivsust.

teḡmlā ~ teḡmlā ~ timblā ~ timlā 'tõmmelda, ümber lasta, ringi tõmmata'.

Timbl pr. timblōb streiten, kämpfen, fechten, ringen, balgen (LDW, 114); *mūnda keṛt teḡmlābāt ka sūrd-ro'uz, ku ne rid'lābād* (LW, 414) 'Mõnikord tõmbavad ka suured inimesed, kui nad riidlevad'; *tāmmān āb-ūo nei jeḡnā jōūdā | sis-ta teḡmlāb set* (Sr) 'Tal ei ole nii palju jõudu, ta vaid tõmbab aeg-ajalt; *sis-ta teḡmlāb set inā* (Kl) 'Siis ta tõmbleb vaid koos'; *teḡmlāb | jōūdā kḡlāks* (Va) 'Tõmbleb, prooviks jõudu'; *ne'i ne sālā timlist un k'ūwōnist* (ULS, 46) 'Nii nad seal tõmblesid ja kiunusid'; *mēg kaadskin' tōmblimiz mingiz puol stun'dō* (F 175, M 3:10) 'Nii me kahekesi tõmbasime oma pool tundi'.

Verbil on vasteid sugulaskeeltes: e *tõmmelda* (OS), sm *tempailla* (NS), krjL *t'empaita* (LS, 429), krj *tembailla* (M. Z.), vđj *tempia* (KKI SU). Kahtlemata vana frekventatiivverbi saab taastada kujul **tempele-*.

teḡšlā ~ timšlā 'tõmmelda, siia ja sinna kiskuda'.

Tōmšl pr. tōmšlōb (*tumšl, Sal tumšl pr. tumšlub*) *hin und her ziehen* (LDW, 120); *teḡšlīji e'bbi kiskāb-azāt katki* (LW, 414) 'Siia ja sinna kiskuv hobune rebib asjad katki'; *e'bbi ka | ku jeḡlst āb-ū'edā | sis teḡšlāb* (Va) 'Hobune ka, kui hästi ei vea, siis tõmbleb'; *teḡšlābād | ō'edābād vaštūkst | kiskāb ikš r'ttā un t'ōl t'ōlštā* (Sr) 'Tõmblevad, veavad vastamisi, üks tõmbab üht, teine teist'; *sis-ta teḡšlāb* (Kl) 'Siis ta tõmbleb'; *Un ni-t-ta | i-rgis- | te-ḡšlā* (ULS, 149) 'Ja nii ta hakkas tõmblema'; *kalamiez en'tš mielkaks — tōmšlāmā ta lāb* (F 175, M 7:2) 'Kalamees oma aruga läheb tõmbama'; *Ja ābpūdi vaim tōmšlis tānda ja lekš tāmst ulzō vegiz yōlkōks ourōs* (UT, 69) 'Ja kuri vaim tõmbas teda ja läks temast välja suure häälega karjudes'.

Verb *teḡšlā* on mitme liitega tuletatud sõna. Lähteverbiks on *teḡmbā* 'tõmmata', millele liitus *sk*-liide ning seejärel sufiks *-l*.

Verb erineb *temlā*-sõnast vahepealse liite poolest. Varasemaks kujuks on seega *tempeskele-

tikšlā 'trampida, kloppida, hüpelda'.

Tukšl pr. tukšlōb (*tikšl pr. tikšlōb*) würgen (LDW, 120); *n'em āb veļ ku'zzā, ta tikšlāb* (LW, 421) 'Loom ei saa kuseda, ta trambib'; *tikšlāb | ibiz v'edām jūssā | e'bbi āp tō' v'e'ddā* (Sr) 'Trambib, hobusekoorma juures, hobune ei taha vedada'; *Tulvals istōs, loulōs, vōikslōs, ō dōg löbbō timblōs, tikšlōs* (Līvli, 18—19, 1933) 'Tule valgusel istudes, vōisteldes, kogu õhtu tömmeldes ja trampides'; *ta āb tikslō sie tagan, mis um munten* (Līvli, 3, 1939) 'Ta ei kaeble seda taga, mis on teistel'; *Kikimt kiskiz tōmšliz, tikšliz* (F 176, M 7:16) 'Kütket kiskus, tõmbles, trampis'; *ku tādōn āb lih waftō tükšchlō sie āb juwahn* (MEL, 10) 'Et teile ei hüppaks vastu see halb'; *Ma tadōn kitōb, ku tadōn āb li vastō tukšlō sie āb jōvān* (EMÖ, 15) 'Ma teile ütlen, et teile ei hüppaks vastu see halb'.

Sõna päritolu pole selge. Kõigepealt on liivi frekventatiivverb ühendatav eesti verbiga *tükkima*. Ka liivi keeles leidub sõna *tikkā* 'tikkuda'. Eelneva põhjal ongi L. Kettunen rekonstrueerinud *tük-kiskele (LW, 421), mis sisaldab nagu eelnev verb *temšlā* sufiksides *sk (>š) ja *le (>l).

tuñšlā ~ *tuñšlā* 'tunnistada, vaevu tunda'.

(*Tuñsl pr. tuñslōb*), *ulz t., ulz t.* bekennen (LDW, 119); *ma tuñšlis sinda amā āiga* (LW, 440) 'Ma tunnistasin sind kogu aja'; *mis sina ni tuñšlāb* (Kl) 'Mida sa nii tunnistad?'; *miñgi rištñg vōqlks ne_ka tuñtāb | sis tuñšlāb* (Va) 'Keegi inimene oleks nagu tuttav, siis tunnistab'; *ne ni je'ddāv'edāi tu'ñsliz un v'eštiz* (NLK, 405) 'Noh, siis isamees tunnistab ja otsis'.

Sõnal on ulatuslikult vasteid sugulaskeeltes: e *tunnistama* (OS), *tunnistelema* (EDW, 1350), sm *tunnustella* (NS), krjL *tundustada* (LS, 453), krj *tunnustella*, vps *tundištelta*, vđj *tunnussā* (KKI SU). Sõnas toimunud muutus *s* > *š* on tingitud järgnenud *i*-vokaalist, seega on liivi *tuñšlā* ~ *tuñšlā* otseseks eesti *tunnist-ema* vasteks.

tākšlā 'täkselda, raiuda'.

tākšlā. pr. -b (Sr) (LW, 445) 'Kirvega mængeldes raiuda'; *mis sa ni tākšlāt sāl | ne_ka lāpš v'eštāb kirrād kā'ddā* (Kl) 'Mis sa seal täksled, kui laps võtab kirved kätte'; *tākšlāb | ne_ka radlāb* (Va) 'Täksleb, nagu raiub'.

Verbil on vasted eesti keeles: *täksima* (ÖS), *täkslema*. Ka liivi keeles on leidunud tüvi *täks*, mille on fikseerinud Sjögren ja Wiedemann (LDW, 112), kuid tänapäeval on tuntud üksnes *täkslā*.

uidlā 'häbeneda'.

(*Uidl pr. uidlōb*) beschämen (LDW, 121), Ausschelten *apuidl* (*uidl, Sal apvuigl*) (LDW, 167); *uidlāb | tām̄mān v^uql rōz_uld* (Kl) 'Häbeneb, tal oli natuke häbi'; *uidlāb | ne_ka t^uolzān tleb uidā* (Va) 'Häbistab, teisele teeb nagu häbi'. Verbi liivi keeles ei tunta, *uid*-tüve kasutades suudetakse seda aga tänapäevalgi tuletada, kuigi eri tähenduses. L. Kettunen ühendab sõnatüve soome verbiga *huieta* ja vepsa tegusõnaga *huihtazhe* (LW, 448—449), mis on igati paikapidav.

umblā 'õmmelda'.

Umbl, umblō pr. umblōb (*Sal ummel, umuld pr. umblub*) nähen (LDW, 122); *pām̄ppart um jūrā umblām̄māst* (LW, 452) 'Nööbid tuleb külge õmmelda'; *umblāb vt knaššā e'žž_ōrāno* (Kl) 'Õmbleb ilusat põlle'; *nāst_puolist umblast | amād umblast tikktz* (Kl) 'Naisterahvad õmblesid, kõik õmblesid igasugust'; *Amad eedmōd: kybar, aarnōd ja iiz sāpkōd at kērabist lāngadōks jiera umblōtōd* (RA, II, 53) Kõik rõivastusesemed: kübar, rõivad ja ka saapad on kirjude lõngadega ära õmmeldud'.

Sugulaskeeltes on vasted järgmised: e *õmblema* (ÖS), eL *umblema* (EDW, 1385), sm *ommenella* (NS), krjL *ombelada*, krj *ommella*, vps *ombelta* (M. Z.), vdj *emmealla* (KKI SU). Varasemaks kujuks oli **ompele-*.

va'idlā 'vaielda'.

Vaidl pr. vaidlōb (*Sal vaidlub*) vertauschen (LDW, 127); *Yl mis vaidlist tēg sōndi riek pāl?* (UT, 88) 'Mille üle te vahetasite sõnu tee peal?'; *lekšt jūdōd jara entš vail pāgiņ sōndi vaidlōs* (UT, 296) 'Läksid juudid ära, omavahel palju sõnu vahetades'.

Sõna puudub tänapäeva liivi keeles, selle fikseerisid Sjögren ja Wiedemann ning elustasid hiljem liivi kirjakeele arendajad. Siiski ei jõudnud see trükistest kaugemale. Verb on ühendatav sugulaskeelte vastavate tegusõnadega: e *vaidlema* (ÖS), sm *vaidella* (NS).

vañtlā ~ vañtlā ~ vāñklā 'vaadata, vaadelda'.

Vañtl pr. vañtlōb (*vañkl pr. vañklōb, Sal vañtild pr. vañtlub*) sehen, blicken, schauen, besuchen, nachstellen (LDW, 129); *vañtlā*

illā touvā tēdi (LW, 470) 'Vaata üles taevatahti'; *siz vañtlāb* (Va) 'Siis vaatab'; *vañtlāb | nēi | midāgāst nāb | vañtlāb | ku ta kūod'in nāb* (Sr) 'Vaatab, nii, midagi näeb; vaatab, kui ta just näeb'; *Kus set vañkl'ub, amši pimda* (ELL, 2) 'Kuhu vaid vaatab — kõikjal pime'; *R'gōs ŷrgiz Sārlist etnografisk vañflōtōks* (RA, II, 59) 'Riias algas eesti etnograafia näitus'.

Sõnal on vasted sugulaskeeltes: e *vaatlema* (ÕS), sm *vaania* (NS), *vaaniella* (SRS, II, 856). Kõige lähemal on liivikeelsele verbile aga soome murdeis leiduv *vaanitella*. Sõnatüvi ulatub läänemeresoome keeltest kaugemalegi.

veikslā ~ vuikslā 'võistelda, kihla vedada'.

Võikslōmi (*võikslimi vuikslimi*); *võikslimiz perr* um die Wette (LDW, 137—138); *veikslābād | kis emlñ veib_nustā* (LW, 482) 'Võistlevad, kes suudab rohkem tõsta'; *veikslābād | kiš jō jemlñ veib* (Kl) 'Võistlevad, kes suudab rohkem'; *veikslāb | ku ma tōb emlñ sōdā | agā nustā* (Sr) 'Võistlen, kui ma tahan rohkem saada või tõsta'; *Aga tām kievad irlist irligist vōikslō ūdpālō tegiž* (Līvli, 6, 1932) 'Aga sel kevadel hakkasid iirlased uuesti võitlema'; *kui eñč vōikslimizt vindōs vōikslō* (RA, II, 31) 'Kui oma võistlemist võites võistelda'.

Retsiprooksel verbil *veikslā ~ vuikslā* on vaste üksnes eesti keeles verbi *võistelda* näol. Sõna häälikuline koostis kinnitab, et tüvele on liitunud taas liited *sk + *lę.

veilā 'võidelda, võistelda'.

ne tlem'et t'ebāt tledā veilās (LW, 482) 'Need töömehed teevad võisteldes tööd'; *ku kaks lābād rallāmās_pālā | ne veilābād | veikslābād* (Va) 'Kui kaks lähevad raietöole, siis nad võistlevad'; *veilābād | klen um jō emlñ jōudā* (Kl) 'Võistlevad, kellel on rohkem jõudu'; *ta veilāb vttā un veilāb t'olstā* (Sr) 'Ta võistleb ühega ja teisega'; *missōks vōitliz Krievođ kēzar Aleksandōr Nevski ymmār* (RA, I, 45) 'Millega võitlesid venelased keiser Aleksander Nevski ümber'.

Sõnal on vaste eesti keeles verbi *võitlema* näol. Liivi verbid *veikslā* ja *veilā* erinevad tähenduslikult vähe, sõnu kasutatakse tihti samas tähenduses.

vienlā ~ vienlā 'venitada, ringutada'.

Vañtl pr. vañtlōb sich recken, im Bette reckeln (LDW, 130); *mi'n vanāma kittiz, ku ne, kiš pāgiñ ēñtšta v'ē'nllijid, ejit p'ē'rrā*

vāndizāks (LW, 497) 'Minu vanaema ütles, et need, kes ennast venitavad, jäävat hiljem küürakaks'; *lōda jāš mānda ķērd v'ēnllāb* (Kl) 'Laua juures mõnikord ringutab'; *ta nel ānllāb un v'ēnllāb* (Va) 'Ta nii haigutab ja ringutab'.

Vasteid leidub sugulaskeeltes: e *venitama* (OS), *venitelema* (EDW, 1488), sm *venytellā* (NS), krj *venütellā*, vj *venüttā* (KKI SU). Sõna saab rekonstrueerida kujul *venüttel.

v^ug'dlā ~ v^ug'ddāl 'oodata'.

Vodl pr. vōdlōb (*vodl, vuodl*) warden, erwarten, harren, sich umsehen (LDW, 136); *v^ug'dlā sa señtš kuñtš ma tulūb* (LW, 502) 'Oota sa seni, kuni ma tulen'; *alā v^ug'ddāl mīnda | minā āp_tō'* *v^ug'ddāl tānda* (Kl) 'Ära oota mind, mina ei taha oodata teda'; *v^ug'dlābād mīnda* (Va) 'Ootavad mind'; *Mōca vōdliz ehč pīga tut-kamt* (RA, I, 51) 'Mets ootas oma peatset lõppu'; *Kōñigt vodlōs, pūdōks iem* (LVL, 45) 'Kuningat oodates puhtaks jääme'.

Frekventatiivsel verbil *v^ug'dlā ~ v^ug'ddāl* on vasted läänemeresoome keeltes: sm *odotella*, vj *ōτελλα* (SKES, II, 419).

*

Kõigist liivikeelseist ja liivi keele kohta kirjutatud allikaist ning üleskirjutistest on registreeritud kokku 71 l-liitelist verbi. Suurem osa neist on frekventatiivid, mõned ka retsiproogid. Fikseeritud verbidest leidub 54 Sjörgeni-Wiedemanni sõnaraamatus. Tänapäeva liivi keele aktiivses sõnavaras on 47 l-liitelist verbi, millest 42 on algupärased, 2 vana germaani sõna, 2 laenatud läti ja 1 hollandi keelest. Algupärased verbid on järgmised: *a'llā, amllā, eillā, eřllā, i'ukšlā, ka'idlā, klerlā, leūglā, loūglā ma'ikslā, meillā, mu'idlā, mād'lā, peišlā, p'ekslā, plerslā, pušlā, ra'dlā, rešlā, re'udlā, rinllā, ruñdzlā, señšlā, sgūvlā, stpšlā, sītlā, sūrs'lā, sād'lā, z'ekslā, taplā, te'kslā, te'mlā, te'mšlā, tikšlā, tuñtšlā, tākslā, umb'lā, vañllā, ve'ikslā, ve'illā, v'ēnllā, v^ug'dlā*. Neil on vasted kas kõigis või mõnes läänemeresoome keeles, paljudel samatüveline verb liivi keeles eneses. Küsimärgilistena kuuluvad loetletud verbide hulka *rešlā* ja *ruñdzlā*, kuivõrd sugulaskeelte vasteis pole täit selgust. Sõnad *kōplā* ja *ridlā* on vanad germaani laenud. Läti laenud on *brakšlā* ja *kurkšlā*, hollandi laenuks merenduslane *l^uoillā*, mis võib olla laenatud nii otse kui ka vahendavate keelte kaudu. Registreeritud sõnadest on 24 tänapäeval tundmatud, uuesti elustatud või individuaalsed. Uksnes Sjörgeni—Wiedemanni sõnaraamatust on tuntud *astl, apād'l, kargl, kazl*,

kensl, kleldl, kuožal, küdlä, lündl, lö'bl, piezl, ratstl, sa'dlä. Samas sõnaraamatus leiduvad ka *imlā, uldlā* ja *va'idlā*, mida on käesoleval sajandil kasutatud liivi kirjakeeles, kuid mis pole tänapäeval enam tuntud. Seega on Sjögreni—Wiedemanni sõnaraamatu 54 sõnast arhaismideks muutunud 16, mille hulgas on mõned Salatsi murde verbid, mida Kuramaa liivi keeles pole leidunudki. Ülejäänud 8 sõna on sugulaskeelte eeskujul tuletatud või üksikisikute loodud ning needki on kas üksnes häälikulise koostise poolest või kontekstis tuntud. Need sõnad on *gerkslā, juulā, karllā, ka'dlä, keņgzlā, kirzlä, riemlā, südlā.*

Kui võrrelda Sjögreni—Wiedemanni sõnaraamatu ja kaasaja liivi keeles tarvitavate verbide hulka, siis selgub, et tänapäeva liivlaste verbide hulk on väiksem. Kaasaja liivi keelt iseloomustab see, et käsitletava liitega ei saa moodustada uusi verbe — seega on liite tarvitamissfäär piiratud loendiga, mis leidub eespool.

II

Järgnevas vaadeldakse adverbisufiksiste esinemust, tähendusvarjundeid ja etümoloogiat. Võrreldes noomeni- ja verbisufiksistega moodustavad nad väikese rühma, kuigi sise- ja väliskohakäändelõppude muutumisega adverbiliiteiks on vaadeldav rühm suurenenud. Adverbisufiksiseks saabki tinglikult pidada väliskohakäänete endisi lõppe *-lā*, *-l* ja *-ld* (*mōlā, mōl, mōld* 'maale, maal, maalt'). Ka sisekohakäänete lõpud on omandamas adverbisufiksiste funktsioone, kuigi sisse-, sees- ja seestütlev on käänatena tarvitusel. Käesolevast käsitlest jäävad nii välis- kui ka sisekohakäänetest kujunenud adverbid välja. Järgnevas esitatakse aga ülejäänud algupäraste adverbiliidete sõnad, mis leiduvad teatmeteoses, ilu-, aja- ja tarbekirjanduses, arhiivimaterjalides ja käsikirjades. Kontroll- ja lisaandmed pärinevad Kuramaa liivlastelt, kellelt kirjutise autor on kahe aastakümne vältel keelelist ainekku kogunud.

1. *-in*.

Suhteliselt arvukalt leidub liivi keeles *in*-liitelisi adverbe, millest üksikuis esineb liide ka kujul *-in*. Tuletatavad adverbid moodustavad nii tähenduslikult kui ka tuletuslikult ühtlase rühma.

äigln 'ajuti, aegadel'.

va'itt-äigln (LW, 466) 'Vaheaegadel'; *täuzin äigln sōp_kittā* (KI) 'Täisaegadel saab öelda'.

Adverb *àigin* kuulub keeletarvitusse ühendina *vat àigin*. Tüvi *àiga* 'aeg' on germaani päritolu.

amln 'alati, üha'.

lvSal amin längst, vorlängst (LDW, 4); *nl'emäd lã'bãd amin* (LW, 9) 'Lehmad lähevad alati'; *amln àigin* (Kl) 'Alati, igal ajal'.

Adverb *amln* on tuletatud genuiinsest liivi sõnast *amã* 'kõik'.

barln 'hulgakaupa, parvekaupa'.

barin haufen-, schaaren-, truppweise (LDW, 9); *Ne tulbqđ barin* (LG, 295) 'Nad tulevad parvekaupa'; *barln* (LW, 21) 'Parvekaupa'; *lindãd lindabãd barln* (Kl) 'Linnud lendavad parvekaupa'.

Adverb *barln* on moodustatud läti laensõnast *barã* 'jõuk, parv, salk', mille aluseks on *bars* die Schwade; ein bestimmter Strich Felder bei der Flachsraufe; die Mast; der Haufe, die Menge, die Scher, Herde (LVV, I, lk. 264).

leitn 'õiti, õõsiti'.

leitn (LW, 66) 'Õõsiti'.

Adverb *leitn* on teoretiseering soome-ugrilisest sõnast *le* 'öö'.

ikšigin 'üks, üksinda'.

Ukšugin, ukšugnis (auch *ukšigi, lvSal jukšin*) allein (LDW, 125); *üks'n, üksni, üksü'ggi, üks'ugnis* (KA) 'Üksinda'; *aga paldin ta lãb ikš-i'ggin* (NLK, 213) 'Aga praegu läheb ta üksinda'; *pã-p um l-end i-kš'ggën ka-ntstär pã-lã* (LT, 70) 'Pastor on jäänud üksinda kantslisse'; *nel piški lind v'ql ikštgin tãne lenv* (Kl) 'Nii oli väike lind üksinda siia jäänud'; *ma uob ikšigin* (Pz) 'Ma olen üksinda'.

Adverb *ikšigin* on tuletatud tüvest *ikš* (vrd. *ikšln*), millele on liitunud *gi-* ja *in-*sufiks.

ikšln 'üks, ühekaupa'.

ukšin, ukšin üd einzeln (LDW, 25); *Ma jelab sit jukšin* (LG, 298) 'Ma elan niisiis üks'; *jo'ugüzãt kazãbãd ikšln* (LW, 70) 'Jugapuud kasvavad ühekaupa'; *ikšln ne kazãbãv* (Ii) 'Üks nad kasvavad'.

Adverb *ikšln* on tuletatud soome-ugrilise tüvega numeraalist *ikš* 'üks', millele liitunud *-ln* tuletab instruktiivadverbi. Viimasel ajal on erinevus sõnade *ikšigin* ja *ikšln* vahel kadumas ning esimene omandamas mõlema funktsioone.

ildi-n 'kohe, otsekohe'.

Uldin, uldis (*lvSal juldies, juldias, uldies*) schnell, bald, so-
gleich (LDW, 125); *ildi-n ma lã^b* (LW, 71) 'Kohe ma lähen'; *ildiñ
ma tã^mmãn sõttã^b* (KI) 'Kohe ma talle saadan'.

Adverb *ildi-n* (van. *üldin*) on järgsilbil asetseva rõhuga, mille
põhjal on L. Kettunen oletanud kontaminatsiooni algupärastest
tüvedest *ülda-ünin > *üldin* > *ildiñ*.¹

ĩ^din 'üks, ühekaupa'.

ĩ^din (*ũ^din*) (LW, 80) 'Üks, ühekaupa, üksinda'; *ĩ^din iz₋vui
lã^ddã* (Pz) 'Üks ei või minna'.

Adverb *ĩ^din* on tuletatud numeraali *ĩks* 'üks' genitiivist *ĩ^d*
(vrd. ka *ĩksin* ja *ĩksigin*).

ĩrgin 'ajuti'.

ĩrgin (*ũrgin*) (LW, 82) 'Ajuti, vahepeal'; *ĩrgin um s'eldã* (Pz)
'Ajuti on selge'.

Adverb *ĩrgin* on tuletatud läänemeresoomelisest sõnast *irō*
'silmapilk, aeg'.

jãlgin 'jala, jalgsi'.

jãlgin (*lvSal jalin*) zu Füsse (LDW, 24); *Ma laeb sinn jalin*
(LG, 295) 'Ma lähen sinna jalgsi'; *Vui jãlgin laed vui ratsol*
(LG, 349) 'Kas lähed jalgsi või ratsa'; *ni sa li jãlgin* (NLK, 197)
'Sa mine jalgsi'; *ma tu'l jãlgin* (LW, 85) 'Ma tulin jalgsi'; *lãⁿ
jãlgin ri-gã* (LT, 13) 'Läinud jalgsi Riiga'; *jãlgin* (ЛЯ, 150)
'Jalgsi'; *sle jãlgin lã^b / agã tẽg ka jãlgin lã^t-p'izzã* (li) 'See läheb
jalgsi, kas teie ka jalgsi lähete Pizasse'; *sa lekst jãlgin irrã* (Pz)
'Sa läksid jalgsi Irele'.

Adverb *jãlgin* (Salatsis *jalin*; vrd. sm *jalan*) on tuletatud
soome-ugrilist päritolu sõnast *jãlga* 'jalg'.

-jettin 'jätvalt'.

jettin : *jeñg-j.* (LW, 90) 'Jätvalt; hingetult'.

Adverb *-jettin* leidub juhusliku kirjapanekuna Kettuse sõna-
raamatus. Tuletamisel on lähtunud läänemeresoomelisest verbist
jettã 'jätta'.

kabãlin 'tükiti, tükiviisi'.

kabãlin zum Theil; stückweise (LDW, 29); *kabãlin* (LW, 99)
'Tükiviisi'; *kabãlin veļb₋ãndã* (KI) 'Tükikaupa võib anda'.

¹ L. Kettunen, LW, lk. 71.

Adverb *kašaliñ* on tuletatud balti laensõnast *kašal* 'tükk'.

kaššlñ 'kaksi, kahekaupa'.

kaššin je zwei, paarweise (LDW, 30); *Pakakšin* (*kaššin*) paarweise (LDW, 75); *ma veštāp pa kaššlñ* (LW, 102) 'Ma võtan kahekaupa'; *ne mibāt kaššlñ* (Kl) 'Nad müüvad kahekaupa'.

Adverb *kaššlñ* (vrd. sm *kaksin*) on tuletatud soome-ugrilisest numeraalist *kašš* 'kaks'.

kazamiñ 'põlvkonniti, põlvkondade kaupa'.

Knaš silmadārōn, mis mierneitst Jākabōn mymtiz, vel kōgiñ — set kazamiñ — piliz Jākōb sugudōn (Līvli, 10, 1932) 'Ilus silmarätik, mille merineitsi Jakobile kinkis, oli kaua — palju põlvkondi — Jakobi sugulaste käes'.

Adverb *kazamiñ* on kirjakeele uustuletis, mille aluseks on soome-ugrilise tüvega *kazām* 'kasv, põlvkond'.

kātskiñ vt. *kōtskiñ*.

kērdiñ 'kordselt, korra'.

kod (*kad*) *kōrdin* (*kūrdin*) doppelt, zweidrählig (LDW, 50); *ta sōp sadā kērdiñ tāgiz* (LW, 121) 'Ta saab sajakordselt tagasi'; *kād kōhrdin emihn* (MEL, 58) 'Kahekordselt rohkem'; *kōt kērdiñ* (Kl) 'Kahekordselt'.

Adverb *kērdiñ* on tuletatud balti laensõnast *kērda* 'kord'.

kiñgiñ 'kümnekesi, kümnekaupa'.

kiñgiñ (LW, 127) 'Kümnekesi'; *kiñgiñ lā'bāo* (Ii) 'Kümnekesi lähevad'; *pōr kiñgiñ* (Kl) 'Paarikümnekesi'.

Adverb *kiñgiñ* on tuletatud läänemeresoome ja mordva keelte ühisest sõnast *kiñ* 'kümme' ja liiteks kujunenud elemendist *-gān* (* < *kunta*), mille instruktiivne kuju on reeglipäraselt *kiñgiñ*.

kopikiñ 'kopikakaupa'.

sis jega ukš ētab pa kopikin (LG, 372) 'Siis igaüks heidab kopikakaupa'; *pa kopikiñ k^aořrāb* (Kl) 'Kopikakaupa korjab'; *pa kopikiñ ma sāv* (Ii) 'Kopikakaupa ma saan'.

Adverb *kopikiñ* on tuletatud vene laensõnast *kopik* 'kopikas' (vrd. vn копейка).

kōgiñ 'kaua'.

Kōgin, Comp. *kōgim*, *kougim*, lange (LDW, 40); *ku meig*

vaggis un armstis tām all vel kōgin vuiksmo jello (LG, 408) 'Et me vagusi ja armsasti tema all veel kaua võiksime elada'; *un ni ne a'dt señts kōgin rabbənd s'iedā kurēst* (NLK, 103) 'Ja siis on nad niikaua peksnud kuradit'; *kuš sa nei kogiñ vq'ld* (LW, 147) 'Kus sa nii kaua olid'; *uñ nā-l kō-gāñ kō-tskiñ je'llāno* (LT, 51) 'Ja nad on kaua kahekesi elanud'; *Kōgiñ laskoks rouvo kōrkuzt* (RA, I, 50) 'Kaua taluks rahva kõrkust'; *āp-kōgiñ 'Hil-juti* (P. A., 1949); *señts kōgiñ taplist / ku kùolist jarā* (K1) (Senikaua taplesid, kuni surid); *kuš ta v'ql nei kōgiñ* (Ii) 'Kus ta oli nii kaua'; *kāgiñ sle um* (Pz) 'See on kaua'.

Adverb *kōgiñ* (Lüžist registreeritud *kōglz*) on soome-ugrilist päritolu tüvega, mille läänemeresoomeliseks kujuks saab taastada **kauy-*. Otsesed adverbivasted on soome murrete *kauan* ja *kauvan*.

kō'tskiñ ~ kã'tskiñ 'kahekesi'.

Kodskin (*kadskin*) je zwei, selbänder (LDW, 39—40); *Kã'dskin* (KA) 'Kahekesi'; *un jelābəd vel paldin kã'dskiñ* (NLK, 66) 'Ja elavad veel praegu kahekesi'; *lã'mā kã'tskiñ m'errā* (LW, 152) 'Läheme kahekesi merele'; *kã'tskiñ* (ЛЯ, 150) 'Kahekesi'; *mēg_ūom kō'tskiñ tās* (K1) 'Me oleme kahekesi siin'; *nei kã'tskiñ* (Pz) 'Nii kahekesi'.

Adverb *kō'tskiñ ~ kã'tskiñ* (Kolkas ka *kō'tskiñ*) on kujunenud kahe genuinse tüve liitumisest. A. Penttilä taastab lähtekujuks *kahōen kesken.²

ku'odiñ 'otse'.

küodin, kuodis (*lvSal kuodiši*) gerade (LDW, 46); *Le küodin siez koddq* (LG, 295) 'Mine otse sellesse majja'; *ma kittāp ku'odiñ* (LW, 163) 'Ma ütlen otse'; *siz laz ta vanklāg, mis um' se ku'odiñ kierdād* (NLK, 114—115) 'Siis vaadaku ta, mis on see otse keeratud'; *minā lã'b ku'odiñ sle kōrand pāl ulzā* (K1) 'Ma lähen otse selle talu peale välja'; *lã'b nei ku'odiñ le'bbā* (Pz) 'Läheb nii otse'.

Adverb *ku'odiñ* (harva ka *ku'odiz*) on samast tüvest adjektiiviga *ku'odi* 'otsene, sirge'. Varasemaks kujuks saab taastada *kohdin (vrd. sm *kohti, kohden*). z-liitelise variandi taastab Kettunen kujul *kōhtisin.³

² A. Penttilä, Eestin *kahekesi* ilmaustyyppi. — Virittäjä, 1930, XXXIV, lk. 366.

³ L. Kettunen, LW, lk. 163.

k^uolmskiñ 'kolmekesi'.

Kuolmskin (*kuolmskiskin*) selb dritter; zu dreien (LDW, 46); *K^uolmskin* (KA) 'Kolmekesi'; *mæg_võlmā k^uolmskiñ lõjas* (LW, 173) 'Me olime kolmekesi laevas'.

Adverb *k^uolmskiñ* (harva *k^uolmskiñ*) on kujunenud genuiinsete tüvede liitumisest: *kolmen kesken (vrd. ka *kõ'tskiñ ~ kätskiñ* ja *kūškiñ*).

kūiñ ~ kūjiñ 'kuuti, kuukaupa'.

kūiñ, kūjiñ (LW, 170) 'Kuuti, kuukaupa'.

Adverb *kūiñ ~ kūjiñ* on teoretiseerimisel saadud sõna, mis ei kuulu keeletarvitusse. Aluseks on soome-ugriline *kū* 'kuu'.

kūškiñ 'kuuekesi'.

Kūskin (*kūskiskin*) selb sechste (LDW, 48), *mæg_võlmā kūškiñ mie'ršsā* (LW, 171) 'Me olime kuuekesi merel'; *mæg_ūom kūškiñ* (KI) 'Me oleme kuuekesi'.

Adverb *kūškiñ* on tuletatud sõnadest *kūdeñ kesken (vrd. *kõ'tskiñ ~ kätskiñ* ja *k^uolmskiñ*).

lapñ 'lapiti'.

lupāt lapiñ Lumpenhund (LDW, 58); *lapññ, lapññ* (LW, 184) 'Lapiti'.

Adverb *lapñ* on juhuslik instruktiiv eesti laensõnast *lap* 'lapp'. Keeletarvituses leidub eesti laenuna *lapñ* 'lapiti'.

lebiñ 'lābini, segilābi'.

le'b_lebiñ (LW, 186) 'Lābini, segilābi'.

Adverb *lebiñ* on tuletatud läänemeresoomelisest tüvest *lāpi (vrd. lv *le'b* 'lābi'). Sõna ei kuulu keeletarvitusse.

loriñ 'vulinal'.

Loriñ rauschend (LDW, 56); *loriñ, loriñ* (LW, 202) 'Vulinal'; *jüokšāb_loriñ* (li) 'Jookseb vulinal'.

Adverb *loriñ* on tuletatud onomatopoeetilise verbi *lorikšā* 'vuliseda' tüvest.

lõdigiñ 'lastikaupa, laadingukaupa'.

lõdiõiñ (LW, 204) 'Lastikaupa, laadingukaupa'; *sai lõdigiñ kaldi* (KI) 'Sai lastikaupa kalu'.

Adverb *lõdigiñ* on tuletatud alamsaksa laensõnast *lõdio* 'laadung, last'.

mülin 'mullu'.

Mülin (*mullin*, *lvSal mulli*) im vorigen Jahre (LDW, 64); *Mülin sov vol jo lemm ab ku tam sov* (LG, 298) 'Mullu oli suvi soojem kui see suvi'; *mülin* (KÄ) 'Mullu'; *tubā mülin velti jeltud jerā ra'bbānād* (NLK, 274) 'Tunamullu olid elumajad lagunened'; *mülin* (LW, 237) 'Mullu'; *tuba mülin / pār āigast tagispēdin* (NLK, 274) 'Tunamullu, paar aastat tagasi'; *mülin* (ЛЯ, 152) 'Mullu'; *kittāb mülin un tubā mülin* (Pz) 'Õeldakse mullu ja tunamullu'.

Adverb *mülin* (vrd. sm *muuloin*) on läänemeresoomeline, tüvi *mü* 'muu' aga soome-ugrilist päritolu.

nel'skiin 'neljakesi'.

Nel'skin (*nēl'askiskin*) selv vierte, zú vieren (LDW, 68); *nel'skiin* (LW, 244) 'Neljakesi'; *nel'skiin lā'bād* (Ii) 'Neljakesi lähivad'.

Adverb *nel'skiin* on tuletatud genuiinsetest *neljän kesken (vrd. *kō'tskiin* ~ *kā'tskiin*, *ku'olmskiin*, *kū'skiin*).

nādillin 'nädaliti, nädalakaupa'.

nādillin (LW, 259) 'Nädaliti, nädalakaupa'; *nādil'in ma um duoniksā* (KI) 'Nädalakaupa olen ma Dundagas'.

Adverb *nādillin* on tuletatud slaavi laensõnast *nādil* 'nädal'.

paldin 'praegu, nüüd'.

Paldin bald, sogleich (LDW, 76); *paldin*, *paldin*, *paldin*, *paldin*, *paldin*, *paldin* (LW, 272) 'Praegu, nüüd'; *paldin um knaš āiga* (KI) 'Praegu on ilus ilm'.

Adverb *paldin* on tuletatud läti eesliitest *pa* ja viisimäärsõnast *ildi-n*.⁴

pāikiin 'paiguti'.

paikin stellweise (LDW, 75); *Paikin vol' lūnda, paikin vol' pal'as* (LG, 318) 'Kohati oli lund, paiguti oli paljas'; *tāmnāigast um pāikkiin ri'ggāz-ulzā kilmān* (LW, 270) 'Sel aastal on rukis paiguti külmunud'; *ma um pāikin nēdi būakstōajdi Siegān* (LK, 3:5) 'Ma olen kohati tähti segi ajanud'; *pāikiin* (ЛЯ, 150) 'Paiguti'.

Adverb *pāikiin* (vrd. sm *paikoin*) on tuletatud läänemeresoomelisest sõnast *pāika* 'paik, koht'.

⁴ L. Kettunen, LW, lk. 272.

perlñ 'pärit, päri'.

Perin hernach; nach; hin gehöriq (LDW, 80); *kušt ta um perin* (LW, 281) 'Kust ta on pärit'; *ma um rāndast perin* (Kl) 'Ma olen rannast pärit'.

Adverb *perlñ* (vrd. sm *perin*) on tuletatud soome-ugrilise tüvega sõnast *pi'erä* 'pära'.

-*pēdān* ~ -*pēdiñ* ~ -*pēñ* '-pidi, -poole'.

ullā-pēdān, (*ulz*)*pēdi* = wārts (KA); *je'ts(ə)-pēdāñ*, *je'ts-pēñ*, *je'ddā-pe'ddi*, *je'ddā-pēdāñ*, *je'ddā-pēdiñ* (LW, 86, 89) 'Edasi, edaspidi'; *s'izzāl-pēdān*, -*pēdiñ*, -*pēñ* (LW, 367) 'Seespool'; *ullāp-pēdān* (LW, 451) 'Väljaspool'; *s'izzāl-pēdāñ* (Kl) 'Seespool'; *a'jjān sie vanā brūdganā je'dspeđān un tull't pand siekəks salōlatəm* (NLK, 138) 'Ajanud vana peigmehe minema ja pannud kohe sellega laulatama'.

Adverb -*pēdān* ~ -*pēdiñ* ~ -*pēñ* on kaotanud iseseisva sõna funktsioonid ning muutunud järelliiteks. Kulumise tõttu puudub sõna lõpust mõnikord ka oodatav -*ñ*: *Peidi* -wārts (LDW, 79); *alapeidi* unterwārts, niederwārts; *allopeidi*, unterwārts (LDW, 3); *Stnopeidi* künftighin (LDW, 100); *Ullōpeidi*, (*uldōpeidi* *ullispeidi*) ausserhalb, draussen; vor (LDW, 122); *Ulzpeidi* aufwārts; *Ulpeidi* (*lvSal*) übermüthig, vornehmste (LDW, 120); *Vannōspeidi* mit zunehmendem Alter (LDW, 129); *tagāpēdi*, *ta'ggispēdi* (KA) 'Tagasipooie'; *un akkən iwəks lā'də je'dspeđə* (NLK, 61) 'Ja hakanud vooluga edasi minema'; *Nei jo um kēratōd neišti jeddōpeidi kitijist* (EMÖ, 4) 'Nii on ju kirjutatud neist edaspidise ennustajaist'; *je'ddā_pēdi* (Pz) 'Edasi'.

Järelliitena märgib -*pēdān* ~ -*pēdiñ* ~ -*pēñ* (vrd. sm *pāin*) suunda millegi poole. Aluseks on instruktiivivorm soome-ugrilisest *pā* 'pea'.

plūoitiñ 'hulgakaupa'.

plūoitiñ (LW, 304) 'Hulgakaupa'; *plūoitiñ ne lābēd* (Kl) 'Hulgakaupa nad lähevad'.

Adverb *plūoitiñ* on tuletatud läti laensõnast *plūot* 'hulk, salk'.

pōrin 'paariti, paarikaupa'.

porin (*parin*) *lvSal* *pār parast* paarweise (LDW, 84); *Paporin* (*parin*) paarweise (LDW, 77); *pa pārin* (KA) 'Paariti'; *pūqš-*

slid ja neitsät_kä'bät_p[õriin] p[õ]ts rāndā (LW, 308); 'Poisid ja tüdrukud käivad paarikaupa mööda kallast'.

Adverb *põriin* (läänemurrakus ka *pāriin*) on tuletatud germaani laensõnast *pōr* 'paar'.

pu'ojiin 'pārani'.

pe'rp-pu'ojiin (LW, 281) 'Pārani'; *uks um pe'rp_pu'ojiin vāldiin* (KI) 'Uks on pārani lahti'; *vā'rād_umad pe'rp_pu'ojiin vāldiin* (Va) 'Väravad on täiesti lahti'.

Adverb *pu'ojiin* esineb ühendis *pe'rp_pu'ojiin*, olles tuletatud läänemeresoomelisest *pu'oi* 'põhi'.

pāviin 'päeviti, päevade kaupa'.

pāviin (LW, 327) 'Päevade kaupa'; *ni'emāt_pilābēd pāviin un nādliin niitsā* (Va) 'Lehmad on päevade ja nädalate kaupa heinamaal'.

Adverb *pāviin* on tuletatud soome-ugrilisest sõnast *pāva* 'päev'.

rāndiin 'piki randa'.

rāndiin pitkin rantaa (KA).

Adverb *rāndiin* on tuletatud germaani laensõnast *rānda* 'rand', leidudes üksnes Setälä kirjapanekuis.

rōziin 'raasukaupa, vähehaaval'.

Parozin (*parazin*) allmählig, bei wenigem (LDW, 77); *Brouts parazin, sis sad kōgas* (LG, 412) 'Sõida vähehaaval, siis jõuad kaugemale'; *pa-rāziin vuib* (Ii) 'Vähehaaval võib'.

Adverb *rōziin* (läänemurrakus ka *rāzin*) esineb harilikult läti prefiksiga *pa-*. Sõna *rōz* 'raas' on deskriptiivset päritolu nii liivi kui eesti keeles.

rubliin 'rublakaupa'.

sadiin rubliin (LW, 345) 'Sadade rublade kaupa'; *rubliin k'oõrāb rōdā* (KI) 'Rublade kaupa korjab raha'; *rubliin āndas* (Ii) 'Rublade kaupa annab'.

Adverb *rubliin* on tuletatud vene laensõnast *rubl* 'rubla' (vrd. vn рубль).

sadiin 'sadade kaupa'.

kujastēt silkkāt_sōbāt_sadiin midēd (LW, 352) 'Kuivatatud silgud müüakse sadade kaupa'; *ni vengd vgs.āidi pa sadiin jūšē*

(NLK, 198) 'Nüüd olnud ostjaid sadade kaupa juures'; *kis võib nu'o-lu'ggâ | täššâ um saaln* (Ii) 'Kes võib loendada, siin on sadade kaupa'; *sadln | sadâ rištlnktâ* (Pz) 'Sadade kaupa, sada inimest'.

Adverb *sadln* (vrd. sm *sadoin*) on tuletatud indo-euroopa laensõnast *sada* 'sada'.

setmiin 'naapalju'.

setmiin, setmin (LW, 358) 'Erinevalt, palju'; *setmiin keđd ma um kurēst nānd* (Kl) 'Naapalju kordi olen ma kuradit näinud'.

Adverb *setmiin* on tuletatud soome-ugrilise tüvega sõnast *set* 'ainult, nii, ainult nii palju'.

seüdiin 'sõudes'.

seüdin = finn. *soutain* rudernd, mit Rudern (LDW, 110).

Adverb *seüdiin* leidub Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus. Verb *seüdä* 'sõuda' on soome-ugrilist päritolu.

strēkkiin 'ajuti, puhuti'.

strēkin (trēkin) bisweilen (LDW, 105); *ta strēkkiin juob* (LW, 382) 'Ta ajuti joob'; *strēkkiin pū'gāb* (Kl) 'Ajuti puhub'.

Adverb *strēkkiin* on tuletatud alamsaksa laensõnast *strēk* 'tükk aega'.

sugüdiin 'sugude kaupa'.

Sin aigastōd pilōbōd sugstō sugüdin (LG, 405) 'Sinu aastad seisavad soost sugude kaupa'.

Adverb *sugüdiin* on tuletatud läänemeresoome tüvest *suku. Sufiks *-iin* on liitunud pluurali tunnusele *-d*.

tazln 'tasa, tasakesi'.

ūd tazln gleich, gleichmässig (LDW, 111); *taziin* (KA) 'Tasakesi'.

Adverb *tazln* leidub Sjögreni-Wiedemanni ja Setälä kirjanepanekuis. Instruktiivadverbi aluseks on läänemeresoomeline *tazā* 'tasa'.

tārbiin 'tõttu, pärast'.

Ārdin (auch ārdiš) wegen, um Willen (LDW, 5); *eñts-tārbiin, eñts-tardiin eñts-ārdiin* (LW, 46) 'Enese pärast, tõttu'.

Adverb *tārbiin*, mis on muutumas postpositiooniks, tuletub

germaani tüvest (vrd. *tārbali* 'vajalik'). Sõna on vananenud ega kuulu keeletarvitusse. Variandid *ārdiñ* ja *tārdiñ* on samast tüvest.

tilkiñ 'tilkhaaval'.

tilkin tropfenweise (LDW, 114); *tilkkiñ* (LW, 423) 'Tilkhaaval'; *tilkiñ sadab* (KI) 'Tilkhaaval sajab'; *ni'em āndap tilkiñ semdi* (Va) 'Lehm annab tilkhaaval piima'.

Adverb *tilkiñ* on tuletatud onomatopöeetilist päritolu sõnast *tilka* 'tilk'.

tōkkiñ 'kimbuviisi, rühmiti, salguti'.

tōkkiñ (LW, 429) 'Salguti'; *tōkkiñ kazabāD* (Va) 'Salguti kasvavad'; *aina ka kazāp tōkkiñ* (KI) 'Hein ka kasvab salguti'.

Adverb *tōkkiñ* on tuletatud võimalikust balti laensõnast *tōkka* 'kobar, salk, kimp'.

tōliñ 'tollikaupa'.

tōliñ (LW, 429) 'Tollikaupa'; *tōliñ mi'et kittist* (KI) 'Tollikaupa ütlesid mehed'; *tōliñ um vanā kittāmi* (Sr) 'Tollikaupa on vana ütlus'.

Adverb *tōliñ* on tuletatud alamsaksa laensõnast *tōl* 'toll'.

tu'onitiñ 'tuhandekaupa'.

tu'onitiñ (LW, 441) 'Tuhandekaupa'; *tu'onitiñ tu'liā* (li) 'Tuhandekaupa tulid'; *tu'onitiñ um* (KI) 'Tuhandekaupa on'.

Adverb *tu'onitiñ* on tuletatud balti laensõnast *tu'onī* 'tuhat'.

tāūziñ 'täiesti, täielikult'.

tavziñ Adv. vollends, ganz, genau, vollkommen (LDW, 112); *tavziñ* (KA) 'Täielikult'; *neidi vel jo tavziñ višintoks* (LG, 408) 'Neid veel täielikumalt tugevdaks'; *aš sa tad tavziñ vuolda, sis le, mū jera* (EMW, 73) 'Kui sa tahad täis olla, siis mine, müü ära'; *tāūziñ* (ЛЯ, 150) 'Täielikult'; *tāūziñ* (LW, 447) 'Täielikult'; *um tāūziñ* (KI) 'On täielikult'.

Adverb *tāūziñ* on tuletatud genuiinset päritolu sõnast *tāūž* 'täis'.

va'ilin ~ *va'ittiñ* 'vaheti, aeg-ajalt'.

v[ait] vailin (vaifis) bisweilen (LDW, 127); *mikš ta um nej wait waitin kēratad* (LK, 375) 'Et ta on nii vaheaegadega kirjutatud'.

Adverb *va'llin* ~ *va'lliin* leidub varasemais allikais ning on tuletatud geniinses sõnast *va'lt* 'vahe'. Variant *va'liin* sisaldab väliskohakäände *l*-elemendi.

vāldin 'lahti, valla'.

Vāldin, vāldinš (*oder vāldin, vāldinš, vāldis, IvSal vallis*) los, ledig, frei; offen, auf- (LDW, 128); *Amād ukst umāt vāldin* (LG, 298) 'Kõik ukсед on lahti'; *vāldin* (KA) 'Lahti'; *un señts na'grān kuñts iend sū vāldin* (NLK, 61) 'Ja naernud seni, kuni jäänud suu lahti'; *alā t'ie slę uks vāldin* (LW, 474) 'Ära tee seda ust lahti'; *sū vq:l a-mādān vāldin* (LT, 16) 'Suu oli kõigil lahti'; *un teitq eñts vil'a vāldin*, škiñkist tammon kuldq, vīrakq un mīr-ridi (EMÖ, 5) 'Ja tegid oma varanduse lahti: kinkisid talle kulda, viirukit ja mūrri'; *Vertuzkērad sābqđ vastq vōttqđ vāldin* (RA, I, 21) 'Väärtkirjad võetakse vastu lahtiselt'; *kunā ma sōb vāldin s'instā* (KI) 'Millal ma saan sinust lahti'.

Adverb *vāldin* on tuletatud germaani laensõnast *vālda* 'võim, jõud'.

vaklñ 'vakkade kaupa'.

vaklñ loofweise (LDW, 128); *vakklñ* (LW, 466) 'Vakkade kaupa'; *mīštā vaklñ* (Va) 'Müüsid vakkade kaupa'.

Adverb *vaklñ* on tuletatud läänemeresoomelisest sõnast *vakā* 'vakk'.

viškiñ 'viiekesi, viiekaupa'.

Viškiñ (*viškiskin*) selbfünfte (LDW, 135); *viškiñ* (LW, 495) 'Viiekesi'; *viškiñ un kūškiñ* (Ii) 'Viiekesi ja kuuekesi'.

Adverb *viškiñ* on tuletatud genuiinsetest tüvedest *viðen kes-ken (vrd. *k'olmskiñ nel'skiñ, kūškiñ*).

Teoreetiliselt võiks tuletada instruktiivadverbe ka numeraalidest *seis* 'seitse', *kō'dāks* 'kaheksa', *ī'dāks* 'üheksa', kuid keeletarvituses neid pole.

Kokku leidub 57 instruktiivadverbi, millest kaasajal on tarvitusel 45, tundmatuks muutunud 12 (*leiñ, jettlñ, kazāmiñ, kūiñ ~ kūjiñ, laplñ, lebiñ, rāndiñ, seūdiñ, sugūdiñ, tazlñ, tārbiñ, va'lliñ ~ va'lliin*). Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus leidub 34 sõna, puuduvad *āigiñ, leiñ, īdiñ, irgiñ, jettlñ, kazāmiñ, kimgiñ koplkiñ, kūiñ ~ kūjiñ, lebiñ lōdigiñ, nādliñ, plūoitiñ, pu'ojiñ, pāviiñ, rāndiñ, rubilliñ, sadiñ, setmiñ, sugūdiñ, tōkkiñ, tōliñ, tu'onliñ*.

Tuletamisel on 39 juhul lähtunud algupärasest tüvest, 18 juhul laenust. Nende hulgas leidub 1 indo-euroopa laen (*sadln*), 4 germaani (*äigiñ, põriñ, rändiñ, tärbiñ*), 3 alamsaksa (*lõdigiñ, strëk-kiñ, tõl'iñ*), 1 slaavi (*nädlliñ*), 4 balti (*kabàliñ, kërdiñ, tu'onliñ, tõkkiñ*), 2 vene (*kopikiñ, rublliñ*), 2 läti (*bariñ, plu'otliñ*) ja 1 eesti laen (*lapliñ*).

Adverbiliide *-iñ* pärineb varasemast instruktiivist, mis on keeletarvitusest kadunud. L. Kettunen esitab instruktiivi varasemaks lõpuks ainsuses **-n*, mitmuses **-in*, nagu see on omanel traditsioonilistele käsitlustele. Vastavalt liivi keele häälikuseadustele kadus kõikjalt sõnalõpuline **-n*, mida kinnitavad oletatavad ainsuslikud instruktiivadverbid *nël'a* 'neljakesi', *kouñt* ~ *kouñfi* 'kaudu' jt., kus esineb üksnes tüvi. Mitmuslikes instruktiivadverbides on sufixi *-iñ* nasaal palataliseeritud, mis viitab sellele järgnenud *i*-vokaalile. Seega saab taastada varasemaks kujuks **-iniñ*.⁵ Sama seisukohta pooldab ka P. Ariste oma käsitluses läänemeresoome keelte adverbidest. Ainsusliku instruktiivi suhtes on märgitud autor eitaval seisukohal ning peab traditsioonilisi näiteid genitiivvormidest lähtuvaiks.⁶

Esitatud *iñ*-liitelised adverbid on säilitanud instruktiivile oma- sed viisi väljendavaid funktsioonid. Teoreetiliselt on soome keele eeskujul võimalik moodustada viisiadverbe (*amiñ äigiñ* 'kõigil aegadel', *iein* 'õiti', *kõt kërdiñ* 'kahekorra', *päviñ* 'päevade kaupa' jt.), millest võidakse küll aru saada ning mida suunamise korral isegi kasutatakse kontekstis, kuid mis ei kuulu üldisse keeletarvitusse.

2. *-kid* ~ *-kist* (*-gid* ~ *-gist*).

Erilaadilise ülesandega on *kid-* ~ *kist-* (*gid-* ~ *gist-*)liide, mis esineb adverbides.

iškist ~ *iškiz* 'eriti, iseäranis'.

Īškis (*iškiskin*) besonders, vornehmlich; untereinander (LDW, 22); *ta sõb-iskiz-vizäs pttät* (LW, 82) 'Teda peetakse eriti kinni'; *iškist täma* (K1) 'Eriti tema'.

Adverb *iškist* ~ *iškiz* on tuletatud soome-ugrilise tüvega pro- noomenist *iž* 'ise'. L. Kettunen esitab küsimärgilise vastena eesti adverbi *isekeskis*,⁷ millest lähtudes liide *-kiz* pärineb iseseisvast sõnast, kusjuures *z*-element on possessiivsuffixi rudiment. Et aga

⁵ L. Kettunen, LW, lk. LII—LIII.

⁶ P. Ariste, Adverbide arenemisest läänemere keeltes. — Teaduslikud tööd pühendatud Tartu Riikliku Ülikooli 150. aastapäevale, Tallinn 1952, lk. 105—106; 114—115.

⁷ L. Kettunen, LW, lk. 82.

röõbikkujuna esineb *iškist*, võib eesti vasteks esitada ka *isegi* ning lähtuda tugevdusliitest *-kist* ~ *-kid*.

kuigid ~ *kuigist* 'kuidagi'.

Kuigid (od. *ats kui*) irgend wie (LDW, 44); *kuigād, kuigāst, kuigid* (LW, 159) 'Kuidagi'; *āts_kuigid um jelāmāst* (Sr) 'Kuidagi tuleb elada'; *mittā kuigist āp_sō arū* (Kl) 'Mitte kuidagi ei saa aru'.

Adverb *kuigid* ~ *kuigist* on tuletatud ilmselt soome-ugrilise tüvega sõnast *ku* 'kuidas'. On tõenäoline, et liide *-gid* ~ *-gist* lisati eesti keele eeskujul (vrd. e *kuigi, kuigid, kuidagist*).

kunāgid ~ *kunāgist* 'kunagi'.

Kunāgid, kunāgist jemals, irgend wann (LDW, 46); *aga āb kunāgid* (LG, 412) 'Kuid mitte kunagi'; *kunā'gid* = koskaan (KA); *kunāgid* (LW, 162) 'Kunagi'; *ku ne āb tul'tā k'odāi āb kunāgišt* (NLK, 119) 'Et nad ei tule kunagi koju'; *kunāgāst ma jera āb un* (NLK, 48) 'Kunagi ei unusta ma ära'; *mina āb uo teidi vel āb kunāgid tundon* (EMÖ, 23) 'Ma ei ole teid veel kunagi tundnud'; *minā mittā kunāgist* (~ *kunāgid*) *āb_lā sīnā* (Kl) 'Mina mitte kunagi ei lähe sinna'; *mittā kunāgid / kunāgist um kītāt* (Pz) 'Mitte kunagi; kunagi on öeldud'.

Adverb *kunāgid* ~ *kunāgist* on tuletatud soome-ugrilise tüvega sõnast *kunā* 'kunas, millal', millele on liitunud sufiks *-gid*. Paralleelne *-gist* on tekkinud *ne*-liiteliste sõnade mõjul (vrd. *p'unnist, e'bbist*).

kunāskid 'ei kunagi, mitte iialgi'.

Kis um sundon un kunāskid āb kuolon (LG, 416) 'Kes on sündinud, kuid kunagi pole surnud'.

Adverb *kunāskid* leidub üksnes Sjögreni-Wiedemanni kirjanekuis. Soome-ugrilise tüvega adverbile *kunāz* 'kunas, millal' on liitunud *-kid*.

ku'ogid 'kuhugi'.

Kuogid (LDW, 46) 'Kuhugi'; *kuogid* = ei mitään (KA); *sa āt tu'od mittā ku'ogid lā'dā* (LW, 163) 'Sa ei tohi mitte kuskile minna'; *āb_vel ku'ogid lā'dā* (Sr) 'Ei või kuskile minna'.

Adverb *ku'ogid* on etümoloogialt ja tähenduselt kokkulangev sõnaga *kuškid* ~ *kuškist*.

kuškid ~ *kuškist* 'kuskil, kuskile'.

Kuskid irgend wo, irgend wohin (LDW, 48); *kuškiš, kuškist*

(LW, 168) 'Kuskil, kuskilt'; *äp_keljv kuskis* (KI) 'Ei kõlba kuskile'; *kuskist* (Va) 'Kuskilt'.

Adverb *kuskid* ~ *kuskist* (ka *kuskis*) on tuletatud genuiinest kohamäärsõnast *kuš* 'kus'. Tähenduste kujunemisel on mõju avaldanud inessiiv ja elatiiv.

mikškid 'milleksi'.

Mikškid; *ta ab pan m.* er achtet für nichts (LDW, 62).

Adverb *mikškid* leidub üksnes Sjögreni-Wiedemanni kirjapanekuis. Aluseks on soome-ugrilise tüvega sõna *mikš* 'miks, mispärast', millele liitus *-kid*.

siegid 'siiski'.

siegid pärast (lvSal *siegit pärast*) dennoch (LDW, 98); *rõ'dä ab_äq slegit_ta um rikkáz* (LW, 363) 'Raha ei ole, siiski on ta rikas'; *slegit_ta ändaB* (KI) 'Siiski ta annab'.

Adverb *siegid* on tuletatud soome-ugrilist päritolu pronoomenist *sie* 'see', millele on liitunud *-gid*.

sugid 'sugugi'.

ab sugid gar nicht, durchaus nicht (LDW, 106); *sugid* (LW, 384) 'Sugugi'; *ma mittä sugid is_tõ' lã'dä* (KI) 'Ma mitte sugugi ei tahtnud minna'.

Adverb *sugid* on suhteliselt vähem tarvitatav variant *su'ggä* kõrval. Läänemeresoomelisele tüvele *suku on liitunud sufiks *-gid* (vrd. e murd. *sugugid*), mis lühenemisel ongi andnud kuju *sugid* (lühenenult ka *su'd*).

veitigid 'veidigi'.

veitigid, *veittägäD* (LW, 477) 'Veidigi'.

Adverb *veitigid* ei kuulu keeletarvitusse, kuigi tuletamisel aluseks olev algupärane sõna *veittä* 'veidi' on tuntud.

Liivi keeles leidub 10 *kid-* ~ *kist-* (*gid-* ~ *gist-*)liitelist adverb, mis väljendavad kohta, aega või määra. Tuletamisel on lähtunud algupärastest tüvedest. Kaasajal kuulub keeletarvitusse 7 sõna, passiivsed on *kunäskid*, *mikškid* ja *veitigid*. Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus leidub 8 sõna, puuduvad *ku'ogid* ja *veitigid* (viimane on Sjögreni-Wiedemanni grammatikas).

Vaadeldav liide on rõhutava või kinnitava ülesandega ning esineb ka sugulaskeeltes (vrd. e *-gi*, *-ki*, sm *-kin*, *-kaan*, *-kään*).

Liite varasemast kujust on säilinud *-ki-* (*-gi-*), millele on liitunud *-d* või *-st*. Tõenäoliselt seostub *d*-element osastava käände lõpuga, *st*-element on tekkinud aga analoogia põhjal (vrd. *pu'nnist*, *e'bbist* jt.).

3. *-ld*

Suhteliselt vähe leidub *ld*-sufiksilisi adverbe, mis väljendavad viisi, moodustades omaette instruktiivadverbide rühma.

klebāld 'kuumalt, keevalt'.

kiebōld heiss, kochend (LDW, 36); *klebāld_rīppās kiitāp_sū jārā* (LW, 123) 'Kuumalt rüübates põletab suu ära'; *klebāld āb_veļ jūdā* (Kl) 'Kuumalt ei või juua'.

Adverb *klebāld* on tuletatud adjektiivist *klebā* ~ *klebi* 'keev, palav'.

laidāld 'madalalt'.

lodā laidāld vūqigub (LW, 181) 'Lodi ujub madalalt'.

Adverb *laidāld* on üksnes Kettuse sõnaraamatus leiduv sõna, mis ei kuulu keeletarvitusse. Tüvi *lald* 'lame, mitte sügav' on läänemeresoomeline.

laiğald 'laialt'.

Adv. *laiğald*, weit, breit, weitläufig (LDW, 51); *laiğald je'llā* (LW, 181) 'Laialt elada'; *laiğald* (ЛІЯ, 150) 'Laialt'; *laiğald jellstā sakšāvd* (Kl) 'Laialt elasid saksad'.

Adverb *laiğald* (vrd. e *laialt*) on tuletatud läänemeresoomelisest tüvest **lakja* (vrd. lv *laiğā* 'lai').

lapsāld 'lapsena'.

lapsōld (von Kindheit an, eigentl. vom Kinde) (LG, 74); von K. an *laps pavšti* (*lapsōl* oder *lapsōld vuolds*) (LDW, 260).

Adverb *lapsāld* leidub Sjögreni-Wiedemanni teoseis, olles tuletatud läänemeresoomelisest tüvest **lapsi* (vrd. lv *lāps* 'laps').

lēkkald ~ *lūkald* 'poikvel'.

Lōkal, *lōkald* (*lūkald*); ukš um 1. die Thür ist zu, angelehnt (LDW, 59); *livkald*, *likald* (KA) 'Poikvel' *ukš um lū(v)kkald* (LW, 190) 'Uks on poikvel'; *um lēkkald / āb_ūo vizāš* (Kl) 'Uks on poikvel, ei ole kinni'.

Adverb *lõkkald* ~ *liukkald* on tuletatud soome-ugrilist päritolu tüvest, mille läänemeresoomeline kuju oli *loukko.

littäld 'lühidalt'.

Adv. *litöld*, in der Kürze, summarisch (LDW, 55); *littäld* (LW, 199) 'Lühidalt'; *littäld mäg_nizäm* (Va) 'Me jutustame lühidalt'; *littäld / agä pitkald* (Kl) 'Kas lühidalt või pikalt'.

Adverb *littäld* (vrd. e *lühidalt*) on tuletatud läänemeresoomelisest adjektiivist *lit* 'lühike'.

loisäld 'lõdvalt'.

loisäld (LW, 202) 'Lõdvalt'.

Adverb *loisäld* on läänemurrakust fikseeritud sõna, mis ei kuulu keeletarvitusse. Deskriptiivset päritolu tüvi leidub verbis *loisä* 'lõdvalt rippuda'.

nüoräld 'noorelt'.

Opq nüoröld, ku sa tad koväl vuolda vañši pavši (LG, 411) 'Opi noorelt, kui sa tahad tark olla vanul päevil'.

Adverb *nüoräld* leidub üksnes Sjögreni-Wiedemanni liivi keele grammatikas. Tüvi *nōri (vrd. lv *nōr* 'noor') on läänemeresoomeline.

ōrald 'harva'.

Adv. *orastis, orald* (*arastis, arald, toSal aruldi, arulti*), selten, undicht; wenige (LDW, 73); *Sina tulud sid aruldi* (LG, 204) 'Sa tulud siia harva'.

Adverb *ōrald* leidub Sjögreni-Wiedemanni teoseis. Sõna tuletamisel on eeskujuks olnud eesti *harvalt*. Tänapäeva keeletarvitusse kuulub samatüveline *ōrastiz* 'harva'.

pēḡkald 'pingul'.

Pqḡkald (puḡkald) straff (LDW, 89); *pēḡkkald* (LW, 285) 'Pingul'; *kieūž_um pēḡkald* (Va) 'Kõis on pinguli'; *pēḡkald vēlda* (Kl) 'Pingul olla'.

Adverb *pēḡkald* on tuletatud läänemeresoomelise tüvega verbist *pēḡktä* 'pingutada'.

pitkald 'pikalt'.

pitkald (Adv.) weit; lang, langwierig; weitläufig (LDW, 83);

ta izv'ien'nān nei' pitkāld un ma'ggān (NLK, 128) 'Ta on sirutanud nii pikalt ja maganud'; *Jēzqs vēntis eētš kad pitkāld, tam jūrō* (EMO, 24) 'Jeesus sirutas oma käe pikalt tema juurde'; *pitkāld* (ЛЯ, 150) 'Pikalt'; *vi'e'ddān nei' pitkāld* (Kl) 'Vedanud nii pikalt'; *nei pitkāld* (Pz) 'Nii pikalt'.

Adverb *pitkāld* on tuletatud läänemeresoomelisest tüvest *pitkā (vrd. lv *pitkā* 'pikk').

sa'ggāld 'sageli'.

Sagōld oft (LDW, 95); *ta kā'p_sa'ggāld_nei'tsād_jūrs* (LW, 352) 'Ta käib sageli tüdrukute juures'; *sa'ggāld_min_tu'lbāt_ki'ndāld_silmā* (Kl) 'Sageli tulevad mulle pisarad silma'.

Adverb *sa'ggāld* on tuletatud läänemeresoomelisest adjektiivist *sa'gdā* 'sage, sagedane'.

sa'ngdāld 'tihedalt'.

Adv. sa'ngdōld (LDW, 96) 'Tihedalt'; *Vil'a peri mies vuol' pa sa'ngdōld_nuokullōn* (LG, 448) 'Vilja oli peremees tihedalt külvanud'; *sa'ngdāld_veip_ki'llā* (Va) 'Tihedalt võib külvata'.

Adverb *sa'ngdāld* on tuletatud genuiinsest adjektiivist *sangdā* ~ *sangdi* 'tihe'.

teväld ~ *tivāld* 'sügavalt'.

Adv. tōvāld (*tuvāld*), tief; Tiefe (LDW, 121); *sāl u'm tēvāld_vietā* (LW, 416) 'Seal on sügavalt vett'; *jo'ksā um tivāld_vietā* (Pz) 'Jões on sügavalt vett'.

Adverb *tēvāld* ~ *tivāld* on tuletatud läänemeresoome ja volga keeltes tuntud tüvest, mis liivi keeles on tuntud adjektiivis *tēvā* ~ *tivā* 'sügav'.

tijāld 'tühjalt'.

um tijāld_bro'utsēmāst (LW, 420) 'Tuleb tühjalt sõita'; *ta. e-ī tijāld* (LT, 49) 'Ta jäi tühjalt'; *tijāld* (ЛЯ, 150) 'Tühjalt'; *lā'bāt_tijāld* (Kl) 'Lähevad tühjalt'.

Adverb *tijāld* on tuletatud balti laensõnast *tijā* 'tühi'.

tivāld vt. *tēvāld*.

varāld 'vara'.

Adv. varāld, *Comp. varim*, *Adv. varimōld* früh (LDW, 129);

Kui varald sa nūzpd ulz? (LG, 298) 'Kui vara sa tõused üles';
varald (KA) 'Vara'; *Āga ūoñdžil varald amād uldod priesterd*
 (EMW, 112) 'Aga hommikul vara kõik ülempreestrid'; *varald um*
le'māst (KI) 'Tuleb vara minna'; *sa ūod varalt tuñd* (LW, 471)
 'Sa oled vara tulnud'.

Adverb *varald* on tuletatud läänemeresoomelisest adjektiivist *varaz* 'varajane'.

vēlagald 'hõredalt'.

se ǫ'rān um vēlagālt ku'ddēt (LW, 480) 'See riie on hõredalt kootud'.

Adverb *vēlagald* ei kuulu keeletarvitusse. Tuletamisel on läh-
 tutud läänemeresoomelise tüvega verbist *vēlagē* 'kuluda, hõre-
 neda'.

Liivi keeles on 17 *ld*-liitelist adverbi, mis märgivad viisi, aega
 või olukorda. Igapäevasesse keeletarvitusse kuulub 11 sõna, pas-
 siivseid on 6. Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus leidub 12 sõna,
 puuduvad *klebald*, *laidald*, *loisald* *tijald* ja *vēlagald*. 16 juhul on
-ld liitunud algupärasele tüvele, sõnas *tijald* aga balti laenule.

Sufiks *-ld* on kujunenud ablatiivilõpust või ablatiivi- ja latiivi-
 lõpu segunemisest.⁸

4. *-liz* (*-lāz*).

Suhteliselt vähe on moodustatud adverbe *liz*-(*lāz*-)sufiksiga.
 Sõnad märgivad püsivat olukorda, asendit, seisundit või viisi.

a'bliz 'õlale'.

veṭā a'bliz (Pz) 'Võta õlale'; *a'blis veṭtā* (Ii) 'Õlale võtta'.
 Adverb *abliz* on tuletatud sõnast *ab* 'õlg'.

ištliz 'istuli'.

ta um nūzān ištāz (LW, 77) 'Ta on tõusnud istuli'; *vana nikkā*
nūzān ištāz un va'nīlān amā immār laiṭā (ULS, 88) 'Vana Nika
 on tõusnud istuli ja vaadanud kõikjale ümber paadi'; *Ja kūolōn*
nūziz ištāz ja ȳrgiz rōkandō (UT, 126) 'Ja surnu tõusis istuli ja
 hakkas rääkima'; *nei ku bro'utšāb | siz ištāz | ma labāk ištāz*
pīlāb (Ii) 'Kui sõidab, siis istuli; ma olen parem istuli'; *ištāz um*
 (KI) 'On istuli'.

⁸ L. Hakulinen, SKRK, lk. 211.

Adverb *istliz* (*istlāz*) on tuletatud läänemeresoome ja mordva keeles leiduvast tüvest, mis esineb verbis *istā* 'istuda'.

kumälāz ~ *ku'mliz* 'kummuli'.

Kumälis (od. *kumlis*, *kumis*) umgeworfen, umgestürzt (LDW, 45); *Kien kēnga kumälis sadāb* (LG, 367) 'Kelle king kukub kummuli'; *Kum'lis* (KA) 'Kummuli'; *lāja um ku'mliz* (LW, 161) 'Paat on kummuli'; *siz ma kierāb sie nīn ku'mliz* (NLK, 312) 'Siis ma keeran lossi kummuli'; *ku klerāb tānda kumälāz* (Sr) 'Et keerab seda kummuli'.

Adverb *kumälāz* ~ *ku'mliz* on tuletatud genuiinse tüvega verbist *ku'mtā* 'kummutada'.

ma'gliz 'maoli'.

Maglis auf dem Bauche (LDW, 59); *ma'glāz* (KA) 'Maoli'; *ta sadiz ma'gliz mō'zā* (LW, 215) 'Ta kukkus maoli maha'.

Adverb *ma'gliz* on tuletatud germaani laensõnast *ma'g* 'magu'.

nanäliz 'ninuli'.

sadiz nanäliz (K1) 'Kukkus ninuli'; *ku r'oikāb / sis sadāb nanäliz* (Va) 'Kui rutatakse, siis kukutakse ninuli'.

Adverb *nanäliz* on tuletatud läänemeresoomelisest sõnast *nanā* 'nina'.

p'ērliz 'perseli'.

ta sadis p'ērliz mō'zā (LW, 301) 'Ta kukkus perseli maha'; *Tāma sie irmkōks vōi āb uo sa'ddōn pjerzlōs mō'zo* (LF, IV) 'Ta on selle hirmuga kasvōi perseli maha kukkunud'; *p'ērliz mā / ādāgāb jarā* (Ii) 'Perseli maha, kohkub ära'; *sadis p'ērliz* (Va) 'Kukkus perseli'.

Adverb *p'ērliz* (*p'ērlāz*) on tuletatud läänemeresoomelisest sõnast *p'ērz* 'perse'.

piškäliz ~ *piškliz* 'pikali'.

piškälāz, piškäliz (LW, 293) 'Pikali'; *jōn pa'n āndrāks piškäliz mō'* (LW, 294) 'Jaan pani Andrese pikali maha'; *piškälāz velp kittā* (K1) 'Pikali vōib öelda'.

Adverb *piškäliz* ~ *piškliz* on tuletatud läänemeresoomelisest adjektiivist *piškā* 'pikk' (vrd. ka *piškāl* 'pikali').

raisliz 'ratsa'.

raisliz (LW, 330) 'Ratsa'; *raisliz a'ilābāp* (Va) 'Ratsa sõidavad'; *izānd bro'ufšiz raisliz* (Kl) 'Härä sõitis ratsa'.

Adverb *raisliz* on tuletatud genuiinsest verbist *raistā* 'ratsutada'.

riñdzliz 'rinnuli'.

ma lomls tämmān riñdzlis pālā (LW, 337—338) 'Ma asetusin talle rinnuli peale'; *um riñdzlis pāl* (Kl) 'On rinnuli peal'.

Adverb *riñdzliz* on tuletatud germaani laensõnast *rinda* 'rind'.

rištliz 'risti'.

rištliz (LW, 339) 'Risti'.

Adverb *rištliz* on registreeritud üksnes Īrast analoogiamoodusisena. Tuletamisel on aluseks slaavi laensõna *rišt* 'rist'.

ruñdzliz 'vāgivaldselt'.

Ruñglis mit Gewalt, mit schneller Bewegung (LDW, 94); *ruñdzliz* sivuttain (KA); *ruñdzlāz*, *ruñdzlāz* (LW, 347) 'Jōuga'; *ruñdzlāz vetāb* (Kl) 'Vāgivaldselt vōtab'.

Adverb *ruñdzliz* on tuletatud läänemeresoomelisest tüvest **rūntā ~ *runta*.

suiliz 'suuli'.

Suilis auf dem Munde, auf dem Bauche liegend (LDW, 106); *suiliz* = suullaan (KA); *sle lāpš u'm suilās siñdān* (LW, 384) 'See laps on suu peal sündinud'; *suiliz magūb* (Kl) 'Suu peal magab'.

Adverb *suiliz* on tuletatud soome-ugrilisest sõnast *sū* 'suu'.

sālgaliz 'selili'.

Sālgalis (lvSal) *salliš*, *sālganis* auf dem Rücken, rücklings (LDW, 97); *um sālgaliz* (Kl) 'On selili'.

Adverb *sālgaliz* on idamurrakus tuntud variant levinumast vormist *sālgandžāl* 'selili, seljakil'.

ve'gliz 'vāgisi'.

Adv. *vaglis*, *veglis* (lvSal *vagliži*) durchaus, mit Gewalt (LDW, 130); *Sitst mīnda ab vqi veglis jera vid* (LG, 298) 'Siit ei saa mind vāgisi āra viia'; *ve'glis tōš mīnda eñtšān inis sōdā* (LW, 475) 'Vāgisi tahtis mind kaasa saada'; *ni tābād ve'gliz viitta*

(NLK, 417) 'Nüüd tahavad vägisi võtta'; *ne tǎbǎd ve'gliz_vuttǎ* (Pz) 'Nad tahavad vägisi võtta'; *ta lǎb ve'gliz* (Kl) 'Ta läheb vägisi'.

Adverb *ve'gliz* on tuletatud läänemeresoomelisest sõnast *vǎg* 'vägi'.

amnǎ'mliz vt. *amnǎ'mniz*

Üldse on liivi keeles 14 *liz*-liitelist sõna, milledes sufiks võib esineda ka kujul *-lǎz*. Keeletarvitusse kuulub neist 13, tundmatu on üksnes juhuslikult moodustatud *rišt'liz*. Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus leidub 6 *liz*-sufiksilist adverbi.

Tuletamisel on 11 juhul olnud aluseks genuiinne tüvi, kahel juhul germaani (*ma'gliz*, *rihndz'liz*), ühel juhul slaavi tüvi (*rišt'liz*).

Sufiksi *-liz* (*-lǎz*) päritolu selgitab J. Mägiste, pidades võimalikuks lähtuda adessiivilõpust ja possessiivsufiksist ning taastades varasemaks kujukse **-lla-nsak* ~ **-llǎ-nsǎk*. Autor esitab enamiku vaadeldavatest adverbidest: *sǎlgaliz*, *pihkǎlǎz*, *amnǎ.liz*, *ve'gliz ku'mliz* ~ *kumǎlǎz ab'liz*, *ma'gliz*, *nanǎliz*, *pi'erz'liz*⁹. Samal seisukohal on ka L. Kettunen, kes sufiksi *z*-hääliku seletamiseks jätab mitmeid võimalusi.¹⁰ Kahtlemata sisaldab liide adessiivilõpu ja possessiivsufiksi.

5. *-n*, *-nd*.

Üksikuid adverbe on tuletatud *n*- ja *nd*-sufiksi varal. Sõnad väljendavad aega ja kohta.

ǎdǎn 'õhtul'.

Ōdǎn (*ūdǎn luSal ūdgin*) Abends (LDW, 138); *tǎm'mǎn um brǎdǎg ūdǎn tulmǎst si'vezǎ kǎrand pi'ema'ggǎm* (NLK, 396) 'Tal tuleb reede õhtul tulla sellesse tallu magama'; *īdǎn* (KA) 'Õhtul'; *tǎ'mm-ǎdǎn* (LW, 52) 'Täna õhtul'; *ǎdǎn pǎvi-šsam tǎ-nda ǎ-p-tu'-oǎ re-kkǎndǎ* (LT, 21) 'Õhtul ei tohi seda üldse rääkida'; *ǎdǎn ma um k'uonnǎ* (Kl) 'Õhtul olen ma kodus'; *ūdǎn ma lǎ'b* (Pz) 'Õhtul ma lähen'.

Adverb *ǎdǎn* (läänemurrakus *īdǎn*, varemini *ūdǎn*) on tuletatud substantiivist *ǎdǎc* 'õhtu'. Adverbisufiksiga vaste leidub soome sõnas *ehtoona*, *g*-element on säilinud üksnes salatsimurdelises kujus *ūdgin*.

⁹ J. Mägiste, Eräitä liiviläistä possessiivisuffiksina jäännöksiä. — Viritäjä, XXXII, 1928, lk. 286.

¹⁰ L. Kettunen, LW, lk. 293.

in ~ *inā* 'ühes, koos, kaasa'.

Ūnis (*lvSal kāzu*) mit, zugleich mit, mitsammen; dabei, anbei (LDW, 126); *tu'l mi'nñān inā* (LW, 81) 'Tule minuga kaasa'; *nāntān inā ma vel' i'ejuond* (NLK, 49) 'Nendega koos olin ma joonud'; *sā-l_tāmmān um_a-ñttāt i-nā | lovād_un a-mā u-š'f lāmi* (LT, 62) 'Seal on antud talle ühes ase ja ülalpidamine'; *tulgid min ūnis* (EMÖ, 10) 'Tulge koos minuga'; *mēg lekšmā tāmkāks inā* (Kl) 'Me läksime temaga kaasa'; *tulgid inñiz* (Pz) 'Tulge kaasa'.

Adverb *in* ~ *inā* (variandid *ināz*, *iniz*, *inñiz*, *inākst*) on tuletatud numeraalist *ikš* 'üks'. Mitmete häälikumuutuste tõttu on sufiks raskesti käsitatav. Reeglipärase *in* ~ *inā* kõrval esinevad variandid sisaldavad sekundaarseid elemente. L. Kettuse järgi on *in* ~ *inā* otseselt seostuv soome sõnaga *ynnä*, mis sisaldab samuti essiivilõpu (* < -nä).¹¹

kougān, *kougānd* 'kaugel, kaugelt'.

Kougon (*lvSal koug*, *kaug*, *kouge*), *Comp. kougim* (*lvSal kaugim*) weit (LDW, 42); *Kougond* von weitem, von fern her (LDW, 42); *kougān*, *kougñ*, *kōgin* (KA) 'Kaua'; *Sāldo kougon vol ukš sūr bara sigdi kora mošo* (EMÖ, 27) 'Seal kaugel oli suur kari sigu karjamaal'; *sūomlist jelābād_mēšti kougān* (LW, 146) 'Soomlased elavad meist kaugel'; *ne attā kougānt_tuñnāo* (LW, 146) 'Need on kaugelt tulnud'; un *lekš je'ddā-pe'dān jo kougān* (Kl) 'Ja läks edasi kaugemale'; *laš kougān killāo* (Pz) 'Kõlagu kaugel'.

Adverbid *kougān*, *kougānd* on tuletatud soome-ugrilisest tüvest, mille läänemeresoome kujuks on *kauka-.

kʷo'nnā, *kʷo'ndā* 'kodus, kodunt'.

Kuonn, *kuonnō*, *kuondō* *konn*, *konnō* (*lvSal koun*, *koda*) zu Hause (LDW, 17); *kʷo'nnā kʷo'ndā*, *kʷo'ndāst*, *kʷo'nstā* (LW, 173) 'Kodus, kodunt'; *se-lli_ju ā-p_pī'l kʷo'nnā* (LT, 13) 'Selline ju ei püsi kodus'; *lina um kʷo'nnā* (Kl) 'Lina on kodus'; *ta tul kʷo'ndāst ulzā* (Pz) 'Ta tuli kodunt välja'.

Adverbid *kʷo'nnā*, *kʷo'ndā* on tuletatud soome-ugrilisest substantiivist *kʷodā* 'ehitis, maja'.

¹¹ L. Kettunen, LW, lk. 81.

-pēdānd 'pidi, -poolt'.

pāldāst attā knāsšād, agā sizāl-pēdānd muštād (P. A., 1949)
'Pealt on ilusad, kuid seestpoolt mustad'.

Adverb -pēdānd on postpositsiooni ülesannetes. Haruldase ekstsessiivvormi on registreerinud P. Ariste. Keeletarvitusse kuuluvad instruktiivadverbid -pēdān ~ -pēdiñ ~ -pēñ.

tagān, tagānd 'taga, tagant'.

Tagān (lvSal tagan) nach, hinter, jenseit (LDW, 110);
Tagānd, tagāndõ (in Kl auch tagāndõst, lvSal tagantest) von-
hinten (LDW, 110); tām̄mān bikšād vēr̄zisti tagān (LW, 406)
'Tal värisesid püksid taga'; tagānt tu'l ikš laiñt (LW, 406)
'Tagant tuli laine'; un ta lekš pits riek-al'gā tagān (NLK, 169)
'Ja ta läks piki teeäärt järele'; se-lli tu'l str̄p̄ l-ep̄ tam ta-gān
(LT, 31) 'Selline tulijoon jääb järele'; astis tagāndõ tām̄mõn jūrõ
(EMÖ, 30) 'Astus tagant talle juurde'; ta pīlāb ra'i tagān (P. A.,
1949) 'Ta seisab pingi taga'; tulāb ra'i tagānd (P. A.,
1949) 'Tuleb pingi tagant'; ta tulāb tagānd / ta pīlāb siz vē'l
tagān (Kl) 'Ta tuleb tagant; ta seisab siis veel taga'; un aštūb
tagānd pālā (li) 'Ja astub tagant peale'; tu'l tagānd (Pz) 'Tuli
tagant'.

Adverbid tagān, tagānd on tuletatud soome-ugrilist päritolu sõnast tagā 'taga' (* < taka-).

vagān 'vagana'.

Sinnõn tulüb õigis ja vagān vuolda (LG, 332) 'Sul tuleb õig-
lane ja vaga olla'.

Adverb vagān leidub üksnes Sjögreni-Wiedemanni gramma-
tikas, olles tuletatud läänemeresoomelisest tüvest *vaka- (vt. ka
va'ggiž ~ vā'giž 'vaikselt, vagusi').

Kokku on 7 vaadeldavate liidetega tuletatud sõna (*n*-sufiksiga 6, *nd*-sufiksiga 4). Neist juhuslikult tarvitatud -pēdānd esineb praegu postpositsiooni funktsioonis. Keeletarvitusse kuulub 5 sõna (5 *n*- ja 3 *nd*-sufiksiga). Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus on fikseeritud 5 sõna (*n*-liitelisi 5 ja *nd*-liitelisi 3). Kõik vaadeldud sõnad on tuletatud genuinsetest tüvedest.

Liited -*n* ja -*nd* esinevad enamasti kõrvuti, sealjuures lähtub -*n* essiivi-, -*nd* ekstsessiivilõpust. Varasemad kujud on niisiis **-na* > *n* (*kaukana > *koūgān*, *kotona > *k'o'nnā* jt.) ja **-nta* > *nd* (*kauyanta > *koūgānd* *kođonta > *k'o'ndā* jt.). Sõnas

-*pēdānd* on sufiks liitunud teiste sõnade analoogial instruktiivile, essiivikujuline adverb aga puudub.

6. -*n̄* ~ -*n̄ā* (-*n* ~ -*nā*).

Mõnes üksikus adverbis leidub *n̄* ~ *n̄ā*-liide, mille variandid on -*n*, -*nā*, -*n̄i*, -*n̄āz*, -*niz*.

sin̄ ~ *sin̄ā* 'sinna'.

Sin, *sin̄o*, *sien*, (*lvSal sinn*, *sinne*) hin, dahin; hier, da (LDW, 100); *sin* (*sin̄*), *sin̄ā(z)* (LW, 371) 'Sinna'; *ni na'dtā nu'olā'nəd sinā jū'rā* (NLK, 73) 'Nii on nad läinud sinna juurde'; *Ta lānd sin tuln_aigō* (LF, IV) 'Ta on läinud sinna tule äärde'; *sin̄ā ta lā'b* (KI) 'Ta läheb sinna'.

Adverb *sin̄* ~ *sin̄ā* (ka *sin̄āz*) on tuletatud pronoomenitüvest *sle* 'see'. Sufiks on pärit latiivilõpust (*sinnek > *sin̄* ~ *sin̄ā*). Hajusalt esinev z-element on sekundaarne ega kuulu sufiksisse.

sōn̄ ~ *sōn̄ā* 'saadik'.

Sōni, *gewōhnl. sōnist* (*sanist*, *gewōhnl. sanis*, *lvSal sanist*, *lidz*) bis; seit (LDW, 103); *un sin mādlimi sugstō sugūd sanis* (LG, 405) 'Ja sinu mälestus põlvest põlve'; *sāniz* (KA) 'Saadik'; *ku mā'ddān um' tās jegā pāva bissimist siedā lindā pastar-pāuvā sāniz* (NLK, 338) 'Et me peame iga päev heitma seda lindu kohtupäevani'; *sōn̄ā*, *sōn̄*, *sōn̄āz*, *sōn̄i*, *sōn̄iz*, *sāniz* (LW, 377) 'Saadik, kuni'; *se-s pūold_iedā_sōn̄* (LT, 37) 'Siis poole ööni'; *ma lā'b ūrga sōn̄i mjer sōn̄i* (P. A., 1949) 'Ma lähen ojani, mereni'; *un sis_tul_tubāst sōn̄* (KI) 'Ja siis tuli majani'.

Adverb *sōn̄* ~ *sōn̄ā* on tuletatud latiivilõpust kujunenud liite varal läänemeresoomelisest tüvest *sānnik > *sōn̄* ~ *sōn̄ā*. Variandis *sōn̄iz* leiduv z-element on sekundaarne.

tān ~ *tānā* 'siia'.

Tān (*lvSal*) *tānn* hierher (LDW, 112); *tān*, *tānā* (LW, 447) 'Siia'; *lekkāp_tān* (Lž) 'Hüppab siia'; *ne tu'lltā tānā* (KI) 'Nad tulid siia'.

Adverb *tān* ~ *tānā* on genuinselt tüvest tuletatud latiivilõpu varal: *tānnēk > *tān* ~ *tānā*.

Kokku on 3 latiivadverbi, mis kõik väljendavad suunda. Kõik kuuluvad keeletarvitusse ning leiduvad ka Sjögreni-Wiedemanni

sõnaraamatus. Tuletamisel aluseks olevad tüved on genuiinsed. Häälikuline areng latiivilõpu kujunemisel sufiksiks on reegli-pärane: **-nnek* > *-n* ~ *nā*. Juhuslikult tarvitatav *z*-element on sekundaarne ega kuulu liitesse (*sīnāz*, *sōhāz*, *tānāz*).

7. *-niz* ~ *-nāz*.

Vähestes sõnades leiduv *niz-* ~ *nāz-*liide väljendab seisundit või olukorda.

amnā³.mniz ~ *amnā³.mliz* 'alatiseks'.

un ma vutāb tānda tais nei iš amnamnis taggis (LG, 471) 'Ja ma võtan teda jälle niisamuti alatiseks tagasi'; *Amnamnis* insgesammt, Alles zusammen (LDW, 4); *am³nāmniz* (KA); *a³mnā³.mniz*, *amnā³.mliz* (LW, 9) 'Alatiseks'; *leb₁amnā³.mniz* (Ii) 'Jääb alatiseks'.

Adverb *amnā³.m³niz* ~ *amnā³.mliz* on tuletatud haruldasest läänemeresoome keelte tüvest *hama, mille soomekeelne vaste on L. Kettuse etümologiseeringu järgi ka Renvalli sõnaraamatus.¹² Liide *-niz* sisaldab possessiivsufiksi ja varasema sufiksi **-isin*. Variandis *amnā³.mliz* on toimunud metatees.

igāniz ~ *igānāz* 'iialgi, iganes'.

Amšti kovālnikist, kis igānis ma ilma pāl umāt jelānqd (LG, 460) 'Kõikidest tarkadest, kes iganes on maailmas elanud'; *Igānis* überall; jemals (LDW, 21); *igā³nis* (KA) 'Iganes'; *un kus set igāniz um³ lā³nd* (NLK, 155) 'Ja kuhu vaid iganes on läinud'; *kušs₁igānās₁sa lā³d* (LW, 69) 'Kuhu sa iganes lähed'; *syskiz, kus iganiz tāma pūtiz jūrō* (Līvli, 11, 1939) 'Torkas, kuhu ta vaid iganes juurde sattus'; *igāniz* (Pz) 'Iganes'; *tie kui sa iganez tād* (LE) 'Tee, kuidas sa iganes tahad'.

Adverb *igāniz* ~ *igānāz* on eesti laen, mida kasutatakse suhteliselt vähe.

iškšniz ~ *iškš³.gnāz* 'üksinda, üksnes'.

Ukšnis einzig, allein (LDW, 125); *ku ni Lātsqr ukšnis Abraām suls istüks* (LG, 458) 'Kui siis Laatsarus üksnes Aabrami süles istuks'; *ükš³gniz* (KA) 'Üksnes'; *iškš³.gnāz* (LW, 69) 'Üksinda'; *iškš³.gnās₁tāmā* (Kl) 'Üksnes tema'.

¹² L. Kettunen, LW, lk. 9.

Adverb *ikšniz* ~ *ikši-gnāz* (varemini *üksniz*) on tähenduslikult lähedane instruktiivsele *ikšlgiñ* 'üksi'. Liide *-niz* ~ *-nāz* pärineb varasemast possessiivsufiksist (vrd: e. *üksnes*, sm *yksinen-sä*).

jarāndiz ~ *jerāniz* 'ära'.

Jerānis, Kl *jerānqs*, Pz *jerāndis* weg, fort, getrennt (LDW, 26); *un ta jagis sie vil'a jerānis* (LG, 355) 'Ja ta jagas varanduse ära'; *jarāndiz* (LW, 84) 'Ära'; *jarānts*, *jarāndiz*, *jārandiz* (LW, 99) 'Ära'; *um lānd jarāndāz* (Va) 'On läinud ära'.

Adverb *jarāndiz* ~ *jerāniz* on edasimoodustis genuiinsest sõnast *jerā* 'ära'. Sufiks *-ndiz* ~ *-niz* on vaadeldavas adverbis sekundaarne.

kogūniz ~ *kogīnāz* 'koguni'.

Kogūnqs od. *kogūnqs* durchaus (LDW, 40); *ne Jūdilist seda kogūnis is kāndatqt* (LG, 457) 'Juudalased ei kannatanud seda koguni'; *kogūnāz*, *kogūniz*, *ko'gniz* (KA) 'Koguni'; *kogīñ*, *kogl-ñāz* (LW, 143) 'Koguni'; *kogīñās t'ol* (Kl) 'Koguni teine'.

Adverb *kogūniz* ~ *kogīnāz* on eesti laen, mis häälikuliselt on kohanenud *niz-* ~ *nāz-*liiteliste sõnadega.

Liivi keeles on 5 *niz-* ~ *nāz-*sufiksilist adverbi, mis kõik kuuluvad üldisse keeletarvitusse. Ka Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus on kõik käsitletavad sõnad registreeritud. Viie adverbi hulgas on kaks eesti laenu, nimelt *igāniz* ~ *igānāz* ja *kogūniz* ~ *kogīnāz*.

Sufiks *-niz* ~ *-nāz* pärineb *n*-element varasemast possessiivsufiksist, *-iz* ~ *-āz* aga liitest **-isin*. Sõnas *jarāndiz* ~ *jerāniz* on liide sekundaarne.

8. -z ~ -ž.

Seisundit, olukorda või viisi väljendavad *z-* ~ *ž-*liitega moodustatud adverbid.

a'mtiz vt. *ā'mtiz*.

v'ttiz 'ühesuguselt'.

Adv. ütis, *ütist* (auch *ūtsti*, *lvSal* *ūtiši*) gleich, gleichmässig, einerlei; einig (LDW, 126); *v'ttiz* (LW, 83) 'Ühesuguselt'; *v'ttiz-un t'olstiz* (Va) 'Ühe- ja teistsuguselt'.

Adverb *rttiz* on tuletatud genuiinsest numeraalist *ikš* 'üks', mille genitiivi tüvele on liitunud **-isin*.

meittiz ~ *muittiz* 'teisiti; muidu'.

Adv. *muitis* (*lvSal mükis, muješi, muišiš, muišiši*) anders, sonst, um- (LDW, 64); *lie mierqks, muitis ma laeb jera* (LG, 298) 'Jää rahulikuks, muidu lähen ära'; *mijttiz* (KA) 'Muidu; teisiti'; *se um meittis ti'emāst* (LW, 221) 'Seda tuleb teisiti teha'; *si-s tān-da me-iltiz ab a-řštāt ku pu-niz lā-ŋgaks* (LT, 19) 'Siis teda teisiti ei ravitud kui punase lõngaga'; *muitis tēg ad vaitq touvoq jelā-mizqs sođq* (EMÖ, 13) 'Muidu ei või te saada taevasesse ellu'; *se muitis ab aja nānt kured ulz ku leb Beltsebul* (EMW, 43) 'See muidu ei aja kuradeid välja kui Beltsebuliga'; *meittiz um neļ* (KI) 'Muidu on nii'; *muittiz* (Pz) 'Muidu, teisiti'.

Adverb *meittiz* ~ *muittiz* on tuletatud soome-ugrilise päritoluga tüvest **mū-*. Liide *-z* pärineb varasemast kujust **-isin*.

sa'lliz 'salaja'.

salajist, sallis (*lvSal salliši*) heimlich, geheim, verstorhlen (LDW, 95); *Salai vōtab sallis* (LG, 295) 'Varas võtab salaja'; *slq ta sa'llis tel* (LW, 354) 'Seda tegi ta salaja'; *sa'lliz* (KA) 'Salaja'; *Sis kutsis Erōdqs ne kovāld sallis un kuzis nānt kadstq* (EMÖ, 4) 'Siis kutsus Herodes targad salaja ja küsis nende käest'; *nej Sallis naist kaectā Sōand* (LK, 375) 'Nii salaja naiste käest saanud'; *sa'lliz um neļ | ku mit ikš āp tledā s'edā* (KI) 'Salaja on nii, et mitte üks ei tea seda'.

Adverb *sa'lliz* on tuletatud soome-ugrilist päritolu sõnast *salā* 'saladus'. Varasemaks kujuks on **salaisin*.

tā'giž ~ *taggiž* 'tagasi'.

Taggiš (taggis) od. tagiš (*tagis, tais, lvSal tagis, taggis*) zurück, nach hinten; wieder, abermals (LDW, 110); *Taga mup ma broutšqb taggiš sin* (LG, 295) 'Ulehomme sõidan ma sinna tagasi'; *taggiž* (KA) 'Tagasi'; *un siz tāmā nu'ovlž tām' sine tagiž* (NLK, 77) 'Ja siis viis ta tema sinna tagasi'; *tā'giž, taggiž* (LW, 411) 'Tagasi'; *si-z la-škizmā tā'giž* (LT, 16) 'Siis lasksime tagasi'; *tu'l tā'giž* (KI) 'Tuli tagasi'.

Adverb *tā'giž* ~ *taggiž* (vrd. e *tagasi*, sm *takaisin*, krjL *tagaze*) on samast tüvest sõnadega *tagàn, tagàno* 'taga, tagant'.

teiz ~ *tegiž* ~ *täglz* 'taas, jälle'.

Tegis (*tagis*, *tais*) wieder, nochmals (LDW, 113); *un ma vōtāb tānda tāis nei iš amnamnis taggis* (LG, 471) 'Ja ma võtan teda jälle alatiseks tagasi'; *täglz*, *tä'lz*, *tä'iz*, *tegiž*, *te'iz*, *teiz* *teiz* (LW, 445) 'Taas, jälle'; *miŋgiz kū p,erāst ni veļ' kurē sak'ofrān eņtšān vā'ggā tegiž* (NLK, 195) 'Mõne kuu pärast oli kurat kogunud endale jälle väge'.

Adverb *teiz* ~ *tegiž* ~ *täglz* (vrd. sm *taas*, vps *tagaz*) esineb eri foneetilisel kujul. Etümoloogiliselt seostub adverbiga *tā'giž* ~ *ta'ggiž* 'tagasi'.

tikkiž 'kõik, ühtekokku'.

Tukkiš (*tukkis*) sämtlich, gänzlich, alle zusammen, all, zu Ende (LDW, 120); *tükkiz* (KA) 'Kõik'; *Sieda ma tüküş iz is tiedā* (LK, 377) 'Seda ma kõike ise ei teadnud'; *jumāl um tükkiž_lūgnō* (LW, 420) 'Jumal on kõik ühtekokku loonud'; *siz ne ā't nu'osātānād nānt munt tikkiž jerā* (NLK, 369) 'Siis on nad saatnud teised kõik ära'; *nu-okūolān ti-kkiž_jarāndāz* (LT, 66) 'Surnud kõik ära'.

Adverb *tikkiž* (varemini *tükkiz*) on tuletatud tüvest, mis esineb eesti sõnas *tukkis* (OS, 714). Tüvi pärineb saksa keelest.

va'ggiž ~ *vā'giž* 'vaikselt, tasa'.

Vaggiš (*vaggis*) still, sanft, leise, schweigend (LDW, 127); *va'ggiz*, *vā'giž* (KA) 'Vaikselt'; *va'ggiž rekkāndā* (LW, 464) 'Vaikselt rääkida'.

Adverb *va'ggiž* ~ *vā'giž* (vrd. e *vagusi*, sm *vakaisin*) on tuletatud läänemeresoomelisest adjektiivist *vagā* 'vaikne, vaga'.

valdiž 'lahti, vaba'.

Vāldis (LDW, 128) 'Lahti'; *ta um vāldiš_šittāt* (LW, 474) 'Ta on lahti seotud'; *vāldiš*, *vāldiņš* (KA) 'Lahti, vaba'; *un se sārli um' t'ēnd sie k'off vāldiž* (NLK, 99) 'Ja see eestlane on teinud koti lahti'; *jeitiz ukš vāldiž* (P. A., 1949) 'Jättis ukse lahti'; *ukš lekš vāldiž* (KI) 'Uks läks lahti'; *minā lekš un ma nei / ku tāma v'ol vāldiž* (Sr) 'Ma läksin ja nägin, et see oli lahti'.

Adverb *vāldiž* on tuletatud germaani laensõnast *vālda* 'võim, jõud'.

ā'mtiz ~ *a'mtiz* 'mitmeti'.

āmtis auf allerlei Weise (LDW, 8); *Seltq vōib sieda āmtis* (RĀ, II, 65) 'Seletada võib seda mitmeti'; *siedā veļb_ā'mittis_kittā*

(LW, 513) 'Seda võib mitmeti ütelda'; *nēdi se'nēdi ne kittābād_ a'mtiz* (LW, 10) 'Neid sõnu ütlevad nad mitmeti'; *ä'mtis stš jo kittā_B* (Pz) 'Mitmeti ju siin öeldakse'.

Adverb *ä'mtiz* ~ *a'mttiz* on tuletatud tüvest *amā* 'kõik'.

Liivi keeles on 9 *z* ~ *ž*-sufiksilist seisundit, olukorda ja viisi väljendavat adverbi, millest *tā'giž* ~ *ta'ggiz* sisaldab ka koha- ja *teiz* ~ *tegiž* ~ *tā'giž* ajavarjundi. Kõik vaadeldavad adverbid kuuluvad keeletarvitusse ning esinevad Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus. Algupärasest tüvest on tuletatud 7, germaani tüvest üks, saksa tüvest üks adverb.

Sufiks *-z* ~ *-ž* pärineb varasemast instruktiivilõpust ning sellele eelnenud *s*-elemendist. Varasemaks kujuks saab taastada **-isin*. Sufiksi kujunemiskäigu esitab J. Mägiste.¹³

9. *-z* ~ *-zā*.

Uksiksõnades leidub *z* ~ *zā*-liide, millega tuletatud adverbid märgivad suunda.

ilzā ~ *ilz* 'üles'.

ulz (*lvSal julle, jull*) hinauf, herauf, empor, auf (LDW, 126); *ilzā, ildzā* (LW, 72) 'Üles'; *un kitāb, ku se frints um' vengd se ül'zā ratstāi mā'g pāl* (NLK, 270) 'Ja ütleb, et Frints on olnud mäele ratsutaja'; *ma nūzāb ilzā* (Kl) 'Ma tõusen üles'.

Adverb *ilzā* ~ *ilz* (varemini *ülzā*) on tuletatud genuiinsest tüvest **ül-*. Sufiks *-zā* ~ *-z* on varasem latiivilõpp.

kōgaz 'kaugele'.

Kōgas, kougas weit hin, in die Ferne (LDW, 40); *las kōgaz killag* (NLK, 55) 'Kõlagu kaugele'; *kōgaz* (KA) 'Kaugele'; *un_ ne-i ne_ ā-itā ra-istān jo_ kō-gaz* (LT, 24) 'Ja nii on nad ratsutanud kaugemale'; *Un ku ta sālđ jo kōgas lekš* (EMÖ, 11) 'Ja kui ta sealt kaugemale läks'; *lekš jo kōgaz* (Kl) 'Läks kaugemale'.

Adverb *kōgaz* on tuletatud soome-ugrilisest tüvest, millele liitunud latiivilõpp *-s* andis kuju **kauyas* > *kōgaz*.

ulzā ~ *ulz* 'välja'.

Ulz aus, ab, hinaus, heraus, nacher aussen (LDW, 122); *ulz, uldzā* (LW, 451) 'Välja'; *ne' tul' uldz i'bdī i'bbi* (NLK, 106) 'Nii

¹³ J. Mägiste, Eräitä liiviläisiä possessiivisuffiksin jäännöksiä. — Virittäjä, XXXII, 1928, lk. 286.

tuli välja hõbedane hobune'; *tu'l ulzā p'ērīmlez* (Pz) 'Tule välja, peremees'.

Adverb *ulzā* ~ *ulz* on tuletatud genuiinsest tüvest ning koos latiivilõpuga saab varasemaks kujuks taastada *ulos.

Kokku on liivi keeles 3 *z* ~ *zā*-liitelist adverbi, mis väljendavad suunda. Kõik sõnad kuuluvad keeletarvitusse ning leiduvad ka Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus.

Sufiks *-z* ~ *zā* on varasem latiivilõpp. Varasemad kujud on *ülös, *kauyas ja *ulos.

10. *-stiz* ~ *-st*.

Arvukalt leidub sufiksiga *-stiz* ~ *-st* tuletatud adverbe, mis väljendavad viisi või aega.

äikstiz 'aegsasti, vara'.

Aigstis (*lvSal aigel, aigsmel*) bei Zeiten, zeitweilig (LDW, 12); *ta vīrgiz_äikstiz* (LW, 4) 'Ta ärkas vara'; *äikstiz_um nūzāmāst* (Kl) 'Aegsasti tuleb tõusta'.

Adverb *äikstiz* on tuletatud germaani laensõnast *äiga* 'aeg'.

amüstiz 'ammu'.

amustiz (KA) 'Ammu'; *amüst, amüstāz, amüstiz* (LW, 10) 'Ammu'; *ammustāz ma āb ūo veñd_īrēl* (P. A., 1949) 'Ammu pole ma olnud Irel'; *amüstiz_um sle / ku s'edā mit_īkš āp_tīeda* (Kl) 'Ammu on see, mida mitte keegi ei tea'.

Adverb *amüstiz* (ka *amüstāz, amüst*) on tuletatud ebareeglipäraselt: eesti keelest laenatud ajamäärsõnale *amū* 'ammu' liideti ajamäärsõnu tuletav sufiks *-stiz*, sest tüvi polnud tähenduselt küllalt ilmekas.

ārmstiz 'armsasti, armsalt'.

Adv. armstis, lieb, gnädig, zärtlich, trefflich (LDW, 6); *ku meig vaggis un armstis tām all vel kōgin vuiksmo jellō* (LG, 407) 'Et me vaikselt ja armsasti veel kaua tema all võiksime elada'; *ma pōlap_tēdi ārmstiz* (LW, 14) 'Ma palun teid armsasti'; *nel ārmstis_pōliz* (Va) 'Nii armsalt palus'.

Adverb *ārmstiz* on tuletatud germaani laensõnast *ārmaz* 'armas'.

a'rtiz 'põiki, viltu, kõveriti'.

Artis (*od. artis, lvSal artes, slipest*) schräge, quer (LDW,

6); *a'rtiz, a'rtiz* (LW, 15) 'Põiki, viltu, kõveriti'; *ve'gã tulãb_ a'rliz* (Va) 'Võrk tuleb põiki'.

Adverb *a'rliz* (oodatavalt *a'ristiz*) on tuletatud läänemere-soomelise tüvega sõnast *a'r* 'haru'.

bra'ngãst 'hästi, tublisti'.

Adv. *bra'ngist* (*luSal bra'ngest*), prächtig, herrlich (LDW, 11); *se viisã læ'p_ pañ pãl vã'ggi bra'ngist* (LW, 28) 'See vits läheb pangele väga hästi'; *um bra'ngãst ka'ldi* (Kl) 'On tublisti kalu'.

Adverb *bra'ngãst* on tuletatud läti sõnast *brangs* prächtig, herrlich, vortrefflich (LVV, I, 324).

dru'oššist 'julgesti, vapralt'.

Adv. *dru'ošist*, dreist, frech; verwegen, muthig; getrost (LDW, 14); *Le dru'ošist pides* (LG, 374) 'Mine julgesti mööda'.

Adverb *dru'oššist* leidub Sjögreni-Wiedemanni teoseis, olles tuletatud läti laensõnast *dru'oššã* 'vapper, julge', mille lätikeelne kuju on *druošs* mutig, dreist, zuverlässig, sicher (LVV, I, 508).

eristiz 'rõõmsasti, rõõmsalt'.

Eristist fröhlich, freudig (LDW, 16); *Siid ama nõgtub vägi eristiz* (RA, II, 52) 'Siin paistab kõik väga rõõmsalt'.

Adverb *eristiz* leidub Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus, kust võeti ka kirjakeelde. Sõna on tänapäeval tundmatu. Läänemere-soomeline tüvi leidub verbis *eristã* 'rõõmustada'.

erkist 'kiiresti'.

Erkist schnell (LDW, 16).

Adverb *erkist* leidub Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus ning on tuletatud läänemeresoomelisest tüvest *erk* 'ärgas'.

elgist 'õigesti'.

Adv. *elgiz, elgiz*, recht, billig, gerecht (LDW, 138).

Adverb *elgiz* leidub Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus. Tuletamisel on lähtunud genuinest tüvest **olk-* (vrd. *elgi* 'õige').

e'ldzãstãz 'säravalt, hiilgavalt'.

e'ldzãstãz (LW, 51) 'Säravalt'; *e'ldzãstãs_ pãistãb* (Kl) 'Säravalt paistab'; *e'ldzãstãs_ pãistãb mi'igi tul* (Va) 'Säravalt paistab mingi tuli'.

Adverb *e'ldzāstāz* on tuletatud läänemeresoomelise tüvega ad-
jektiivist *e'ldzā* 'särav, helkiv'.

falšist 'valesti'.

Adv: *falšist*, falsch, fälschlich (LDW, 16); *falššist* (LW, 54)
'Valesti'.

Adverb *falšist* ei kuulu keeletarvitusse. Tuletamisel on lähtu-
tud saksa laensõnast *falš* 'vale'.

ikštiz 'siiski, ometi'.

Ukštis stets (LDW, 125); *jemā iz vėl lizān dañtš pāl lā'dā, ta*
ikštāz lekš (LW, 70) 'Ema ei lubanud Liisul tantsima minna,
ta siiski läks'; *Sañtidi um ukštis tad jūs, aga ma āb uo ukštis*
tād jūs (EMW, 105) 'Kerjuseid on siiski teie juures, kuid ma
pole ometi teie juures'; *ikštis ka kittāb* (Pz) 'Ometi ka õeldakse'.

Adverb *ikštiz* on tuletatud soome-ugrilisest numeraalist *ikš*
'üks'.

ja'mdāst ~ ja'mdistiz 'jämedasti'.

Adv. *jamdist*, frech, grob, tölpisch, plump; dick (LDW, 24);
jamdist (KA) 'Jämedalt'; *ja'mdāst, ja'mdāstiz, ja'mdistiz, ja'mdis-*
tāz (LW, 84) 'Jämedasti, jämedalt'; *ja'mdāstiz rekāndāb* (Kl)
'Jämedalt räägib'.

Adverb *ja'mdāst ~ ja'mdistiz* on tuletatud adjektiivist *ja'mdā*
~ ja'mdi 'jāme'.

jevīst ~ jevīstiz 'hästi'.

Juvist, juvist (LDW, 28) 'Hästi'; *Ma āb kūr juvist* (LG, 304)
'Ma ei kuule hästi'; *jūvīst, jūvist* (KA) 'Hästi'; *sie rištā jevīst*
ūzvīta (NLK, 57) 'Seda risti võta hästi vastu'; *un ke-štār mū-oš-*
tiz jevīstis p'e-ltā (LT, 13) 'Ja köster oskas hästi petta'; *touvoš*
tadon sob kull jevīstō makstōd (EMÖ, 12) 'Taevast makstakse
teile hästi'; *mā'ddān amādān lā'b jevīst* (Kl) 'Meil kõigil läheb
hästi'; *juvist um | ju'vovā tledā tleno* (Pz) 'On hästi, head tööd
teinud'.

Adverb *jevīst ~ jevīstāz* (läänemurrakus *juvīst*) on tuleta-
tud soome-ugrilist päritolu adjektiivist *jevā* 'hea'.

joūdztist 'tugevasti, tugevalt'.

Adv. *joudztist*, stark, kräftig, mächtig, nachdrücklich (LDW, 27);
joūdztist (LW, 92) 'Tugevasti, tugevalt, jõuliselt'; *joūdztist tēmbāb*
(Kl) 'Tugevasti tõmbab'.

Adverb *jõudzist* on tuletatud läänemeresoome tüvega adjektiivist *jõudzi* 'tugev, jõuline'.

jumalist 'jumalikult'.

Adv. jumalist (auch jumälis), göttlich (LDW, 270).

Adverb *jumalist* leidub Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus. Tüvi *jumäl* on soome-ugriline, kuigi pole välistatud laenamine indo-euroopa keeltest.

kañktist 'kangesti, kangelt'.

Adv. kañktist (luSal kañtest), steif, stark, streng (LDW, 31); *Ma ab kül juv̄st, kañktist um rokändõmist* (LG, 304) 'Ma ei kuule hästi, räägin kangelt'; *k̄leuš_piläp_kañktist* (LW, 105) 'Kõis seisab kangelt'; *kañktist k̄ä'b* (Kl) 'Kangelt käib'.

Adverb *kañktist* on tuletatud läänemeresoomelisest adverbist *kañktä* ~ *kañkti* 'kange'.

ka'rdistiz 'karedasti, karedalt'.

ka'rdistiz (LW, 106) 'Karedalt'; *ka'rdistäz* (Kl) 'Karedalt'.

Adverb *ka'rdistiz* on tuletatud läänemeresoomelisest adjektiivist *ka'rdä* 'kare'.

ka'rrist 'kibedalt, mörult'.

Adv. ka'rrist, bitter, herbe (LDW, 4).

Adverb *ka'rrist* leidub Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus ning on tuletatud adjektiivist *ka'rdä* 'kibe, mõru'. Sõna peaks ootuspäraselt esinema kujul *ka'rdist*.

kaž̄lnist 'kasinalt'.

Adv. kaž̄lnist, reinlich, sauber, ordentlich (LDW, 33); *kaž̄lnist* (LW, 109) 'Kasinalt'; *kaž̄lnist jeläb* (Va) 'Kasinalt elab'; *kaž̄lnist / ku äb_üo r̄õ'dä* (Kl) 'Kasinalt, kui ei ole raha'.

Adverb *kaž̄lnist* on tuletatud genuiinsest sõnast *kaž̄ln* 'kasin'.

keväms̄tiz ~ *keväms̄tiz* 'kergesti, kergelt'.

Keväms̄tis s. keväm, adv. keväms̄tis (kebamstis) (LDW, 36); *Aga lamätõks vuol' v̄agi keväms̄tiz ulz pandõd pūd pāl* (LG, 445) 'Võib-olla oli lõks väga kergelt üles pandud'; *keväms̄tis* (KA) 'Kergesti'; *se-š_sāb jo_kē.bams̄tiz_le.'b* (LT, 74) 'Siis saab kergemini läbi'; *ma tä'm sal keväms̄tiz_kä'ddä* (LW, 113) 'Ma sain ta kergesti kätte'.

Adverb *kebàmstiz* ~ *kevàmstiz* on tuletatud adjektiivist *kebàm* 'kerge'.

kērabist ~ *kērapstiz* 'kirjult, kirevalt'.

kērabstis (*kērabist*) bunt (LDW, 35); *kērabiz*, *kērapstiz* (LW, 117) 'Kirjult, kirevalt'; *kērabist lā'p_tāsà* (Kl) 'Kirevalt läheb siin'; *kērapstiz_jelābāw* (Va) 'Kirjult elavad'.

Adverb *kērabist* ~ *kērapstiz* on tuletatud läänemeresoomelise tüvega adjektiivist *kērabi* 'kirju, kirev'.

kezàstiz 'vihaselt'.

un nei' kizàstiz kitiz (NLK, 214) 'Ja nii vihaselt ütles'.

Adverb *kezàstiz* leidub Setälä kirjapanekuis. Tüvi *kezà* 'viha' on läänemeresoomeline.

kērkastiz ~ *kērkist* 'kõrgilt, uhkelt'.

Adv. *kōrkist* (*kūr̄kist*), lecker; prächtig (LDW, 51); *kus sa kirkastaz kã'd* (NLK, 38) 'Kus sa uhkelt käid'.

Adverb *kērkastiz* ~ *kērkist* leidub varasemais allikais, olles tuletatud genuinsest tüvest *kērka* 'kõrk'.

kī'bdistiz 'kibedasti, kibedalt'.

kibdistis (*lvSal kibdest*) eifrig (LDW, 36); *kī'bdist*, *kī'bdistiz* (LW, 122) 'Teravalt, kibedasti, südantlõhestavalt'; *kī'bdistiz_ikūb* (Va) 'Kibedalt nutab'.

Adverb *kī'bdistiz* on tuletatud läänemeresoomelise omadussõnast *kī'bdi* 'kibe'.

k'ērdist 'kergesti, kergelt'.

Adv. *kērdist* (*lvSal kardist, tardist*), behende, rasch, schnell, munter (LDW, 35).

Adverb *k'ērdāst* leidub Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus ning on tuletatud läänemeresoomelise tüvega adjektiivist *k'ērdā* ~ *klerda* 'kerge'.

kī'ldzāstāz 'kõlisevalt, läbitungivalt'.

Adv. *kildzist* (*oder kildist*), laut, durchdringend (LDW, 37); *kī'ldzāstāz* (LW, 126) 'Kõlisevalt, läbitungivalt'; *kī'ldzāstāz_cūfāw* (Va) 'Läbitungivalt karjub'.

Adverb *kī'ldzāstāz* on tuletatud läänemeresoomelise tüvega adjektiivist *kī'ldzi* 'kõlisev'.

kitsästiz 'kitsasti, kitsalt'.

kitsästis eng, knapp; *tam um kitsästis kull* er hat es knapp genug (LDW, 38); *rändalist jeläbäd vä'ggä kitsästiz* (LW, 130) 'Liivlased elavad väga kitsalt'.

Adverb *kitsästiz* on tuletatud läänemeresoomelise tüvega adjektiiivist *kitsáz* 'kitsas'.

knapłstiz 'napilt'.

Adv. knapłst, knap, knapp; karg, wenig; kaum (LDW, 39); *knapłstěz* (LW, 141) 'Napilt'; *knapłstěz_jeläbäd* (Kl) 'Napilt elavad'.

Adverb *knapłstiz* on tuletatud saksa laensõnast *knap* 'napp'.

knaššist 'ilusasti, kaunisti'.

Adv. knaššist; knašist, schön, artig, zierlich (LDW, 39); *knaššist* (LW, 141) 'Ilusasti, kaunisti'; *knaššist jeläbät k'o'nnä* (Va) 'Ilusasti elavad kodus'.

Adverb *knaššist* on tuletatud alamsaksa laensõnast *knaš* 'ilus'.

kõ'tstiz 'kaksiti, kahtepidi'.

kõ'tstiz (LW, 152) 'Kaksiti'; *kõ'tstis sõh aru* (Kl) 'Kahtepidi saab aru'; *kõ'tstis kittäb* (Va) 'Kahtepidi ütleb'.

Adverb *kõ'tstiz* on tuletatud soome-ugrilisest numeraalist *kaks* 'kaks'.

kurłst 'kurjalt'.

Adv. kurłst, böse, arg, übel, schändlich (LDW, 48).

Adverb *kurłst* leidub Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus. Tüvi *kurja on läänemeresoomeline.

la'ikstěz 'laial küljel'.

la'ikstěz (LW, 181) 'Laial küljel, lamedalt'.

Adverb *la'ikstěz* on kitsalt tarvitatud tuletis, märkides lesta asendit. Tüvi *lakja (vrd. *laigälv* 'laialt') on läänemeresoomeline.

la'ipnist 'sõbralikult'.

Adv. laipnist, freundlich (LDW, 52).

Adverb *la'ipnist* on tuletatud läti sõnast *laipnigs* lautselig, freundlich (LVV, II, 410). Sõna ei ole tarvitusel.

lāiskastiz 'laisalt, laisasti'.

lāiskastiz *tledā t'edā* (LW, 182) 'Laisalt tööd teha'; *lāiskastiz* *lā'v* (Kl) 'Laisalt läheb'; *lāiskastiz* *t'ev* (Va) 'Laisalt teeb'.

Adverb *lāiskastiz* on tuletatud balti laensõnast *lāiska* 'laisk'.

l'bdist 'libedalt'.

Adv. libdist, glatt, schlüpfrig; schmeichelnd (LDW, 54); *l'bdist* (LW, 191) 'Libedalt'; *l'bdist* *rekāndāv* (Kl) 'Libedalt räägib'.

Adverb *l'bdist* on tuletatud läänemeresoome tüvega adjektiivist *l'bdī* 'libe'.

lālamstiz 'raskesti, raskelt'.

tam laeb slikt, lālamstiz, sañtistiz (LDW, 53) 'Tal läheb raskesti, sandisti'; *lālamstiz* (KA) 'Raskesti'; *vā'ggā lālamstiz* *lā'b* *lvādān* (LW, 213) 'Väga raskesti läheb liivlastel'; *m'nnān lā'b* *lālamstiz* (Kl) 'Mul läheb raskesti'; *lālamstiz* *jelābāv* (Kr) 'Raskesti elavad'.

Adverb *lālamstiz* on tuletatud läänemeresoome tüvega adjektiivist *lālam* 'raske'.

madālist 'madalalt'.

ku ne madālist lindabāv, lib *v'v'mā* (LW, 281) 'Kui nad madalalt lendavad, tuleb vihma'; *madālist lindabāv* (Kl) 'Madalalt lendavad'.

Adverb *madālist* on tuletatud läänemeresoome tüvega adjektiivist *madāl* 'madal'.

mā'distiz 'ebaselgelt, segaselt'.

mā'distiz (LW, 240) 'Ebaselgelt, segaselt'; *rekāndāb* *mā'distiz* (Kl) 'Räägib segaselt'; *mā'distiz* *rikāndub* (Pz) 'Ebaselgelt räägib'.

Adverb *mā'distiz* on tuletatud läänemeresoomelise tüvega verbist *mā'dā* 'segi minna'.

nigrāmstiz 'lohakalt, vastikult'.

Adv. nigrāmstiz, lüderlich, widerlich (LDW, 68).

Adverb *nigrāmstiz* leidub Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus. Tuletamisel on lähtunud omadussõnast *nī'gār ~ nigrām ~ nī'grāmāz*, mis pärineb läतिकeelsest *nīgrs* heftig, böse, widrig, ekelhaft (LVV, II, 747).

nägantāst 'kurjalt, tighedalt'.

Adv. lvSal nāgantest, böse, boshaft (LDW, 67).

Adverb *nägantāst* leidub Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus. Tuletamise aluseks on omadussõna *nāgantis*, mis pärineb läti-keelsest *negantigs* schrecklich, furchtbar, unbändig, ruchlos (LVV, II, 712).

nālgastiz 'vaevaliselt, armetult'.

Nālgastis kümmerlich (LDW, 67); *nālgastiz* (KA) 'Vaevaliselt'.

Adverb *nālgastiz* leidub Sjögreni-Wiedemanni ja Setälä kirja-panekuis. Tüvi *nālkā (vrd. lv *nāлга* 'nālg') on läänemeresoomeline.

obāstiz 'hilja'.

Adv. obās, obāstis spät (LDW, 72).

Adverb *obāstiz* on tuletatud soome-ugrilisest tüvest, mille läänemeresoomeliseks kujuks on *hupa.

o'ūvzist 'suurepäraselt'.

Adv. o'ūvzist, herrlich, vortrefflich (LDW, 74).

Adverb *o'ūvzist* leidub Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus. Tuletamisel on aluseks läänemeresoomelise tüvega adjektiiv *o'ūvzi* 'ülev, pidulik'.

ovārstiz 'avarasti, avaralt'.

ovārstiz (LW, 265) 'Avarasti, avaralt'; *ovārstis_tīedāt* (KI) 'Avaralt tehtud'.

Adverb *ovārstiz* on tuletatud läänemeresoomelisest adjektiivist *ovār* 'avar'.

ō'dāstiz 'ahtasti, ahtalt'.

Adv. o'dōstis (adōstis), eng, schmal (LDW, 72); *tēlpad_aitā o'dāstis_ku'psā* (LW, 266—267) 'Tulbad on ahtalt koos'; *ō'dās-tās_pandāt* (KI) 'Ahtalt pandud'.

Adverb *ō'dāstiz* on tuletatud balti laensõnast *ō'dāz* 'ahas, kitsas'.

ōrastiz 'harva, harvalt'.

Adv. o'rastis, o'rald (arastis), selten (LDW, 73); *ōrastāz, o'rastiz* (LW, 268) 'Harva'; *ōrastiz* (KA) 'Harva'; *mū-dā ka'llā tā-šs*

um ve-ittä | *vä'gg_ōrastāz* (LT, 42) 'Muud kala on siin vähe, väga harva'; *ōrastās_tulāb randā* (Kl) 'Harva tuleb randa'.

Adverb *ōrastiz* on tuletatud soome-ugrilise tüvega adjektiivist *ōra* 'harv'.

parāmstiz ~ *parīmstiz* 'paremini'.

Adv. *paramsti*, *parāmstis*, *parīmsti*, *parīmstis* (auch *parāmist*, *lvSal* *paremist*), besser; lieber (LDW, 77); *Parāmist tāmpo äb ku ūomdo* (LG, 410) 'Paremini täna kui homme'; *parāmstāz*, *parāmist*, *parāmiz*, *parīmstāz* (LW, 275) 'Paremini'; *Legid parimstis jedspeidi un opigid, mis se um* (EMÖ, 29) 'Minge parem edasi ja õppige, mis see on'; *Aš Tē minnān middagid Soatād Se wōlks minnān paramstās luštān* (LK, 375) 'Kui te mulle midagi saadate, see meeldiks mulle paremini'; *parāmstiz* | *mēg lēdam* | *sle um jevā* (Kl) 'Paremini, meie leiame, et see on hea'; *parāmist nei* (li) 'Paremini nii'; *tā'mmān lā'p_parāmstiz* (Pz) 'Tal läheb paremini'.

Adverb *parāmstiz* ~ *parīmstiz* on tuletatud soome-ugrilise tüvega adjektiivist *parām* 'parem'.

pīemdistiz 'pehmesti, pehmelt'.

Adv. *piemdist*, weich... zärtlich (LDW, 81); *pīemdist* (KA) 'Pehmelt'; *pīemdist*, *pīemdist(iz)* (LW, 287); *pīemdistās_tīedāt* (Kl) 'Pehmelt tehtud'.

Adverb *pīemdistiz* on tuletatud läänemeresoomelise tüvega adjektiivist *pīemdist* ~ *pīemdi* 'pehme'.

pienāstiz ~ *pienāst* 'peenesti, peenelt'.

Adv. *pienist*, fein, dünn, schlank, zart, klein (LDW, 81); *se um piēnāst(āz) tīedāt* (LW, 287) 'See on peenelt tehtud'; *sle um piēnāstiz* (Va) 'See on peenelt'.

Adverb *piēnāstiz* ~ *piēnāst* on tuletatud läänemeresoomelise tüvega adjektiivist *piēnāst* 'peen'.

pū'distiz 'puhtasti, puhtalt'.

pū'distiz, *pū'dāst* (LW, 320) 'Puhtasti, puhtalt'; *pū'distiz_jelābāp* (Va) 'Puhtalt elavad'; *pū'distās_kletāp* (Kl) 'Puhtalt keedab'.

Adverb *pū'distiz* on tuletatud läänemeresoomelisest sõnast *pū'dāz* 'puhas'.

rikāstāz ~ *rikāst* 'rikkasti, rikkalt'.

Adv. *rikāst*, od. *rikkas* (*lvSal* *rikas*) (LDW, 92) 'Rikas'; un-

a-mād vq'lttā ri-kkāstās tā-dāt si-emn-ägaks (LT, 50) 'Ja kõik olid rikkalt täidetud toiduga'.

Adverb *rikāstāz* ~ *riklšt* on tuletatud germaani laensõnast *rikāz* 'rikas'.

salājist 'salaja'.

Adv. salājist, sallis (*lvSal* *salliši*), heimlich, geheim, verstohlen (LDW, 96).

Adverb *salājist* on tuletatud soome-ugrilisest sõnast *salā* 'sala, salajane' ning leidub Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus.

sāntistiz 'halvasti, sandisti'.

tam laeb slikt, lālamstis, sāntistis es geht ihm schlecht, schwer, kümmerlich (LDW, 53); *m'nnān lā'p sānttistiz* (LW, 356) 'Mul läheb halvasti'; *sānlīstāz jelābāḍ* (Kl) 'Halvasti elavad'.

Adverb *sāntistiz* on tuletatud sõnast *sānl* 'sant', mida peetakse ladina laensõnaks.

s'eldāst 'selgesti'.

Adv. šeldist (*lvSal* *saldest*), rein, klar, hell (LDW, 98); *sieldist* (KA) 'Selgesti'; *s'eldāst* (LW, 372) 'Selgesti'; *s'eldāst rekāndābāḍ* (Kl) 'Selgesti räägivad'.

Adverb *s'eldāst* on tuletatud läänemeresoomelise tüvega adjektiivist *s'eldā* 'selge'.

sitāstiz 'sitasti'.

sittāstāz (LW, 368) 'Sitasti'; *m'nnān lekš sittāstāz* (Kl) 'Mul läks sitasti'; *sitāstis kūtāḍ* (Sr) 'Sitasti öeldakse'.

Adverb *sitāstiz* on tuletatud soome-ugrilise tüvega sõnast *sitā* 'sitt'.

sliktist 'halvasti'.

Adv. sliktist, schlecht, schlimmer, arg, böse (LDW, 102); *sliktist* (LW, 374) 'Halvasti'; *sliktist ti'edāt* (Kl) 'Halvasti tehtud'.

Adverb *sliktist* on tuletatud alamsaksa päritolu läti laensõnast *slikt* 'halb'.

sādzist 'sobivalt, viisakalt, sündsalt'.

Adv. sādzist, schicklich, anständig, recht (LDW, 97).

Adverb *sādzist* on tuletatud läänemeresoomelise tüvega adjektiivist *sādzi* 'sobiv, sünnis'.

sällistiz 'süüdlaslikult'.

jellõs äbsylistiz amäd pandõkst ja lzand sädmõd pierrõ (UT, 108) 'Elades süütult kõigi käskude ja Issanda tahtmiste järgi'.

Adverb *sällistiz* leidub kirikukirjanduses eitusliitega kujul *äbsylistis*. Tuletamisel on lähtunud läänemeresoomelise tüvega adjektiivist *sili* 'süüdlane'.

tazlistiz 'mahedalt, kombekalt; tasakesi'.

Adv. tazistis, sanft, sittsam (LDW, 111).

Adverb *tazlistiz* leidub Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus. Tuletamisel on lähtunud läänemeresoomelise tüvega adjektiivist *ta'zzi* 'tasane, mahe'.

teüristiz 'kallilt'.

Adv. tçuristis, theuer, kostbar, schätzbar (LDW, 121); *Ne ainad vqikst sadq tçuristis jera müdõd un sahtidõn jagdõd* (EMW, 104)

'Need rohud võidaks kallilt ära müüa ja kerjustele jagada'; *ta um teürästaz vqstän* (LW, 415) 'Ta on kallilt ostnud'; *tiürstiz vqstã | midã ka* (Pz) 'Kallilt osta, müüa ka'.

Adverb *teüristiz* on tuletatud germaani laensõnast *teürãz* 'kallis'.

teväst 'sügavalt, sügavasti'.

tqvast vqts (tuvãst votš) grübeln (LDW, 121); *Nit lunkad at tuvãstis ved al* (LG, 342) 'Madalad niidud on sügavalt vee all'.

Adverb *teväst* on tuletatud soome-ugrilisest adjektiivist *tevä* 'sügav'.

t'erãbãst 'teravasti, reipalt'.

t'erãbãst (LW, 425) 'Teravasti, reipalt'; *t'erãbãst vañtlãb* (K1) 'Teravalt vaatleb'.

Adverb *t'erãbãst* on tuletatud läänemeresoomelise tüvega adjektiivist *t'erãb* ~ *t'erãbi* 'terav'.

t'odãst 'tõeliselt, kindlalt'.

Adv. todist, tuodist, wahr, gewiss, wahrlich (LDW, 115).

Adverb *t'odãst* leidub Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus. Tuletamisel on lähtunud algupärase tüvega sõnast *t'olã* 'tõsi'.

t'olstiz 'teisiti'.

Adv. tuoistis, toistis (lvSal toistiši), anders, anders beschaffen

(LDW, 119); *tuoistiz* (KA) 'Teisiti'; *se tilalōda t^ooistiz um p^anmist* (LW, 444) 'See pōrandalaud tuleb teisiti panna'; *t^ooistiz ap. sō* (KI) 'Teisiti ei saa'.

Adverb *t^ooistiz* on tuletatud genuiinsest tüvest **toi-* (vrd. lv *t^ool* 'teine').

t^ooziⁿāst ~ t^oo^tstiz 'tōsiselt'.

t^ooziⁿāst, t^oo^tstiz (LW, 444) 'Tōsiselt'; *t^oo^tstiz ma kittāb* (Pz) 'Tōsiselt ma ütlen'; *t^ooziⁿāst ma ka meļlāb* (KI) 'Tōsiselt ma ka mõtlen'.

Adverb *t^ooziⁿāst ~ t^oo^tstiz* on tuletatud algupärasest sõnast *t^ooiz* 'tōsi'.

ūdist 'hābistavalt'.

Adv. *ūdist*, schändlich (LDW, 121).

Adverb *ūdist* on tuletatud läänemeresoomelisest adjektiivist *ūdi* 'hābiväärne'.

ūllistiz ~ ūlastiz 'hullusti, lollisti'.

Adv. *ūlastis*, toll, unbändig, unsinnig, wild (LDW, 122); *ūlastiz* (KA) 'Hullusti'; *tā^mmān um ūllistiz lāⁿd* (LW, 451) 'Tal on hullusti läinud'; *ūllistiz tⁱeb* (KI) 'Hullusti teeb'.

Adverb *ūllistiz ~ ūlastiz* on tuletatud läänemeresoomelisest sõnast *ūl* 'hull'.

ūsklist 'usklikult'.

Adv. *ūsklist*, treu; gläubig (LDW, 125).

Adverb *ūsklist* leidub Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus ning on tuletatud algupärase tüvega adjektiivist *ūskli* 'usklik'.

ūsktābist ~ ūstāblist 'ustavalt'.

Adv. *ūstāblist*, freundlich (LDW, 124); *ku ne mād keizaron ūsktābist dienābā* (LG, 408) 'Et nad meie keisrit ustavalt teenivad'.

Adverb *ūsktābist ~ ūstāblist* on tuletatud algupärase tüvega adjektiivist *ūsktāb ~ ūstāb* 'ustav'.

ūzinist 'varsti, kohe; kiiresti'.

ūzinist, ūšinist (lv *Sal ūzi, ūzin, ūzinest*) bald, sogleich; schnell; hurtig (LDW, 124).

Adverb *ūzinist* leidub Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus ning on laen eesti sõnadest *usin* ja *usinasti*.

ūlastiz vt. *ullistiz*.

ūtstiz 'uuesti'.

Adv. *ūdstis*, neu, frisch; *ūdst* von Neuem, wieder (LDW, 124); *un ūdstis parkērat* (LG, 476) 'Ja uuesti kirjuta ümber'; *siz lā'nād ūdstiz ra'dlām* (NLK, 307) 'Siis läinud uuesti raiuma'; *siġ u'm ūstis ti'emāst* (LW, 462) 'Seda tuleb uuesti teha'; *kunš ma tadkōks ūdstis jūob mīn iza valikstōksōs* (EMW, 106) 'Kuni ma teiega uuesti joon oma isa võimuses'; *siz lā'nād ūstiz radlām* (Sr) 'Siis läinud uuesti raiuma'; *ūtstiz jūob* (Pz) 'Uuesti joob'.

Adverb *ūtstiz* on tuletatud soome-ugrilisest adjektiivist *ūž 'uus'*.

va'imāst 'teravalt'.

Adv. *vaimist*, scharf, schneidend (LDW, 127); *va'imāst, va'imist* (LW, 465) 'Teravalt'; *kittāb va'imāst* (KI) 'Ütleb teravalt'.

Adverb *va'imāst* on tuletatud läänemeresoome keelte lõunarühmas tuntud tüvega adjektiivist *va'imā~va'imi* 'terav'.

vanāst ~ vanāstāz 'vanasti'.

vanāst (LW, 469) 'Vanasti'; *vanāstāz selli mulki sal pi'ddāt nōla pierāst* (Sr) 'Vanasti peeti sellist narri nalja pärast'; *vanāst | vanāsti āigastiz* (Ii) 'Vanasti, vanadel aegadel'.

Adverb *vanāst ~ vanāstāz* on tuletatud soome-ugrilise tüvega adjektiivist *vanā* 'vana'.

vāldištāz 'lahtiselt, vabalt'.

ma veļb vāldištāz likkā (LW, 474) 'Ma võin vabalt liikuda'; *vāldištāz bro'utšā* (KI) 'Vabalt sõita'.

Adverb *vāldištāz* on edasituletis germaani päritolu sõnast *vāldiñ* 'lahti, valla'.

veġlštāz 'tugevasti, jõuliselt'.

veġlštāz (LW, 475) 'Tugevasti, jõuliselt'.

Adverb *veġlštāz* on individuaaltuletis Kostrōgi külast ega kuulu keeletarvitusse. Tüvi **vāki-* (vrd. lv *vāc* 'jõud, võim') on läänemeresoomeline.

veŗāstāz~vīristiz 'võõralt, võõrasti'.

veŗāstāz, veŗāstiz, vīristiz (vūristiz) (LW, 484) 'Võõralt, võõ-

rasti'; *rekāndābhād_vērāstāz* (Kl) 'Räägivad vööralt'; *viristis_kittāb* (Pz) 'Vööralt ütleb'.

Adverb *vērāstāz~viristiz* on tuletatud läänemeresoomelisest sõnast *vērāz~virāz* 'vööras'.

viltigist 'valelikult, petlikult'.

Adv. *viltigist*, falsch, betrügerisch (LDW, 134).

Adverb *viltigist* leidub Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus ning on tuletatud lätikeelsest sõnast *viltigs* betrügerisch, listig, falsch (LVV, IV, 596).

virgzist 'virgsalt, poolunes'.

virgzist (LW, 489) 'Virgsalt, poolunes'; *magūb_virgzist* (Kl) 'Magab virgsalt'.

Adverb *virgzist* on tuletatud algupärase tüvega adjektiivist *virgi* 'virge, ärgas'.

višistiz ~ višist 'tugevasti, tugevalt'.

Adv. *višist*, *višistis*, fest, stark, tapfer (LDW, 134); *viššist*, *viššis.āz* (LW, 490) 'Tugevasti, tugevalt'; *siz je'ddāv'edāi drūh'kiz mīk nei' višistiz la'g'iz ūlzā* (NLK, 407) 'Siis isamees torkas oma mõõga tugevasti üles lakke'; *višstāz_um* (Kl) 'On tugevasti'; *višistiz* (Pz) 'Tugevasti'.

Adverb *višistiz ~ višist* on tuletatud saksa laensõnast *viš* 'tugev'.

vizāstiz 'kindlalt, tugevalt, tugevasti'.

Adv. *vizāstis*, fest, hart; streng (LDW, 135); *m'erm'ien um vizāstiz_akkām'ēst* (LW, 490) 'Meremees peab tugevasti alustama'; *vizāstis_s'ittāt* (Kl) 'Tugevasti seotud'.

Adverb *vizāstiz* on tuletatud algupärasest adjektiivist *vizā* 'visa'.

vivistiz vt. *vērāstāz*.

vō'ilistiz 'vaevaliselt, nõrgalt'.

vō'ilistiz (LW, 499) 'Vaevaliselt, nõrgalt'; *vō'ilistiz_jelābhād_đuoniksā* (Kl) 'Vaevaliselt elavad Dundagas'; *lā'b_vō'ilistāz* (Va) 'Läheb vaevaliselt'.

Adverb *vō'istiz* on tuletatud germaanitüvelisest adjektiivist *vō'iti* 'nõrk, lahja'.

võjastiz 'vaevaliselt, armetult'.

Adv. *võjastis* (*vajastis*), kläglich, elend, jämmerlich (LDW, 135).

Adverb *võjastiz* leidub Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus ning on tuletatud germaani laensõnast *võja* 'vaev'.

võndzistiz 'õnnelikult'.

Adv. *võndzist*, glücklich, selig (LDW, 136); *sa ni ve'id je'llä võndzistiz* (LT, 59) 'Sa võid siis elada õnnelikult'; *võndzistäz jeläbäd* (Kl) 'Õnnelikult elavad'.

Adverb *võndzistiz* on tuletatud läänemeresoomelise tüvega adjektiivist *võndzi* 'õnnis'.

vändist 'viltu, viltuselt'.

vändist (LW, 508) 'Viltu'; *ta vanläläb vändist* (Kl) 'Ta vaatab viltu'.

Adverb *vändist* on tuletatud genuinse tüvega adjektiivist *vändi* 'köver, viltune'.

äblistiz 'häbistavalt, teotavalt'.

äblistis (*uidist*) schimpflich, schandbar (LDW, 8).

Adverb *äblistiz* on tuletatud eesti laensõnast *äbi* 'häbi'. Tänapäeval pole *äblistiz* tarvitusel.

ädäst z 'läbematumt, hädasti'.

Adästis nothgedrungen, durchaus (LDW, 8); *m'nnän um ädästiz vajäg vadä n.euzi* (LW, 512) 'Mul on hädasti vaja nooda-köisi'; *ädästiz um šte / mis um silma pilk vajäg* (Kl) 'Hädasti on see, mida on silmapilk tarvis'.

Adverb *ädästiz* on tuletatud läänemeresoomelisest sõnast *ädä* 'häda'.

Liivi keelest on registreeritud 87 *stiz*-~*st*-sufiksilist adverbi. Nendest on tänapäeval tarvitusel 54 sõna, passiivseks on muutunud 33 adverbi. Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus leidub 65, puudub 22 sõna. Algupärasele tüvele on sufiks liitunud 63 juhul, laenule 24 juhul. Etümoloogiliselt jagunevad laenatud tüved järgmiselt: 7 germaani (*äikstiz*, *ärmstiz*, *rikästäz* ~ *rikist*, *teüristiz*, *väldistäz*, *võ'llistiz*, *võjastiz*), 1 alamsaksa (*knaššist*), 3 saksa (*falšist*, *knaplštiz*, *višlštiz* ~ *višist*), 1 ladina (*sänlistiz*), 2 balti (*läiskastiz*, *õ'dästiz*), 7 läti (*bra'ngāst*, *dru'oššist*, *la'ipnist nig-*

rämstiz, nägântäst, sliktist, villtigit), 3 eesti tüve (amüstiz, užinist, abüstiz).

Sufiksi *-stiz* ~ *-st* päritolu on selgitatud. Kokkuvõtlikult esitab selle L. Hakulinen, märkides, et *st*-element pärineb elatiivist ning varasem *k*-element latiivist — seega **-stik*.¹⁴ Liivi keeles on see andnud kuju *-st*. Paralleelselt esinev sufiks *-stiz* sisaldab ka kolmanda isiku possessiivsufiksi ning varasemaks kujuks osutub **-stansak* ~ **-stänsäk*.¹⁵

*

Vaadeldud adverbiliidetega sõnu on liivi keelest registreeritud 212. Neist on 211 adverbid ja üks sõna muutunud postpositiooniks. Kaasajal on tarvitataavad või küsitlemisel mõistetavad 155 sõna, tundmatuks muutunud aga 57 sõna, s. o. enam-vähem üks neljandik. Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus leidub 150 adverbi, s. o. pisut vähem keeletarvituses olevatest sõnadest.

Sufiks on liitunud nii algupärastele tüvedele kui ka laenule. Algupäraseid tüvesid on 162, laene 50, s. o. rohkem kui üks neljandik. Neist on 1 indo-euroopa, 14 germaani, 4 alamsaksa, 2 slaavi, 8 balti, 3 saksa, 6 eesti, 2 vene, 9 läti ja 1 ladina tüvi. Laenud viitavad liivi keele vanadele suhetele germaani ja balti keeltega, hilisemale alamsaksa ja saksa keele mõjule. Adverbide puhul on väike slaavi ja vene tüvede arv. Eesti ja läti tüved on liivi keelde tulnud suhteliselt hilja: läti tüved kahe keele tiheda kontakti tõttu alates käesoleva sajandi algusest, eesti tüved aga kirjakeele kaudu Esimese maailmasõja järgseil aastail.

Adverbisufiksitate vormilist külge analüüsides selgub, et olulist osa etendavad elemendid **t*, **n*, **s*, **i*, **l*. Adverbiliiteis leidub varasemate possessiivsufiksitate jälgi, eriti aga käändelõppude rudimenteerumist ning kinnistumist teatud sõnadesse. Nii on adverbiliiteis varasema instruktiivi, essiivi, ekstsessiivi, ablatiivi ja latiivi lõppude jälgi.

Ka adverbide loend on enam-vähem täielik, sest uusi sõnu saab moodustada üksnes väliskohakäändelõppudest kujunenud liiteist sel juhul, kui kõneleja valdab eesti või soome keelt ning nende eeskujul kasutab vastavaid vorme. Liivi keeles endas ei kasutata rohkem vaadeldavate adverbiliidetega sõnu, kui on eespool käsitles esitatud.

¹⁴ L. Hakulinen, SKRK, lk. 214—215.

¹⁵ J. Mägiste, Eräitä liiviläisiä possessiivisuffiksin jäännöksiä. — Virittäjä, XXXII, 1928, lk. 286—287.

Adverbisufiksids

Sufiks	Kokku	Algupärastest tüvedest	Laenatud tüvedest								Adverbid	Postpositioonid	Aktiivsed	Passiivsed	Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus		
			Indoeur.	Germaani	Alamsaksa	Slaavi	Balti	Saksa	Eesti	Vene						Läti	Ladina
1. -hā	57	39	1	4	3	1	4	—	1	2	2	—	57	—	45	12	34
2. -kūd ~ -kist	10	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10	—	7	3	8
3. -ID	17	16	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	17	—	11	6	12
4. -lüz	14	11	—	2	—	1	—	—	—	—	—	—	14	—	13	1	6
5. -n, -nD	7	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	1	5	2	5
6. -h ~ -hš	3	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	3	—	3
7. -niZ ~ -nšZ	5	3	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	5	—	5	—	5
8. -Z ~ -Z	9	7	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	9	—	9	—	9
9. -Z ~ -Zš	3	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	3	—	3
10. -šilZ ~ -st	87	63	—	7	1	—	2	3	3	3	7	1	87	—	54	33	65
	212	162	1	14	4	2	8	3	6	2	9	1	211	1	155	57	150

KASUTATUD KIRJANDUSE JA ALLIKATE LÜHENDID

- EDW — F. J. Wiedemann, Ehstnisch-Deutsches Wörterbuch, St. Petersburg 1869.
- EMW — Das Evangelium Matthäi in den westlichen Dialect des Livischen übersetzt von dem Liven J. Prinz und dessen Söhnen P. Prinz und J. P. Prinz, London 1863.
- EMO — Das Evangelium Matthäi in den östlichen Dialect des Livischen zum ersten Male übersetzt von dem Liven N. Pollmann, London 1863.
- F — ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Riikliku Kirjandusmuseumi käsikirjade osakonna liivi keele fondid.
- FUV — B. Collinder, Fenno-Ugric Vocabulary. An Etymological Dictionary of the Uralic Languages, Stockholm 1955.
- GLL — L. Posti, Grundzüge der livischen Lautgeschichte, Helsinki 1942.
- HLF — L. Kettunen, Hauptzüge der livischen laut- und formengeschichte, Helsinki 1947.
- JL — P. Damberg, Jemakiel lugdöbräntöz sküol ja kuod pierast, I, Helsinki 1935.
- KA — E. N. Setälä käsikirjaline liivi ainestik (Helsingis).
- KKI — ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituudi materjalid.
- KKS — Karjalan kielen sanakirja, I, Helsinki 1968.
- LDW — F. J. Wiedemann, Joh. Andreas Sjögren's Livisch-deutsch und deutsch-livisches Wörterbuch. — Joh. Andreas Sjögren's Gesammelte Schriften, II_{II}, St. Petersburg 1861.
- LE — F. Linnuse käsikirjaline liivi etnograafia. (J. Linnuse valduses.)
- LF — ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Riikliku Kirjandusmuseumi rahva- huuleosakonna fondid.
- LG — F. J. Wiedemann, Joh. Andreas Sjögren's Livische Grammatik nebst Sprachproben. — Joh. Andreas Sjögren's Gesammelte Schriften II_I, St. Petersburg 1861.
- LS — J. Kujola, Lyydiläismurteiden sanakirja, Helsinki 1944.
- LT — J. Mägiste, Liiviläisiä tekstejä, Helsinki 1964.
- LVL — Livlist vaimli loulräntöz, Helsinki 1939.
- LVV — K. Mülenbachs, Latviešu valodas vārdnīca, I, Rīgā 1923—1925; II, Rīgā 1925—1927; III, Rīgā 1927—1929; IV, Rīgā 1929—1932.
- LW — L. Kettunen, Livisches wörterbuch mit grammatischer einleitung, Helsinki 1938.
- ЛЯ — Э. Вьяри, Ливский язык. — Языки народов СССР, III, Финно- угорские и самодийские языки, Москва 1966, lk. 138—154.
- M — ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Riikliku Kirjandusmuseumi käsikirjade osakonna fondide mapid.
- MEL — Püwa Matteus Ewangelium lihbiščki, Pehterburgs 1880.
- MS — ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituudi murdesektori materjalid.
- M. Z. — Mari Zaitsevalt saadud vepsa ja karjala keele materjalid.
- NLK — E. N. Setälä, Näytteitä liivin kielestä, Helsinki 1953.
- NS — Nykysuomen sanakirja, Porvoo-Helsinki 1966.
- NVK — L. Kettunen, L. Posti, Näytteitä vatjan kielestä, Helsinki 1932.
- P. A. — ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituudi soome-ugri keelte sektoris asuvad P. Ariste kirjapanekud vadja keelest.
- P. A., 1949 — Tartu Riikliku Ülikooli soome-ugri keelte kateedris asunud P. Ariste liivi keele materjalid 1949. aastast.
- PK — Piški katkismus, Helsinki 1938.
- RA — Rändalist Äjgarantöz 1933 äjgaston (I); Livod Rändalist äjgarantöz 1934 äjgaston (II).
- SKES — Y. H. Toivonen, Suomen kielen etymologinen sanakirja, I, Helsinki 1955; Y. H. Toivonen, E. Itkonen, A. J. Joki, Suomen kielen

etymologinen sanakirja, II, Helsinki 1958; E. Itkonen, A. J. Joki, Suomen kielen etymologinen sanakirja, III, Helsinki 1962; E. Itkonen, A. J. Joki, Suomen kielen etymologinen sanakirja, IV, Helsinki 1969.

- SRS — E. Lönnrot, Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja, I—II, Helsinki 1874—1880.
SU — ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituudi soome-ugri keelte sektori kogud.
ULS — L. Kettunen, Untersuchung über die livische sprache, Tartu 1925.
UT — Ož testament, Helsinki 1937.
VKAH — L. Kettunen, Vätjan kielen äännehistoria, Helsinki 1915.
VL — O. Loorits, Volkslieder der Liven, Tartu 1938.
WS — P. Ariste, Wotische Sprachproben — Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft, 1933, Tartu 1935, lk. 1—85.
OS — Oigekeelsuse sõnaraamat, Tallinn 1960.
AH — E. N. Setälä, Yhteissuomalainen äännehistoria, Helsinki 1899.

KEELTE JA MURRETE LÜHENDID

- e — eesti keel
eL — lõunaeesti murre
Kl — Kolka küla murrak
Kr — Koströgi küla murrak
krj — karjala keel
krjA — karjalaaunuse murre
krjL — lüüdikarjala murre
lv — liivi keel
lvSal — liivi keele salatsi murre
Pz — Piza küla murrak
sm — soome keel
Sr — Sikrögi küla murrak
Va — Vaide küla murrak
vdj — vadja keel
vps — vepsa keel

ГЛАГОЛЫ С СУФФИКСОМ *-l-* СО ЗНАЧЕНИЕМ ФРЕКВЕНТАТИВНОСТИ И ВЗАИМНОСТИ И НАРЕЧИЯ С ИСКОННЫМИ СУФФИКСАМИ В ЛИВСКОМ ЯЗЫКЕ

Э. Вяри

Резюме

I

В ливском языке зарегистрирован 71 глагол с суффиксом *-l-*, большая часть которых фреквентативы, но некоторые и со значением взаимной деятельности. В числе зафиксированных глаголов 54 имеются в словаре Шегрена-Видеманна. В настоящее время в живой речи мы находим 47 глаголов с суффиксом *-l-*, среди которых 42 глагола восходят к исконным корням, 2 же относятся к германским, 2 к латышским, 1 к голландским заимствованиям.

Исконными глаголами являются: *a'ilā* 'бегать', *amīlā* 'зевать', *eilā* 'бороться', *erīlā* 'раздражать', *i'ukslā* 'пищать', *ka'idlā* 'жалеть', *klerlā* 'вращаться', *leūglā* 'скользнуть', *louglā* 'стать на дыбы', *ma'ikslā* 'чмокать', *metlā* 'мыслить', *mu'idlā* 'усмехнуться', *mā'dlā* 'помнить', *peišlā* 'загорать', *piekslā* 'шляться', *plerslā* 'подпускать', *pušlā* 'бодать', *radlā* 'рубить', *rešlā* 'кашлянуть', *re'udlā* 'рыгать', *rintlā* 'протягиваться', *ruñdžlā* 'метаться', *señtšlā* 'бранить', *seuolā* 'чесаться', *sipšlā* 'капать', *sitlā* 'обвинять', *sārslā* 'хвастаться', *sādlā* 'договариваться', *zi'ekslā* 'ринуться', *taplā* 'бороться', *tekslā* 'бить, дубасить', *temlā* 'тянуться', *teṃslā* 'дергаться', *tikšlā* 'топнуть', *tuñtšlā* 'познавать', *tākslā* 'рубить', *umblā* 'шить', *vañtlā* 'смотреть', *veikslā* 'бить об заклад', *veitlā* 'бороться', *v'entlā* 'вытягивать', *v'ogdlā* 'ожидать'.

Из числа названных глаголов *rešlā* и *ruñdžlā* сомнительного происхождения, так как они не имеют определенных адекватов. Германскими заимствованиями следует считать *kōplā* 'торговать' и *riđlā* 'ссориться, бранить', латышскими оказываются *brakšlā* 'отвориться', *kurkslā* 'квакать' и наконец, голландское заимствование — *l'oilā* 'вуалировать'. В пассивные превратились из них 24, сведения о которых имеются в более ранних источниках.

Сравнивая фонды глаголов в словаре Шегрена-Видеманна с глагольным составом современного ливского языка, выясняется, что в наши дни глаголы с суффиксом *-l-* употребляются реже (54:47). Современный ливский язык характеризуется тем, что посредством названного суффикса нельзя образовать новые глаголы таким образом сфера применения этого суффикса ограничена только приведенными выше глаголами.

II

Слов с адвербиальными суффиксами из ливского языка зарегистрировано 212. В настоящее время из них активно употребляются в речи 155, пассивными стали 57. В словаре Шегрена-Видеманна встречается 150 рассматриваемых наречий. В 162 случаях адвербиальный суффикс присоединился к первооснове, к заимствованному слову в 50 случаях. Из заимствований 1 индо-европейского, 14 германского, 4 ниже-немецкого, 2 славянского, 8 балтийского, 3 немецкого, 6 эстонского, 2 русского, 9 латышского и 1 латинского происхождения.

В становлении адвербиальных суффиксов существенное значение имеют ранние элементы **t*, **n*, **s*, **i* и **l*. Некоторые суффиксы имеют зачатки ранних possessивных суффиксов.

Перечень наречий, образованных с помощью рассматриваемых суффиксов является более или менее полным. Новые наречия в настоящее время получают с помощью заимствования, первичные суффиксы перестали быть словообразовательными элементами.

VERBEN MIT FREQUENTATIVEM UND REZIPROKEM SUFFIX -I UND ADVERBIEN MIT ORIGINELLEN SUFFIXEN IM LIVISCHEN

E. Vääri

Zusammenfassung

In der livischen Sprache haben sich mit dem Suffix -I 71 Verben feststellen lassen, von denen die meisten frequentative, einige aber reziproke Verben sind. Von diesen Verben treten 54 in Sjögren—Wiedemanns Wörterbuch auf. 47 Verben mit dem Suffix -I kommen in der Gegenwart im aktiven Sprachgebrauch vor. 42 dieser Verben weisen einen ursprünglichen Wortstamm auf, 2 Verben sind Entlehnungen aus dem Germanischen, 2 aus dem Lettischen und 1 aus dem Holländischen.

Ursprünglicher Abstammung sind folgende Verben: *a'ilā* 'laufen, rennen'; *amīlā* 'gähnen'; *eīllā* 'hin und her werfen'; *erīlā* 'reizen, necken'; *i'ukslā* 'winseln, böse schreien'; *ka'idlā* 'sorgenvoll nachsuchen; bedauern'; *kīerlā* 'umdrehen'; *leūglā* 'stolpern; gleiten; fallen'; *louglā* 'sich bäumen'; *ma'ikslā* 'schmatzen'; *meīlā* 'denken'; *mu'idlā* 'lächeln'; *mā'dlā* 'gedenken, sich erinnern'; *peišlā* 'sich wärmen'; *piekslā* 'sich herumtreiben, sich durchschlagen'; *pierslā* 'furzen'; *pušlā* 'mit den Köpfen oder Hörnern stoßen'; *radlā* 'hauen, hacken; beißen'; *rešlā* 'räuspern, husten, röcheln'; *re'udlā* 'rülpsen'; *rinīlā* 'sich rekeln, sich recken'; *ru'ndžlā* 'hin und her springen'; *se'ntslā* 'Worte wechseln'; *seūlā* 'jucken'; *sipšlā* 'tropfen, triefen'; *sītlā* 'richten'; *sūrslā* 'prahlen'; *sādīlā* 'einrichten, ordnen'; *zī'ekslā* 'stechend schmerzen'; *taplā* 'sich schlagen; sich prügeln'; *te'kslā* 'klopfen; springen'; *tgīlā* 'sich herumreißen; sich herumschlagen'; *temslā* 'hin und her reißen'; *tīkslā* 'unruhig auf der Stelle trampeln'; *tu'ntslā* 'erkennen wollen'; *tākslā* 'mit dem Beile spielend allerhand anhauen'; *umbīlā* 'nähen'; *vanīlā* 'sehen, schauen'; *ve'ikslā* 'in den Kräften sich messen'; *veīllā* 'kämpfen'; *vīenīlā* 'sich rekeln'; *vū'odlā* 'warten, erwarten'.

Fraglicher Abstammung sind die Verben *rešlā* und *ruñžlā*, da sie in den verwandten Sprachen keine bestimmten Entsprechungen haben. *kōplā* und *rīdlā* sind aus dem Germanischen entlehnt worden, *brakšlā* und *kurkšlā* aus dem Lettischen und *l'oiļā* aus dem Holländischen. 24 Wörter spielen im zeitgenössischen Livischen eine nur passive Rolle, wobei sich ihr Vorhandensein nur auf Grund früherer Sprachquellen bestätigen läßt.

II

Aus dem Livischen hat man 212 Wörter mit Adverbiensuffixen registriert. 155 Wörter von ihnen werden heute aktiv gebraucht, 57 sind passiv geworden. Im Wörterbuch von Sjögren—Wiedemann sind 150 von den behandelten Adverbien registriert. In 162 Fällen hat sich das Adverbiensuffix an den ursprünglichen Stamm angeschlossen, in 50 Fällen an das Lehnwort. Von den Entlehnungen sind 1 indoeuropäischer, 14 germanischer, 4 niederdeutscher, 2 slawischer, 8 baltischer, 3 deutscher, 6 estnischer, 2 russischer, 9 lettischer und 1 lateinischer Herkunft.

In der Entwicklung der Adverbiensuffixe spielen ältere Elemente **t*, **n*, **s*, **i* und **l* eine bedeutende Rolle. Mehrere Suffixe enthalten Reste älterer Possessivsuffixe.

Die Liste der Adverbien mit den behandelten Suffixen ist mehr oder weniger vollständig. Heute bekommt man neue Adverbien durch die Entlehnung, ursprüngliche Suffixe haben die Funktion der Ableitungselemente eingeübt.

LIIVI KEELE SUFIKSITE UURIMINE

E. Vääri

Soome-ugri keelte kateeder

Kõik soome-ugri keeled on tüübilt aglutinatiivsed, kuigi neis on väiksemas ulatuses ka fleksiooni ja analüütilisust. Sufiksatsioon kui aglutinatiivsusse kuuluv nähtus iseloomustab soome-ugri keeli kaugest minevikust tänapäevani. Aegade jooksul toimunud muutustest hoolimata on paljud tuletuselemendid püsinud tänapäevani.¹

Ka läänemeresoome keeltes on sufiksud uute sõnade moodustamise põhilised vahendid. Algupäraseis liiteis leiduvad soome-ugrilised elemendid *m, n, k, i, l, s, t*, mis on segunedes andnud eri keeltes oma sufiksitate süsteemi. Hilisemad mõjud väljastpoolt lisandasid uued elemendid, mis on samuti lülitunud sufiksitate süsteemi. Nii on igas läänemeresoome keeles oma sufiksatsioon, mille mehhanismi uurimine annab uut informatsiooni.

Liivi keel on teiste läänemeresoome keelte hulgas erinevas asendis, sest ta on aastasadu olnud balti keelerühma kuuluva läti keele mõjusfääris. Nagu väidavad uurijad, pole tänapäeval Kuramaal elavate liivlaste etnogenees kuigi selge ning on põhjust arvata, et läti keele mõju on just siin olnud eriti tugev.²

Aastasadu kestnud läti keele mõju ilmneb ka derivatsioonil: on levinud laenuliseks klassifitseeritav prefiksatsioon, mis on osaliselt üle võtnud sufiksatsiooni ülesanded.³ Sellest nihkest hoolimata on sufiksud põhilisteks elementideks uute sõnade moodustamisel.

¹ A. Ahlqvist, Suomen Kielen Rakennus, I, Helsinki 1877, lk. 6—86; J. Szinnyei, Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft, Leipzig 1910, lk. 55—156; T. Lehtisalo, Über die primären uralischen ableitungssuffixe. — Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia, LXXII, Helsinki 1936, lk. 1—3; T. E. Uotila, Derivationssuffixe. — FUF, XXI, Helsinki 1933, lk. 73—94; L. Hakulinen, Suomen kielen rakenne ja kehitys, I, Helsinki 1961, lk. 102—210, jt.

² E. Tõnisson, Muistsed liivlased ja Kuramaa liivlased. — Keel ja Kirjandus, 8, 1970, lk. 461—466.

³ F. de Sivers, Die lettischen Präfixe des livischen Verbs, Nancy 1971, lk. 18—20.

Liivi keele foneetikas on toimunud sise- ja lõpukao ning muude arengute näol suuri muutusi. Sellest tingitult on liivikeelsed sõnad lühenenud ning sufikseid sulanenud või sulanemas tüvesse. Kõik see on hästi jälgitav liivi keele vokalismi baasil.⁴ Morfoloogilises struktuuris toimunud arengud on omakorda kaasa toonud käändelõppude ja pöördetunnuste muutumist hilissufikseiks. Lisaks neile leidub liivi keeles ka laensufikseid. Kõik nad kokku moodustavadki tänapäeva liivi keele sufiksrite süsteemi.

Varasemais kirjalikes allikais leidub suhteliselt vähe andmeid sufiksitega sõnadest. Midagi ei paku ajaraamatud «Повесть временных лет» ega Henriku «Liivimaa kroonika», sest neis leidub pelgalt üksikuid sõnu, isiku- ja kohanimesid. Henriku kroonikasse kuuluvad ladinapärase sufiksitega nimed *Lyvonia, Dabrelus, Kyrianus, Layanus, Viewaldus*. Ka Liivimaa riimkroonika, F. G. Bunge ürikuteraamat ja B. Russovi kroonika esitavad üksnes nimesid ning mõningaid sõnu.⁵ 1622. a. pärinev Th. Hiärne kroonika sisaldab mõned liivikeelsed sõnad (*Juck 'liiv', Sembd 'piim', Pilge 'miil', Nehman 'lehm' jt.*), mille hulgas pole aga ühtki sufiksit sisaldavat.⁶ Liivi keele seisukohalt ei paku nimetamisväärset materjali P. Einhorni ja O. Hermelini tööd. Alles A. L. Schlözeri uurimus Kuramaa ja Liivimaa järelejäädud liivlastest (a. 1770) sisaldab nii Kuramaalt kui ka Salatsist pärinevat väärtuslikku keelelist ainekku. Mitmetes sõnades on täheldatav ka sufiks: *Ibbis* (vrd. *i'bbi ~ e'bbi* < *hepoinen), *kodom* (vrd. *ku'onnä* < *kotona), *Kohdai* (vrd. *ku'odäi** < *kotoyek*), *rebbe* (vrd. *rie'bbi* < *repoinen), *Liebi* (vrd. *liebi* < *lihašainen), *mütlub* (vrd. *miitlāb* < *mettelepi*), *pütki* (vrd. *piiki* < *pitkainen) jt.⁷ Liivi keelenäiteid sisaldavad A. W. Hupeli väljaanded,⁸ kuigi võrreldes A. L. Schlözeri näidetege on neis vähe uut. Liitega on sõna *Uebbi* (vrd. *ü'bbi ~ i'bbi* < *hepoinen),

⁴ L. Posti, Grundzüge der livischen Lautgeschichte, Helsinki 1942, lk. 1—138; L. Kettunen, Hauptzüge der livischen laut- und formengeschichte, Helsinki 1947, lk. 23—37; L. Kettunen, Suomen lähisukukielten luonteomaisest piirteest, Helsinki, 1960, lk. 127—152.

⁵ E. Vääri, Liivi keele uurimise ajalooost. — Emakeele Seltsi Aastaraamat, V, 1959, lk. 190—193.

⁶ C. E. Napiersky, Thomae Hiärns Ebst., Lyf- und Lettlaendische Geschichte (Monumenta Livoniae Antiquae), Riga—Dorpat—Leipzig 1835, lk. 13—14.

⁷ A. L. Schlözer, Gesammelte Nachrichten von den Ueberresten der Liven in Livland und Kurland. — M. Johann Joseph Haigold's Beylagen zum Neuveränderten Russland, II, Riga—Leipzig 1777, lk. 354—355, 374—375 jt.

⁸ A. W. Hupel, Topographische Nachrichten von Lief- und Ebstland, II, Riga, 1777, lk. 183—187; Neue Nordische Miscellaneen, I—II, Riga 1792, lk. 19—20; III—IV, Riga 1793, lk. 19—21; Die gegenwärtige Verfassung der Rigischen und der Revalschen Statthaltschaft zur Ergänzung der topographischen Nachrichten, Riga 1789, lk. 203—204.

otseselt ei avaldu sufiks tüves *Wuit* (vrd. part. *vuitta*, nom. *vuidaq*).

Varasemaid allikaid korrates lisavad üksikuid uusi fakte liivlastest ja liivi keelest L. J. B ö r g e r teoses «Versuch über die Alterthümer Lieflands und seiner Völker besonders der Letten» (1778) ja L. A. G e b h a r d i uurimuses «Geschichte von Liefland, Kurland und Semgallen» (1785).

Ainulaadseks teoseks on P. S. P a l l a s e võrdlev sõnaraamat, milles liivi keel küll otseselt puudub, kuid näiteid leidub märksõna «Кривинго-Ливонски» all, näit. *Весна* — *Кеваде* (vrd. *kievào* < *kevät).⁹

Haruldaseks ning omapäraseks allikaks on G. B e r g m a n n i Meie Isa palve tõlgete kogu, milles leidub ka liivikeelne tekst.¹⁰ Palves leidub *nd*-liiteline *Iffand* (* < *isäntä*). Tähelepanu väärivad liidete seisukohalt ka kohakäändeis olevad *maal*, *pehl*, *meddal*, *ommal*, *ülnikal*, *sisall*, sest käändelõpud kujunesid hiljem sufikeiks.

Mitmed liivlasi käsitlevad autorid (K. T. Snell, G. Merkel, P. Keyserling, E. Derschau, U. Schlippenbach, E. Zljabovski, W. Ditmar) pole oma teoseis esitanud peaaegu üldse keelelist ainekust. Väljaandes «Wöchentliche Untersuchungen» leidub aga üksikute näidete hulgas liiteline sõna *piske* 'pisike, väike'.¹¹

Märkimisväärne uurimus «Ueber die Grund- und Ursprache der Ehsten» pärineb H. v o n J a n n a u l t. Peatükis «Die Sprache der Liven» leidub ka liidetega sõnu nii Salatsi kui ka Kuramaa liivi murdest.¹² Sellised on *ibbi* ~ *übbi* 'hobune', *Rebbi* 'rebane', *Iffand* 'isand', *Innuks* 'jänese', *Waisk* 'vasikas', *Kaddak* 'kadakas', *iddug* 'õhtu', *taplume* 'tapleme', *ratstab* 'ratsutab' jt., mis pärinevad eri murretest. Varasemate allikatega võrreldes on Jannau töös näiteid rikkalikumalt ning need on süstematiseeritud.

1839. a. käis eesti keelemees ning koolitegelane D. H. J ü r g e n s o n Uue-Salatsis uurimas liivi keelt. Tema teadete järgi olevat varemini, s. o. 1760. a. paiku nii Vana- kui ka Uue-Salatsis kõneldud liivi keelt. Jürgensoni andmeil oli tema reisi ajal Uue-Salatsis üksnes 17 liivlast, kellelt ta kogus nähtavasti rikkalikult materjali, mis pole aga säilinud. Avaldatud lühikeses artiklis keelenäited puuduvad.¹³

⁹ /P. S. Pallas/, *Linguarum totius orbis vocabularia comparativa Augustissimae cura collecta*, I, Petropoli 1787, lk. 289.

¹⁰ G. Bergmann, *Das Gebeth des Herrn oder Vaterunsersammlung in hundert zwey und funfzig Sprachen*, Ruien 1789, lk. 5.

¹¹ Wöchentliche Untersuchungen für Liebhaber deutscher Lektüre in Russland, 1805, nr. 28.

¹² H. von Jannau, *Ueber die Grund- und Ursprache der Ehsten. — Beiträge zur genauern Kenntniß der ehstnischen Sprache*, Pernau 1828, lk. 153—191.

¹³ D. H. Jürgenson, *Ueber die Entstehung der beiden Hauptdialecte der Estnischen Sprache. — Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat*, I, Dorpat—Leipzig 1846, lk. 19—25.

Liivikeelset materjali leidub F. Kruse teoseis, millest tähtsaim on «Ur-Geschichte des Esthnischen Volksstammes». Selles esitatakse võrdlevalt Meie Isa palve saksa ja liivi keeles ning lõunaeesti, põhjaeesti ja kreevini murdes. Liivikeelses tekstis leiduvad liitelised *teggis* 'taas', *peäl* 'peal', *iggawest* 'igavesti', *fewalstib* 'riik'. Arvsõnade võrdluses leiduvad liitelised arvsõnad *kadex* ~ *kadax* 'kaheksa', *üddex* ~ *ihdex* 'üheksa', sõnavõrdluses *ibbe* 'hobune', *jeemand* 'emand', *neizt* 'tütarlaps', *rifchting* 'inimene', *kattuks* 'katus', *waischk* 'vasikas', *paggand* 'kiiresti', *rikant* 'kõnelda' jt. Mõningaid liitelisi sõnu leidub ka tekstivõrdluses: *paint* 'karjane', *juhrst* 'juurest'.¹⁴

Ebakriitilisi andmeid leidub J. L. Parroti ja V. Küchelbakeri kirjutistes, üldtuntud fakte kordavad A. Hueck, K. L. Blum, T. Kallmeyer, P. Koeppen, W. Hillner, K. Schlözer jt.¹⁵

Süstemaatiline ning teaduslik liivi keeleainestiku kogumine algas möödunud sajandi keskpaiku, kui A. J. Sjögren käis 1846. a. Salatsfs ja Kuramaal ning 1852. a. Kuramaal liivi keelt uurimas. Sjögreni surma tõttu 1855. a. jäi aga kogumistöö pooleli ning Peterburi Teaduste Akadeemia andis 1856. a. Sjögreni liivi materjalid üle F. J. Wiedemannile, kes 1858. a. võttis ette uurimisreisi Kuramaale, et kontrollida ja täiendada ainestikku. Uurijal ei jätkunud aega pöörduda Salatsisse sealt kogutud materjali täiendamiseks. Kogu ainestiku avaldas Wiedemann 1861. a. liivi keele grammatika ja liivi-saksa ning saksa-liivi sõnaraamatu näol. Esimeses leidub ulatuslik sufiksatsiooni käsitus peatükis «Wortbildung».¹⁶ Paljude näidetega esitatakse noomeniliited *-ki*; *-gqs* ~ *kqs* (*-gâz* ~ *kâz*); *-nika* (*-nikâ*); *-ig*, *-lig*, *-ik*, *-qg*, *-qk*, *-ug* (*-ig*, *-lig*, *-ik*, *-âv*, *-âk*, *-uo*); *-mqs* (*-mâz*); *-it*, *-t*, (*-it*, *-t*); *-il'*, *-ar*, *qks*, *-üks*, *-ks*, *-dqks*, *-düks*, *-tqks*, *-tüks* (*-âks*, *-üks*, *-ks*, *-dâks*, *-düks*, *-tâks*, *-tüks*); *-gqn* (*gân*); *-ib* (*-ib*); *-us*, *-qs*, *-s* (*-uz*, *-âz*, *-z*); *-qmi*, *-imi*, *-qm* (*-âmi*, *-imi*, *-âm*); *-mi*, *-ji*, *-i*, *-tqb*, *-dqb* (*-âb*, *-dâb*); *-qn* (*-ân*); *-i*, *-li*, *-limi*; *-liki* (*-likkî*); *-s*, *-qs*, *-z*,

¹⁴ F. Kruse, Ur-Geschichte des Esthnischen Volksstammes und der Kaiserlich Russischen Ostseeprovinzen Liv-, Esth- und Curland, Moskau 1846, lk. 162—163, 212—233; vt. ka Neoroivonica oder Alterthümer Liv-, Esth- und Curlands, Dorpat 1842; Bemerkungen über die Ostsee-Gouvernements, Leipzig 1842.

¹⁵ E. Vääri, Liivi keele uurimise ajaloost. — Emakeele Seltsi Aasta-raamat, V, 1959, lk. 200—202.

¹⁶ F. J. Wiedemann, Joh. Andreas Sjögren's Livische Grammatik nebst Sprachproben. — Joh. Andreas Sjögren's Gesammelte Schriften, II, St. Petersburg 1861, lk. 23—45.

-zq, -zi, -sq, -si (-s, -žz, -z, -zā, -zi, -sā, -si); -b (-b); -tqm, -tem, -timi (-tām, -tem, -timl); verbiliited -t (-t); -ant, -and (ant, -and); -ast, -st; -int, -iñt (-iñt, -iñi); -l; -kš, -ikš; -z, -ž, -s, -š; adverbiliited -in; -l, -ld (lvSal -ldi, -lti); -ist (lvSal -est), -is (lvSal -iši, -iš), -stis (-stiz); -lis (-liz); -ūkst, -p̄kst (-ākst), -ikst, millega antakse esimene süstemaatiline ülevaade liivi keele sufikseist. Autor märkab ka erandlikult kujunenud sõnu, näit. *rištabs, rištapš, unštabis, adalabāts, iškis (iškiskin)*, milles on segunenud eri liited. Lisaks sufiksrite otsesele käsitlusele leidub suurel hulgal liitelisi sõnu Sjögreni—Wiedemanni sõnaraamatus.¹⁷

Liitelisi sõnu leidub arvukalt ka varasemais kirjakeele mälestusmärkides,¹⁸ milles on selgesti täheldatav F. J. Wiedemanni mõju. Hinnatav on sõnatuletuslik tegevus uute mõistete edasiandmisel.

Väärtuslikuks allikaks on E. N. Setälä käsikirjalised kogud. Liitelisi sõnu leidub 1888. a. kogutud sedeleil ning neist koostatud kolmeosalises käsikirjas «Liivin sanasto». Väärtuslikku lisa pakuvad ka häälikulookatkendid. Materjalist selgub, et Setälä on küsitlenud Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatu järgi, kuid fikseerinud ulatuslikult ka selliseid liidetega sõnu, mis varasemais allikais puuduvad. Üksikjuhtudel avaldub soome keele mõju, mistõttu on fikseeritud sõnu, mis liivi keeles puuduvad. Rikkalikust ainekust on Setälä kasutanud suhteliselt väikest osa oma häälikuloos ja kirjutistes.¹⁹ Liidetega sõnu leidub arvukalt Setälä kogutud tekstides, mis jõudsid V. Kyrölä toimetusel trükki alles 1953. a.²⁰

Uus etapp algas liivi keele uurimises 1920. a., kui loodi Emakeele Selts. Folklorist O. Loorits kogus mitmekesisest ainekust, mis sisaldab ka lingvistiliselt hinnatavat.²¹ Looritsa uurimuste

¹⁷ F. J. Wiedemann, Joh. Andreas Sjögren's Livisch-deutsches und deutsch-livisches Wörterbuch. — Joh. Andreas Sjögren's Gesammelte Schriften, II, St. Petersburg 1861.

¹⁸ Das Evangelium Matthäi in den östlichen Dialect des Livischen zum ersten Male übersetzt von dem Liven N. Pollmann, London 1863; Das Evangelium Matthäi in den westlichen Dialect des Livischen übersetzt von dem Liven J. Prinz und dessen Söhnen P. Prinz und J. P. Prinz, London 1863; Püwa Matteus Ewangelium lühbiščki, Pehterburg 1880.

¹⁹ E. N. Setälä, Yhteissuomalainen äännehistoria, Helsinki 1899; A liv nép és nyelve. — Nyelvtudományi Közlemenyek, XXI, Budapest 1887—1890, lk. 241—264.

²⁰ E. N. Setälä, Näytteitä liivin kielestä, Helsinki 1953.

²¹ O. Loorits, Liivi rahva usund, I—III, Tartu 1926—1928; Der norddeutsche Klabaftermann im Ostbaltikum. — Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft, 1929, lk. 76—125; Die Geburt und der Tod in der livischen Volksüberlieferung. — Opetatud Eesti Seltsi Toimetused, XXVI, Tartu 1932; Volkslieder der Liven. — Opetatud Eesti Seltsi Toimetused, XXVIII, Tartu 1936. jt.

lähtematerjal on liivikeelne ning sisaldab seetõttu liidetega sõnu rohkem kui avaldatud teosed. Teatud lisa pakub ka käsikirjaline «Liivi rahva usundi» IV osa, mis on koos muude Looritsa käsikirjaliste materjalidega olnud käesoleva artikli kirjutajale kättesaadav.

Kahekümne aasta vältel uuris pidevalt liivi keelt L. Kettunen. Väärtuslikuks allikaks liivikeelsete näidete leidmisel on tekstid, mille foneetiline transkriptsioon sai eeskujuks hilisemaile teoseile.²² Üksikuid liitelisi sõnu etümologiseerib Kettunen ka oma lühiartikleis.²³ Kaasaegseimaks ning põhjalikemaks allikaks osutub aga Kettuse sõnaraamat,²⁴ samuti selle ümbertöötatud ning eraldi avaldatud sissejuhatus.²⁵

Igati kontrollitud materjali esitab liivi keele häälikuloos L. Posti, selgitades sufiksrite häälikulist muutumist ja kujunemist.²⁶

Väärtuslikud on J. Mägiste lühiuurimused, milles etümologiseeritakse liivi sõnatüvesid ja selgitatakse häälikulisi arenguid.²⁷ Lisamaterjali pakuvad Mägiste hilisemad väljaanded,²⁸ mille mitmekesised tekstid sisaldavad palju liitelisi sõnu.

Eesti, liivi ja läti sõnavaraliste suhete käsitlemisel esitab K. Aben oma väitekirjas ja kirjutises lätilaenuliste sufiksritega sõnu.²⁹

Üksikuid liidetega sõnu leidub ka P. Ariste kirjutistes liivi keele ja liivlaste etnogeneesi kohta.³⁰

²² L. Kettunen, *Untersuchung über die livische sprache*, Tartu 1925.

²³ L. Kettunen, *Liivin ti'edāz 'jälki' = suom. tehdas?* — *Virittäjä*, 1929, lk. 23—25; *Liivin sanojen selityksiä*. — *Virittäjä*, 1934, lk. 223—227; *Eräitä liivin kielen merkintäkysymyksistä*. — *Virittäjä*, 1936, lk. 487—494.

²⁴ L. Kettunen, *Livisches wörterbuch mit grammatischer einleitung*, Helsinki 1938.

²⁵ L. Kettunen, *Hauptzüge der livischen laut- und formengeschichte*, Helsinki 1947.

²⁶ L. Posti, *Grundzüge der livischen Lautgeschichte*, MSFOu, LXXXV, Helsinki 1942.

²⁷ J. Mägiste, *Eräitä liiviläisiä possessiivisufiksien jäännöksiä*. — *Virittäjä*, 1928, lk. 285—287; *Liivi sõnaseletusi*. — *Eesti Keel*, 1931, X, lk. 129—138; *Satavuotias liivinkielinen kalainluettelu*. — *Virittäjä*, 1961, lk. 323—325.

²⁸ J. Mägiste, *Resorna till liverna. En kort översikt över mina studieresor till östersjöfjinnarna i Sverige under åren 1947—1950*. — *Meddelanden från seminarierna för slaviska språk, jämförande språkforskning och finsk-ugriska språk vid Lunds Universitet*, I, Lund 1951, lk. 3; *Liiviläisiä tekstejä*, Helsinki 1964, jt.

²⁹ K. Aben, *Eesti ja liivi laenuid läti sõnavaras (kultuurilooline uurimus)*, Tartu 1947, II + 205 + 1 lk.; *Eesti ja liivi laene läti sõnavaras*. — *Emakeele Seltsi Aastaraamat*, IV, 1958, Tallinn 1959, lk. 256—262.

³⁰ П. А. Аристе, *К вопросу о развитии ливского языка*. — *Труды языкознания АН СССР*, IV, Москва 1954, lk. 254—307; *Ливы и ливский язык*. — *Известия АН Эстонской ССР*, VII, Таллин 1958, lk. 36—46; *Ливы и ливский язык*. — *Известия АН Латвийской ССР*, XI, Рига 1958, lk. 31—50; P. Ariste, *Liivi keele palatalisatsiooni olemusest*. — *Emakeele Seltsi Aastaraamat*, IV, 1958, Tallinn 1959, lk. 256—262.

Ainestikku pakuvad ka kirjakeelsed teosed, milles peale teatmeteoseis, fikseeritud liiteliste sõnade leidub ka upstuletisi.³¹

Liivikeelset materjali on kogunud ja läbi töötanud F. de Sivers. Kuigi teadlane on peatähelepanu suunanud prefikseile, leidub näiteid ka sufiksilistest sõnadest.³²

Kaasaja uurijaist on liivi keele ainestikku esitanud ja läbi töötanud veel S. S u h o n e n, kellelt on ilmunud mitmeid kirjutisi ning valminud pikem uurimus.³³

Paljude aastate jooksul on nii liivi tekste kui ka liitelisi sõnu kogunud käesoleva töö autor. Suurem osa materjalist on avaldamata, ilmunud on vaid mõningaid tekstinäiteid ja lühiuurimusi, milles leidub sufiksilisi sõnu või ülevaateid sufikseist.³⁴ Veel leidub Tartu Riikliku Ülikooli soome-ugri keelte kateedris kursus- ja diplomitöid, mis sisaldavad algupärast ainestikku, sealhulgas ka sõnavara. Suhteliselt vähe on liivi ainestikku ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituudi soome-ugri keelte sektoris.

Käesoleva artikli autori isiklikus valduses on aastate jooksul eri liivi küladest saadud kuuldelised ja helilindistatud tekstid, samuti küsitlusmaterjal liidetest.

Kuigi esimesed kirjapanekud pärinevad liivi keelest juba XII sajandi lõpust, on need juhuslikud ning ebatäpsed. Alles

³¹ Ežmi Livød lügðbröntöz, Tartu 1921; Toi livød lügðbröntöz, Tartu 1922; Kolmaz livød lügðbröntöz, Tartu 1923; Nel'öz livød lügðbröntöz, Tartu 1924; Vidöz livød lügðbröntöz, Tartu 1926; K. Stalte, Livö lölöd, Tallinna 1924; ÖZ testament, Helsinki 1937; Livhist väimli loulräntöz, Helsinki 1939; Rändalist Ajgarantöz 1933. äjgastön; Livød Rändalist äjgarantöz 1934. äjgastön, jt.

³² F. de Sivers, Une distinction grammaticale sauvée par l'emprunt. Une préposition lettone au service du système casuel live. — La Linguistique, I, 1967, lk. 81—96; Le coup de glotte en letton et en live. — Ceji, XII, 1965, lk. 51—56; Lettisches und Niederdeutsches im livischen Komparativ. — Ceji, XIII, 1967, lk. 31—42; Le dativ en live. — Donum Balticum, Stockholm 1970; lk. 495—500; Die lettischen Präfixe des livischen Verbs. Wörterzeichnis, Paris 1971; Die lettischen Präfixe des livischen Verbs, Nancy 1971.

³³ S. S u h o n e n, Liivin kielen uuret lätiläiset lainasanat, Helsinki 1970, 260 lk. (masinkirjas); Salatsin liivin konsonanttiyhtymistä. — SUST 145, Helsinki 1968, lk. 206—215; Zur Mouillierung der späten lettischen Lehnwörter im Livischen. — Donum Balticum, Uppsala 1970, lk. 507—514; Liivin kielen fonologian pääpiirteet, Helsinki 1966, 160 lk. (masinkirjas); Die jungen lettischen Lehnwörter im Livischen. — SUST, 154, Helsinki 1973.

³⁴ E. V ä ä r i, Die neueren Lehnwörter im Livischen. — Congressus secundus internationalis fénno-ugratarum Helsinki 23.—28. VIII 1965, Pars I, Helsinki 1968, lk. 584—588; Rahvajutte, vanasõnu ja kombeid Vaide külast. — Emakeele Seltsi Aastaraamat, XII, Tallinn 1966, lk. 211—226; Liivi. — Lähisukukielten lukemisto. Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 287, Helsinki 1967, lk. 225—239; Über den Wechsel intervokaler Klusile im Livischen. — Ural-Altaische Jahrbücher, Band 40, Heft 3—4, Wiesbaden 1968, Nr. 174—180; Э. В я а р и, Суффиксы имен в ливском языке. — Вопросы финно-угорского языкознания, Москва 1966, стр. 138—154; Продуктивные суффиксы в ливском языке. — Вопросы финно-угорского языкознания, III, Академия Наук СССР и Ужгородский университет, Москва 1956, стр. 122—129; О ливской топонимике. — Вопросы финно-угроведения, V, Йошкар-Ола 1970, стр. 4—8, jt.

Sjögreni ja Wiedemanni kogumistööga pandi alus sufiksrite käsitlemisele ning Sjögreni—Wiedemanni grammatikas leidubki esimese hinnatav ülevaade liivi keele sufiksatsioonist. Hilisemad allikad pakuvad väärtuslikku keelelist ainekku ka sufiksrite kohta, kuid otsest teaduslikku käsitlust pole olemas. Osaliselt korvavad selle puudumist läänemeresoome keeli tervikuna hõlmavad teosed.

ИЗУЧЕНИЕ СУФФИКСОВ ЛИВСКОГО ЯЗЫКА

Э. Вьяри

Резюме

В прибалтийско-финских языках суффиксы являются основным средством произведения новых слов. В составе исконных суффиксов обнаруживаются финно-угорские элементы *m, n, k, l, i, s, t*, с помощью которых в этих языках создана своя собственная система суффиксов.

Ливский язык в течение многих веков находился под влиянием латышского, относящегося к группе прибалтийских языков, вследствие чего в ливском языке распространилась система префиксации, частично перенявшая на себя функцию суффиксации.

В древнейших письменных источниках мы находим лишь немногие ливские слова с суффиксами. Только относящееся к 1770 г. исследование А. Л. Шлецера о ливах Курляндии и Лифляндии содержит слова с суффиксами. Также и в трудах Л. И. Бергера и Л. А. Гехарди мы находим лишь некоторые ливские слова. Следует упомянуть также труды П. С. Палласа, Г. Бергманна, Х. фон Яннау, Д. Г. Юргенсона, Ф. Крузе и др., в которых имеются оригинальные материалы и о суффиксах.

Систематический обзор ливских суффиксов содержится в грамматике ливского языка Шегрена-Видеманна, появившейся в 1861 г. Множество материалов можно также найти еще в заметках Э. П. Сетяля, часть которых опубликована в 1953 г. в текстах В. Кюрёля, другая же часть еще не издана. Много нового представляют собой фольклорные материалы О. Лооритса, а также языковедческие труды Л. Кеттунена. Изданный в 1938 г. «Словарь ливского языка» Л. Кеттунена приводит большую часть суффиксов ливского языка.

Из позднейших авторов новый вклад внесли Ю. Мягисте, П. Аристе, Ф. де Зиферс, С. Сухонен и др. В своих опубликованных и рукописных материалах автор настоящего обзора зафиксировал систему суффиксов ливского языка.

UNTERSUCHUNGEN AUF DEM GEBIET DER LIVISCHEN SUFFIXE

E. Väär

Zusammenfassung

In den ostseefinnischen Sprachen gehören Suffixe zu den meistgebräuchlichsten Wortbildungsmitteln. Dabei lassen sich in den ursprünglichen Suffixen finnisch-ugrische Elemente wie *m*, *n*, *k*, *l*, *i*, *s*, *t* feststellen, die in allen Sprachen das Entstehen eines eigenen Nachsilbensystems veranlaßt haben.

Im Laufe der Jahrhunderte ist das Livische dem Einfluß der zur baltischen Sprachgruppe gehörenden lettischen Sprache ausgesetzt gewesen. Als Resultat dieses Einflusses läßt sich die Verbreitung des Gebrauchs von Präfixen feststellen, die zum Teil die Funktionen der Suffixe übernommen haben.

Die älteren schriftlichen Aufzeichnungen weisen nur wenige livische Wörter mit Suffixen auf. Diese lassen sich erst in der 1770 erschienenen Untersuchung von A. L. Schözer über die Liven in Kur- und Livland feststellen, ebenfalls in den Werken von L. J. Börger und L. A. Gebhardi. Außerdem sind erwähnenswert die Werke von P. S. Pallas, G. Bergmann, H. von Jannau, D. H. Jürgenson, F. Kruse u. a., in denen neue Belege über die livischen Suffixe enthalten sind.

Einen systematischen Überblick über diese Suffixe finden wir in Sjögren—Wiedemanns livischer Grammatik (1861), interessante Belege enthalten gleichfalls E. N. Setäläs Aufzeichnungen, die zum Teil von V. Kyrölä im Jahre 1953 in Texten herausgegeben wurden, teilweise aber noch nicht veröffentlicht sind. Neues ergibt sich aus den von O. Loorits durchgeführten folkloristischen Untersuchungen und den linguistischen Abhandlungen von L. Kettunen. Das 1938 erschienene «Livisches wörterbuch mit grammatischer einleitung» enthält den größten Teil aller livischen Suffixe.

Zusätzliches Material bietet sich in den Untersuchungen von J. Mägiste, P. Ariste, F. de Sivers, S. Suuronen u. a. dar, wobei auch der Unterzeichnete in seinen wissenschaftlichen Artikeln und noch unveröffentlichten Handschriften die livischen Suffixe eingehend erörtert hat.

К ВОПРОСУ О ПРИЛАГАТЕЛЬНОМ В ЯРАНСКОМ ГОВОРЕ МАРИЙСКОГО ЯЗЫКА

Г. Тужаров

Кафедра финно-угорских языков

В данной статье будут рассмотрены только некоторые вопросы, касающиеся имени прилагательного в яранском говоре марийского языка.

1. Степени сравнения

Почти от всех качественных имен прилагательных можно образовать степени сравнения: сравнительную и превосходную.

В говоре качественные имена прилагательные имеют две формы сравнительной степени — простую и сложную. Простая форма сравнительной степени выражается морфологически, сложная — синтаксически. Простая форма сравнительной степени, как и в других наречиях марийского языка, в говоре образуется при помощи суффикса *rak*, например: *tä-cə šo-ltäm štej ju-nu, krak* 'сваренный сегодня суп более соленый'; *ə-nte ke-cəkñtñ-kräk* 'теперь дни короче'; *iziräk ñ-ðñr ma-m-ɣlä pele-štəš* 'девочка поменьше что-то произнесла'. Простая форма сравнительной степени употребляется в говоре и в том случае, когда отсутствует какое-либо сравнение, оно только подразумевается. В этом случае имя прилагательное с суффиксом *rak* указывает на частичное преобладание соответствующим качеством или на неполноту качества, например, *kare-m ße-ləm iziräk kä-pän pö-rjeñ to-leš* 'со стороны реки идет мужчина небольшого роста'; *ne-mnäm šoñkãra-k kolho-znikəšt tñ-näm ßa-štälät ñ-lö* 'пожилые (более пожилые) колхозники тогда смеялись над нами'; *kü-n-pälä küžyüräk-juk ša-hta* 'слышится чей-то басовитый голос'. В говоре имеется, как уже было упомянуто, также сложная форма сравнительной степени. Она образовывается сочетанием прилагательного в форме номинатива с именем существительным в форме номинатива или генитива с послелогом *ɣəs* 'от, из' и ука-

зывает на абсолютное преобладание определенного качества в сравниваемом предмете, например; *təŋ mələ-nem tələ-zə ʁəs βa-lyəðə, ke-cə ʁəs šo-kšə u-lat* 'ты для меня светлее луны, теплее солнца'; *jalta-šem starəni-n ʁəs ku-ʁu, u-šan* 'моя подруга старше и умнее Степаниды'; *järä-ŋ ka-rem lampa-kare-m ʁəs ke-lyə* 'река Ярань глубже реки Лампы'. Сложная форма сравнительной степени исследуемого, говора образовывается также путем сочетания прилагательного в простой форме сравнительной степени с именем существительным в форме номинатива или генитива с послелогом *ʁəs* 'из, от'. В данном случае сложная форма сравнительной степени выражает частичное преобладание определенного качества в сравниваемом предмете. Приведем примеры: *tu-ʁu-r zapo-n ʁəs u-rak* 'рубашка поновее фартука'; *kuku-mu-ro äptä-n mu-ro-ʁəs sä-jəräk* 'пение кукушки поинтереснее пения петуха'; *järä-ŋ a-la jakša-r-ala ʁəs perβe-jžə i-ziš βel izi-räk u-lmaš* 'город Яранск был прежде только немного поменьше города Йошкар-Олы'. В луговом и восточном наречиях марийского языка наличествует также сложная форма сравнительной степени имен прилагательных. Сложная форма сравнительной степени указанных наречий отличается от сложной формы сравнительной степени яранского говора тем, что в первых прилагательное в форме номинатива или в простой форме сравнительной степени сочетается с именем существительным с послелогом *dech*¹ 'от', например: *Юл Какшан dech kelge* 'река Волга глубже реки Кокшаги'; *Какшан Ошла dech кумдарак* 'река Кокшага пошире реки Ошлы'. В сложной форме сравнительной степени говора употребляется тот же самый послелог (*ʁəs*), что и в горном наречии, ср.: *ышкал гыц имни күйкшырак*² 'лошадь повыше коровы'.

В яранском говоре нет морфологического показателя для образования превосходной степени имен прилагательных. Сравнение качества предметов выражается синтаксически (аналитически), т. е. имеется только сложная форма превосходной степени. Для выражения превосходства качества сравниваемого предмета используются следующие слова: *zapse-k* 'самый, очень', *sek* 'самый, очень', *sa-toj* 'самый', *in* 'наи, самый'. Приведем примеры использования каждого слова в отдельности: *zapse-k* 'самый, очень': *te-nej zapse-k куву-та-рдеж, zapse-k куву-šo-lem lin* 'в этом году был самый сильный ветер, самый большой град'; *zapse-k säj me-stäm tə-lät pu-em* 'тебе даю самое лучшее место'; *te-cä-rcärän ta-re zapse-k βi-jän u-lmaš* 'этот голый мужчина был самый сильный'; *sek* 'самый, очень': *tei-nej u-rža-na sek säj* 'в этом году рожь самая хорошая'; *ne-mnän toma-na sek u-dej*

¹ В яранском говоре послелог *dech* 'от' отсутствует.

² А. И. Апатеев, Мары йылмы учебник I, фонетика дон морфологий, Йошкар-Ола, 1958, стр. 45.

u-lmaš 'наш дом был самый плохой'; *sek le-lə mešā-kšem tən* 'самые тяжелые мешки я ношу на плечах'; *sa-moj* 'самый': *mosko a-la — sa-moj kuɣu a-la nemnä-n mlä-n-täštä* 'город Москва — самый большой город в нашей стране'; *paška-n ku-ru-k sa-moj tu-ra sala-štā* 'гора Павла — самая крутая гора в деревне'; *sa-moj kuɣu je-ŋlän tä-cə simä-jäs jəda-ləm lä-štäs* 'сегодня начать плести ланты самому большому человеку'; *in* 'наи, самый'; *te kə-sl'e in säj* 'эти гусли самые хорошие'; *te tu-ro in ja-sä* 'эта песня самая грустная'; *te a-täžž in kuɣu* 'этот лес самый большой'. Необходимо, однако, отметить, что в употреблении частицы *in* 'наи, самый' в яранском говоре наметились некоторые особенности. Данная частица употребляется и в значении сравнительной степени и выступает, как правило, в сочетании с прилагательным в простой форме сравнительной степени, например: *te po-ŋko eše in to-tlārak* 'эти грибы более вкусные'; *te pi-pi eše in sä-järäk* 'этот платок лучше'; *te kol e-še in to-tlārak* 'эта рыба вкуснее'.

Образование превосходной степени имен прилагательных исследуемого говора не тождественно ни с луговым, ни с горным наречиями марийского языка. Для образования превосходной степени в литературном языке пользуются слова *эн* 'самый', *пеш* 'очень', *моткоч* 'слишком', *путырак*³ 'особенно'. В горном наречии превосходная степень образовывается при помощи слов *сек* 'самый', *пишок* 'очень', *самый* 'самый'. В отличие от лугового наречия в яранском говоре нет слов *моткоч* 'слишком', *путырак* 'особенно', но есть слова *zapse-k* 'самый, очень', *sek* 'самый, очень', *sa-moj* 'самый', которых нет в луговом. В отличие от горного наречия в яранском говоре дополнительно употребляются слова *zapse-k* 'самый, очень', *in* 'наи'. Кроме того, в луговом и горном наречиях превосходная степень может выражаться конструкцией прилагательного в сочетании: в луговом — с послелогом *ger* 'от', в горном — с послелогом *гыц* 'из'. Например, в луговом: *цевер деч цевер* 'красивее красивого, буквально — красивый от красивого', в горном: *цевер гыц цевер* 'красивее красивого, буквально — красивый из красивого'. Послеложные конструкции для выражения превосходной степени в исследуемом говоре не используются. В произведениях устного народного творчества превосходная степень выражается в говоре иногда двукратным повторением прилагательного, например: *t' ru-ru-m ci-jen o-šäm, o-šäm* 'надел рубаху белую, белую'. Но в разговорной речи подобное явление в настоящее время встречается весьма редко.

В яранском говоре имеются особые слова, посредством кото-

³ Современный марийский язык, морфология, Йошкар-Ола, 1961, стр. 104.

рых выражается степень качества предметов вне сравнения с качеством других предметов. Такими являются слова: *peš* 'очень', *ci* 'совершенно', *totofo* 'очень'. Приведем примеры со словом *peš*: *oj peš u rža-na pərðə-kš ɣaŋo-k sāl ša-cən* 'ой, рождь наша как стена'; *cə-βə peš kuɣu tu-nu m tu-ncen* 'курица снесла очень большое яйцо'; *təŋ peš ke-ržāk u-lat* 'ты очень скупой'. Примеры со словом *ci* 'совершенно': *u-pšet ci u* 'шапка твоя совершенно новая'; *šte-jet ci ši-rə* 'суп твой совершенно бессольный'; *ša-plār ci u ža-ryð* 'смородина совершенно зеленая'; *ku-ra-laš nimaña-r ak li, nu ržo ci na-ckð* 'несколько нельзя пахать, земля совершенно влажная'. Примеры со словом *totofo* 'очень': *totofo-sāj ja-ltaš* 'очень хороший товарищ'; *totofo-šim tuɣu ru m ci-jen* 'надел очень черную рубашку'; *totofo-koci-jeŋ* 'очень капризный человек'; *totofo-sāj ke-məm u-ryen* 'сшил очень хорошие сапоги'.

С формами сравнительной и превосходной степени, а также с прилагательным, выражающим степень качества предметов вне сравнения с качеством других предметов, употребляются усилительно-выделительная частица *-ok* 'же' и союзная частица *-at* 'и', которые усиливают качество или превосходство качества одного предмета над качеством других предметов или выделяют предметы, в которых качество содержится в большей степени, чем в других. К простой форме сравнительной степени (к показателю *-rak*) может присоединяться как частица *-ok* 'же', так и частица *-at* 'и', например: *te ku-ru k tura-rakok* 'эта гора круче же'; *te ku-e kü-kšərakok* 'эта береза выше же'; *jaša-štənd tale-cet kuɣuraka-t u-lo* 'в семье нашей есть и постарше тебя'. В сложной форме сравнительной степени к имени прилагательному присоединяются и частицы *-at*, и частица *-ok*, например: *šəžə-ke-cə ke-ŋəž ke-cə ɣəs kŋ-tŋkok* 'осенний день короче же летнего дня'; *šo-šəm ke-cə te-lə ke-cə ɣəs šo-kšok* 'весенние дни теплее же зимних дней'. Слова *zapše-k* 'самый', *sek* 'самый', *in* 'най', *ci* 'совершенно', как правило, употребляются без частиц *-ak*, *-at*. Последние могут присоединяться только к имени прилагательному, например: *kuɣu e-ɣəmət sa-moj u-šanok* 'старший сын мой самый умный же'; *e-ɣəmətən βu-ɣɣe-mžə zapše-k idejät lin* 'сыну моему приходилось носить и самую плохую одежду'. Однако частица *peš* 'очень', выражая степень качества предметов вне сравнения с качеством других предметов, может употребляться с частицей *-at* 'и', которая усиливает качество сравниваемого предмета, например: *peš kuɣu jeŋ to-leš* 'идет очень высокий человек', но *pešät kuɣu jeŋ to-leš* 'идет очень высокий человек'. Если же хотят подчеркнуть, что сравниваемый предмет обладает наивысшим качеством, то к частице *peš* 'очень'

частица *-at* 'и' присоединяется дважды,⁴ например: *pešätä-t kuju- jeŋ to-leš* 'идет очень (= самый) высокий человек'. Однако, к прилагательному, употребляющемуся с частицей *peš* 'очень', может присоединяться и частица *-at* 'и', и частица *-ok* 'же' (см. приведенные примеры).

Происхождение суффикса *-rak*, образующего сравнительную степень, и слов *peš* 'очень', *en* 'наи', *sek* 'самый' используемых для выражения превосходной степени и степени качества, убедительно доказал И. С. Галкин⁵. Слово *zapse-k* 'самый', которое в других наречиях не встречается, является русским заимствованием. Оно произошло путем слияния русского предлога *за* и местоимения *все* в форме генитива: *zä + vsex* > *zapse-k* 'самый, очень'. Слово *totošo* 'очень' также является русским заимствованием. Оно образовалось путем контаминации предлога *до* и указательного местоимения *то* в форме родительного падежа: *do + togo* > *totošo* 'очень'. Пока трудно сказать что-либо определенное о частице *ci* 'совершенно'. В других финно-угорских языках, а также в тюркских языках данная частица не встречается. Не исключена возможность, что эта частица появилась в говоре не без влияния тюркских языков; она такого же происхождения, как и *чий* в слове *чиймарий* (*чимари*) 'истинный мариец'⁶: тюрк. *чын* > лугово-вост. мар. *чий* > яранск. *ci*. Подобная реконструкция подтверждается фонетическими закономерностями мариийского языка и северо-западного наречия. Такой вывод напрашивается и потому, что в говоре весьма часто встречаются словосочетания частицы *ci* 'совершенно' и существительного с оттенком сравнения, например: *ci tu-rak* 'истинный дурак', 'совершенный дурак', 'настоящий дурак', 'словно дурак'.

2. Относительные прилагательные

Относительных прилагательных в яранском говоре гораздо меньше, чем в мариийском литературном языке.⁷ Объясняется

⁴ Для подчеркивания наивысшего признака или обстоятельства частица *-ok* 'же' дважды присоединяется к некоторым наречиям, например: *mešä-käm tic te-mäs* 'мешок наполнить полно', *mešä-käm ti-cok te-mäs* 'мешок наполнить полнее', *mešä-käm ticoko-k te-mäs* 'мешок наполнить очень полно', *ir to-lam: rano pridü*, *i-rok to-lam* 'рано же придю', *iroko-k to-lam* 'очень рано придю'.

⁵ И. С. Галкин, Историческая грамматика мариийского языка I, Йошкар-Ола, 1964, стр. 95—99.

⁶ Ф. И. Гордеев полагает, что слово *чий* — тюркского происхождения, ср.: тат. *чын*, башк. *чын*, уйгурск. *чин*, чув. *чән* 'правильный, истинный' (Ф. И. Гордеев, К истории этнонима черемис. — Вопросы диалектологии и истории мариийского языка, Труды МарНИИ, вып. XVIII, Йошкар-Ола, 1964, стр. 210).

⁷ Ф. Е. Майтинская указывает также на ограниченный состав относительных прилагательных в венгерском языке по сравнению с некоторыми другими языками. См. К. М. Майтинская, Венгерский язык I, АН СССР, Москва, 1955, стр. 151—152.

это несколькими обстоятельствами. Во-первых, тем, что относительным прилагательным марийского литературного языка, обозначающим отношение к месту и образующимся с помощью суффикса *-се* (*оласе* 'городской'), в яранском говоре соответствуют словосочетания существительного в форме местного падежа и формы активного причастия *u-lšo* 'являющийся' от вспомогательного глагола *u-laš* 'быть, являться', например: *ala-štā u-lšo* 'городской, буквально: являющийся в городе'; *nemnä-n tö-rkö ala-štā u-lšo jeŋ to-leš* 'к нам едет городской человек'; *tö-rkem ala-štā u-lšu-βlä una-la to-lāt* 'ко мне городские в гости едут', буквально: 'являющиеся в городе'; *βä-təžəm mañ ške sala-štā u-lšu-m nä-ləm, tu-lu-kβä-tən pñ-rñm* 'женился я на девушке из своей деревни, на дочери вдовы'. Во-вторых, относительным прилагательным марийского литературного языка, обозначающим отношение к месту, в говоре соответствует также сочетание существительного и прилагательного — определения в форме именительного падежа, например: *ala-jeŋ ku-šta* 'городской человек пляшет', буквально: 'город-человек пляшет'; *a-lək šu-do to-tlo pu-šan* 'луговая трава хорошо пахнет', буквально: 'лу-сено с вкусным запахом'; *sala-ə-ləkš βese-lä* 'сельская жизнь веселая', буквально: 'село-жизнь веселая'. Способ выражения относительных прилагательных со значением места в исследуемом говоре отличается и от горного наречия марийского языка. В горном наречии относительные прилагательные образуются с помощью сложного суффикса *-штыш*. Для сравнения приведем примеры яранского говора, лугового и горного наречий: яр. *te-štā u-lšo jeŋ*, луг. *тысе йен*, горн. *тиштыш йгне* 'здешний человек'. В-третьих, относительным прилагательным марийского литературного языка, образующимся от имен существительных с помощью суффикса *-се* (*телымсе* 'зимний') и обозначающим отношение ко времени, в яранском говоре соответствуют послеложные конструкции, например, *ke-ŋəž ɣo-tšo* 'летний', точнее: 'от времени лета'; *ju-δ ɣo-tšo* 'ночной', точнее: 'от времени ночи'; *te-lə ɣo-tso* 'зимний', точнее: 'от времени зимы'; *šo-šām ɣo-dšo* 'весенний', точнее: 'от времени весны'; *šo-šām ɣo-dšo išküžä-š pre-zəm βu-rde-nä* 'весеннего бычка будем держать'; *šəžə ɣo-dšo la-šām ka-čkəna* 'употребляем муку, смолотую осенью' и т. д.⁸ Кроме того, в исследуемом говоре нет некоторых словообразовательных суффиксов имен прилагательных марийского литературного языка. Но в задачи данной статьи не входит описание словообразования имен прилагательных в говоре.

⁸ *Šo-šām* является в говоре и номинативной формой имени существительного, ср.: *šo-šām to-leš* 'весна наступает'; *šo-šem to-leš* 'весной придет'. Формы *šo-šo* в говоре нет.

Из имеющихся относительных прилагательных говора, выражающих признаки предметов по их разнообразным отношениям к другим предметам, можно выделить следующие группы: а) относительные прилагательные, выражающие признак предмета по отношению ко времени, образующиеся, главным образом, от наречий, например: *kaza-tšə bre-mə* 'теперешнее время'; *šuke-ršə u-ber* 'давняя весть'; *ike-ršə ä-mäl* 'давний повод'; *ike-ršə doljala-nen to-länlam, pört nä-läš o-ksam po-γem* 'из-за давнего долга пришел, собираю деньги дом купить'; *teŋke-ršə jalta-šet tam læ-štäs tuma-ja, mə-ñam so-γaš tuma-ja* 'вчерашний товариш твой что думает сделать, думает донести на меня'; б) относительные прилагательные, выражающие признак предмета по отношению обладания и необладания, например: *pe-mñän mestä-nä a-tan* 'наши края лесные'; *ki-tðamə-ja-lðamə jeŋ pā-šäm læ-štä* 'безрукий, безногий, а работает'; *pö-rtðamö je-ŋlän ma-rlan ke-jäš li-ješ, u-šü-žo bel li-žə* 'за бездомового можно выйти замуж, был бы умным'; в) относительные прилагательные, выражающие признак по принадлежности данного предмета к определенной группе, классу, предметам, фактам, явлениям, например: *jäškä-n ma-rpa eryä-š ä-zzäm læ-šten* 'Марфа Яковлевна родила сына', точнее: 'родила ребенка, который станет сыном'; *üšküžä-š pre-zəm te-lälän šŋskŋ-läm* 'бычка заколю на зиму'; г) в говоре в функции относительных прилагательных могут употребляться в препозитивном положении имена существительные, недифференцированные слова, например: *pe-rbej kŋrtŋŋ ko-l'mo mo ðön kapštaβi-cəm osi-rkəm kapaje-nä ŋ-lð* 'раньше приусадебный участок копали железной лопатой' буквально: 'железо-лопатой'; *jü-kštö te-läm cälä. alma-pum jü-kštö ka-ckän* 'в холодную зиму замерзли все яблони'; д) на современном этапе в говоре имеется значительное количество относительных прилагательных, заимствованных из русского языка и прочно вошедших в фонд яранской лексики; эти прилагательные в говоре оканчиваются на: *-ičeskij, -ističeskij; komunisti-českij, socialisti-českij; -əj(-əj): kolho-znəj, o-pätñaj, sre-tñaj, se-rəj; -o j: γodoβo-j, γolubo-j, zoloto-j, truδοβo-j; -skəj (-skəj): soβe-tskəj, γražða-nskəj se-l'skəj; -əβəj: rezi-nəβəj, mali-nəβəj, sire-nəβəj* и т. д.; в) реже в говоре встречаются относительные прилагательные в форме генитива, которые употребляются, как правило, в неполных предложениях, где определяемое слово опущено или находится в постпозитивном положении, например: *-γðŋ-γŋš ma-γa-ñ, ru-šän maj, ma-ren u-lmaše-nlu-t?* 'девушки кто были по национальности, русские или мари?'; *-ma-ren* 'мари'.

3. Склонение имен прилагательных

Имена прилагательные могут изменяться в говоре, как и в марийском литературном языке, по числам, падежам и оформляться притяжательными суффиксами. Изменение прилагательных по указанным категориям возможно, если они употребляются в значении имен существительных или занимают постпозитивное положение. Формы числа, падежа и притяжательности имен прилагательных в этом случае совпадают с формами числа, падежа и притяжательности имен существительных. В данной статье рассматривается лишь склонение имен прилагательных в говоре. Приведем парадигму склонения прилагательных *o-šo* 'белый' *pä-t'ä* 'желтый':

Именительный	<i>o-šo</i>	<i>pä-t'ä</i>
Родительный	<i>o-šän</i>	<i>pä-t'än</i>
Дательный	<i>oš-älan</i>	<i>pät'ä-län</i>
Винительный	<i>o-šäm</i>	<i>pä-t'äm</i>
Лишительный	<i>o-šäde</i>	<i>pät'ä-de</i>
Причинный	<i>ošäla-nen</i>	<i>pät'älä-nen</i>
Совместный	<i>ošäye</i>	<i>pät'äye</i>
Сравнительный	<i>o-šäla</i>	<i>pät'ä-lä</i>
Местный	<i>o-šäšto</i>	<i>pät'ä-štə</i>
Направительный	<i>o-šäško</i>	<i>pät'ä-škə</i>
Обстоятельственный	<i>o-šeš</i>	<i>pä-t'äš</i>

Приведем несколько примеров на склонение имен прилагательных: *pe-rşej oš salta-kβlä li-nlu,t, ošäβlälä-nen ä-t'äm tör-kö šəš tol* 'раньше были белогвардейские солдаты, из-за белых мой отец не вернулся домой'; *ä-t'äm o-šäβlälä je-ŋəm pušte-den a-γäl* 'мой отец не убивал людей, как белогвардейцы'; *pele-ðä-kšə-žə sä-kəj, sä-kəj u-lo no ošäde tünä-rok säj a-γäl* 'есть цветы всякие, всякие, но без белых букет не настолько уж хорош'; *o-šäye pät'ä-ye calä nä-läm* 'возьму и белые, и желтые' и т. д.

OMADUSSÖNAST MARI KEELE JARANGI MURRAKUS

G. Tužarov

Resümee

Artiklis vaadeldakse omadussõna võrdlusastmeid, kompareerumatuid omadussõnu ja omadussõnade käänamist. Keskvõrde liitvorm moodustatakse jarangi murrakus niisamuti kui niidu-, mäe- ja idamurrakuis. Keskvõrdne liitvorm moodustatakse nagu mäe-

murrakuski tagasõna *ɣəc*- abil. Ulivõrre moodustatakse erinevalt niidu-, mäe- ja idamurrakuist. Kompareerumatute omadussõnade arv on uuritavas murrakus nagu kõigis teisteski edelamurrakuis väiksem kui mari keele ülejäänud murrakuis.

THE PROBLEM OF THE ADJECTIVE IN THE YARAN DIALECT OF THE MARI LANGUAGE

G. Tužarov

Summary

The article discusses the degrees of comparison of the adjective, relative adjectives and the declination of adjectives. The simple variant of the comparative degree is formed in the dialect in the same way as in the meadow, the mountain and the Eastern dialects. In the compound form of the comparative degree the Yaran dialect, like the mountain one, makes use of the postfix *ɣəc* 'from'. The superlative degree of the adjective is different from that in the meadow, the mountain and the Eastern dialect. The number of relative adjectives in the Yaran dialect (as in all North-western dialects) is smaller than in other dialects of the Mari language.

KAMASSI KEELE *n*-GENITIIVIST

A. Künnap

Soome-ugri keelte kateeder

Samojeedi keelte genitiivi üle peetava diskussiooni¹ käigus on I. N.-Sebestyén asunud seisukohale, et samojeedi keeltes puudub *n*-sufiksiga genitiiv ja et nende keelte grammatikates kirjutatakse *n*-genitiivist ainult analoogia põhjal indo-euroopa keeltega.² Lõunasamojeedi keelte puhul väidab ta: «Das Suffix der ostjaksamojedischen (und kamassischen) Nomina possessoris *n* (mit abgeschliffenem Vokal) kann also die Fortsetzung sowohl des Lokativsuffixes *na als auch des Lokativ-Dativsuffixes *n sein. Ich möchte betonen, dass diese Auffassung nicht bedeuten will, dass ich den ostjaksamojedischen (und kamassischen) Genitiv mit *n* aus dem Lokativ oder dem Dativ herleite; es ist vielmehr so zu verstehen, dass der Genitiv mit *n* in den ostjaksamojedischen (und kamassischen) Deklinationsparadigmen ein theoretischer Kasus ist, und dass eine ostjaksamojedische Konstruktion vom Typ *loxon ol* 'Kopf des Fuchses', historisch betrachtet nicht einer finnischen Konstruktion wie *isän talo* 'des Vaters Haus', sondern im wesentlichen den in den finnisch-ugrischen Sprachen auch heute noch lebenden prägnanten Ausdrücken vom Typ *isällä* (< *isä-l-nä*) (*on*) *talo* entspricht.»³

Seega vaatleb I. N.-Sebestyén lõunasamojeedi keelte *n*-genitiivi «teoreetilise käändena». Paraku jääb see termin üsna ähmaseks. Tõenäoliselt tuleb autorist aru saada nii, et lõunasamojeedi keeltes puudub noomeneil iseseisev genitiivi sufiks, kuid genitiivi funktsioon on olemas. Seda kannab mõne teise käände — nimelt mõne kohakäände sufiks. Samale tõlgendusele on jõudnud ka P. Hajdú.⁴

¹ Sellesse diskussiooni puutuva kirjanduse loetelu vt. P. Hajdú, *Samojeedica*. — NyK LXVI, lk. 401.

² Vt. eriti I. N.-Sebestyén, Zum Problem des samojedischen und des uralischen Genitivs. — *Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Paavo Ravila* (= MSFOu 125), lk. 547.

³ *Ib.*, lk. 547—548.

⁴ P. Hajdú, Morphologische Beiträge zur Kenntnis der samojedischen Sprachen. — Beiträge zur Sprachwissenschaft, Volkskunde und Literaturforschung (Steinitz-Festschrift). Berlin 1965, lk. 130.

Uhe lõunasamojeedi keele — selkupi keele puhul on P. Hajdú juba püüdnud näidata, et selles keeles on *n*-sufiksiga genitiiv olemas. Selkupi *n*-genitiiv on iseseisev grammatiline kategooria, mille funktsioon ja sufiks erinevad latiivi⁵ funktsioonist ja sufiksistest. Ainult Narõmi murrakus on *n*-genitiivi sufiks identne elusolendite puhul kasutatava latiivi sufiksiga *-n*.⁶

Käesolevate ridade kirjutaja püüab alljärgnevalt näidata, et ka teises lõunasamojeedi keeles — kamassi keeles — on *n*-genitiiv olemas. Kamassi *n*-genitiivil on iseseisev funktsioon ja sufiks, mis erinevad iga teise käände funktsioonist ja sufiksistest, sealhulgas ka latiivi omadest.

Nii M. A. Castréni, K. Donneri kui ka käesoleva kirjutise autori andmetel on kamassi keele genitiivi ainukeseks sufiksiks *-n*.⁷ (Ühel juhul on K. Donner oma vahetutes üleskirjutustes leiduva *n*-i parandanud hilisemas käsikirjas *nʹi*-ks: *dayaj̄n š̄n* 'noatupp' > *dayaj̄nʹs š̄n* 'id'.⁸ Vahetu üleskirjutus aga peaks olema usaldusväärsem allikas.)

Alljärgnevalt olgu esitatud ülevaade kamassi keele latiivi sufiksistest. 1. M. A. Castrénil. I deklinatsioon: *-ne*, II deklinatsioon: *-de*, III deklinatsioon: *-te*. Seejuures puuduvat I deklinatsiooni sufiksil tihti vokaal. 2. K. Donneril. I deklinatsioon: *-na*, *-nu*, *-nʹ*, *-nā*, *-ñā*, *-ñʹ*; II deklinatsioon: *-du*, *-di*, *-dʹ*, *-duʹ*, *-dʹʹ*, *-dʹ*; III deklinatsioon: *-tʹ*, *-tā*, *-tā*. Siingi puuduvat I deklinatsiooni sufiksitel sageli vokaal. 3. Autoril. I deklinatsioon *-nq*, *-no*, *-nu*, *-nū*, *-nū*, *-ng*, *-nʹ*, *-nā*, *-nī*, *-naʹʹ*, *-noʹʹ*, *-nuʹ*, *-nuʹʹ*, *-nuʹʹʹ*, *-niʹ*, *-nā*, *-ño*, *-ñe*, *-ñe*, *-ñv*, *-ñā*, *-ñā*, *-ñno*, *-ñno*, *-ñng*; II deklinatsioon: *-dō*, *-dī*, *-dv*, *-dā*, *-dāʹ*, *-dī*, üksnes tüve *maʹ*- 'koda, kodu' järel võivad esineda sufiksids *-na*, *-nv*, *-nu*, *-ñi*, *-ta*, *-tʹ*, selle tüve vormis *maʹnde* ei ole selge, kas sufiksiks on *-nde* või *-de*; III deklinatsioon: *-tē*, *-tā*, *-tā*, *-tāʹ*. Ainult ühel juhul, nimelt kuuldelselt üleskirjutatud lauses *teinē-n dʹzejē-n ei k̄h̄k̄h̄a-m̄bʹa:l* 'täna sa ei läinud metsa' esineb I deklinatsiooni sõnas *dʹzejē-n* 'metsa' latiivi sufiks kujul *-n*, kuid üleskirjutaja võis selle sufiksi vokaali ka mitte kuulda järgneva sõna *ē*- tõttu.

⁵ Käesoleva kirjutise autor kasutab samojeedi keelte puhul termini «daatiiv» asemel terminit «latiiv» kui järjekindlamat: kasutatakse ju nende keelte puhul terminit «ablatiiv».

⁶ P. Hajdú, *op. cit.*, lk. 130—131.

⁷ Nende ja järgnevate kamassi keelesse puurtuvate andmete allikad: A. Schiefner, M. Alexander Castrén's Grammatik der samojedischen Sprachen. St. Petersburg 1854; A. J. Joki, Kai Donners kamassisches Wörterbuch nebst Sprachproben und Hauptzügen der Grammatik (= LSFU VIII). Helsinki 1944; autori kogutud käsikirjaline keelematerjal (kuuldelsed üleskirjutused ja helilintide litereeringud).

⁸ Vt. A. J. Joki, *op. cit.*, lk. XLIX, 86, 102.

Eeltoodust nähtub, et kamassi genitiivi sufiks enamasti erineb selgesti latiivi sufiksitest. Ainult I deklinatsioonis võib genitiivi sufiks mõnikord olla identne latiivi sufiksiga. (Seejuures peetagu silmas, et latiivi sufiks võib esineda sama sõna korral nii vokaaliga kui ka ilma vokaalita, genitiivi sufiks esineb aga üksnes ilma vokaalita.) Seega on genitiivi sufiks *-n* iseseisev käändesufiks.

Loomulikult ei saa paljalt *n*-genitiivi olemasolust täna-päeva samojeedi keeltes midagi järeldada hüpoteesi kohta, et *n*-genitiiv puudus uraali aluskeeles.

О КАМАСИНСКОМ ГЕНИТИВЕ С СУФФИКСОМ *-n*

А. Кюннап

Резюме

В ходе дискуссии о генитиве в самодийских языках И. Н.-Шебештьен высказано мнение, что в самодийских языках отсутствует генитив с суффиксом *-n* и что в южносамодийских языках носителями функции генитива являются суффиксы местных падежей. П. Хайду сделал уже попытку доказать, что в селькупском языке генитив с суффиксом *-n* всё же имеется. Автор настоящей статьи доказывает то же самое относительно камасинского языка, сравнивая с этой целью между собой суффиксы генитива и латива. Он показывает, что суффиксы этих падежей между собой не сходны.

ÜBER DEN GENITIV MIT *-n* IM KAMASSISCHEN

А. Күннап

Zusammenfassung

In der Diskussion über den Genitiv in den samojedischen Sprachen setzt I. N.-Sebestyén voraus, daß im Samojedischen der Genitiv mit *-n* fehlt und daß im Südsamojedischen die Suffixe der Ortskasus die Genitivfunktion haben.

P. Hajdú versuchte schon zu beweisen, daß das Selkupische den Genitiv mit *-n* hat.

Der Verfasser dieses Aufsatzes hat die Genitiv- und Lativ-suffixe untereinander verglichen und hat gefunden, daß auch das Kamassische den Genitiv mit *-n* hat. Der Verfasser beweist, daß diese Suffixe untereinander nicht identisch sind.

KUULDEMÄNGUD KODANLIKU EESTI RINGHÄÄLINGUS

V. Lään

Eesti keele kateeder

15. jaanuaril 1924 andis Londoni ringhääling eetrisse Richard Hughes'i kuuldemängu «A Comedy of Danger» («Hädaohu komöödia»). See oli esimene kuuldemäng kogu maailmas.

Esimene saksa kuuldemäng — Rolf Gunoldi «Kummitus» — oli loodud E. T. A. Hoffmanni teoste motiividel ja etendus 21. juulil 1925.¹ Nõukogude Liidus tehti kuuldemänguga esimene katse 1927. a. mais. Õigemini oli see küll näidend helitaustaga — B. Lavrenjovi «Tuul ehk jutustus Vassili Guljajevist».²

Kui kodanliku Eesti ringhääling 18. detsembril 1926 tööd alustas, polnud Raadio-Ringhäälingu juhtkonnal endalgi selge, mida rahvale kuulamiseks pakkuda. Kuigi 1927. a. võeti ainsa (!) loomingulise jõuna tööle Felix Moor, olid temagi käed seotud. Osaaühisuse käes olev ringhääling pidi tooma osanikele kasumit, seepärast tõmmati kriips peale igale suuremale kulutusele.

Ilma rahata aga polnud ei kaastöid ega esinejaid. See andis end eriti tunda ühes kõige väärtuslikumas osas saatekavast: kuuldemängudes ja kirjandussaadetes. Kui näiteks 1927. a. moodustasid Frankfurdi raadiojaama saatekavas kuuldemängud, kirjandus- ja noortesaated 18,9% saadete üldmahust, siis Tallinnas oli see vaid 4%.³

Raadio-Ringhäälingu perioodil (s. o. aastail 1926—1934) kuulajate rahulolu ei saavutatudki. See johtus veel nõrgast materiaalsest baasist, kogemuste ja vastava kaadri puudumisest.

8. oktoobril 1927 toimunud traditsioonilisel Tallinna kirjanike esinemisel mikrofoni ees avaldati Eestis esmakordselt mõte luua kuuldemänge (raadionäidendeid). Kirjanike valik langes E. Vilde «Pisuhännale», kuid sellest sai siiski teine kuuldemäng. Esikteose au kuulub August Tammani väheväärtuslikule näidendile «Koidik», mis jõudis eetrisse 24. veebruaril 1928. Artiklis «Eesti algupärane

¹ Film, Rundfunk, Fernsehen, Frankfurt a. Main 1958, lk. 162.

² М. Глейзер, Радио и телевидение в СССР, Москва 1965, lk. 45.

³ «Raadio» 1927, nr. 35, lk. 431.

ilukirjandus» kirjutas H. Raudsepp sellest kui kroonupatriotismist kantud «paraadnäidendist», millel kunstilised väärtused puuduvad.⁴

Seega oli tegemist n.ö. riikliku tellimusega, millele poliitilistel kaalutlustel langes kuuldemängude ajaloo alustamise au Eestis. Ka edaspidi võeti kavva selliseid nii sisult kui vormilt nõrku teoseid: Konstantin Romanovi «Juuda rahva kuningas» (alamateta jäänud valitseja halamine!), mitmed Albert Kivika, Gert Helbemaie jt. tööde järgi koostatud kunstivaesed saated.

Lavastaja Felix Mooril oli raske: puudusid vastavad ruumid, originaalsed kuuldemängud, summad ja isegi raadiospetsiifikat tundvad näitlejad. Kokkuhoiu mõttes valis ta ettekandmiseks sellised palad, kus oli vähe tegelasi. Katkendi Tammsaare draamast «Juudit» esitasid Erna Villmer (Juudit), Ants Lauter (Olovernes) ja Felix Moor (Tundmatu); Pailleroni komöödia «Süütav säde» kandsid 1931. a. novembris ette Ly Lasner, Mari Möldre ja F. Moor; 15. detsembril 1931 anti eetrisse «Härä Lambethier», milles oli vaid kaks tegelast: E. Villmer ja A. Lauter.

Muide, kaks viimast näitlejat debüteerisid kuuldemängus alles 6. veebruaril 1930, nimelt Andrejevi «Inimese elus».⁵ Nende kõrval olid Raadio-Ringhäälingu agaramad kuuldemängutegijad veel Hugo Laur, Albert Üksip ja varalahkunud Hilda Gleser.

Albert Üksip võttis mikrofoni ees esinemist väga tõsiselt ja mängis meeleldi kaasa, sest kuuldemängus oli võimalik luua mitmesuguseid tüüpe. «Üks kord kuuldemängus mängimine tähendab 20 korda samas osas «Estonias» esineda», leidis A. Üksip.⁶

Hoopis tuntuks aga sai Üksip raadiodramaturgina. Tema ümbertöötles ulatusid raadiokuulajani sellised näidendid, nagu «Sappho», «Wilhelm Tell», «Michael Kramer», «Mister Wu» jt. Üksip dramatiseeris kuuldemängudeks ka romaane ja novelle.

Üksipi esiktöök oli humoristlik «Tunnike raadiostudios» (kahasse Fred Olbreiga). See on ainus kuuldemäng, mille tekst on säilinud tänapäevani. Autorid nimetasid teda «üheks halekoledaks ja kurblik-tõsiseks elupildikeseks».⁷

Albert Üksipi enam kui 50 kuuldemängu iseloomustabki see, et nad olid peamiselt teiste autorite teoste instseneeringud või kirjutatud kahasse (3 tööd koguni kolme peale). Seetõttu on ta jäänud seniajani produktiivseimaks eesti kuuldemänguautoriks.

Rahulolematus eraühingu käes oleva ringhäälingu vastu rahvas seas aina kasvas: nõuti nii saadete hulga kui kvaliteedi parandamist. Need protestid käisid ka kuuldemängude kohta, sest nende tase oli madal ja arv liiga väike. Lahendus võis tulla vaid ringhäälingu riigistamisega, mis sündiski 1. juulil 1934.

⁴ Vrd. «Eesti Kirjandus» 1924, lk. 185.

⁵ «Raadioleht» 2. II 1930, lk. 4.

⁶ «Raadioleht» 24. VIII 1939, lk. 8.

⁷ Ringhääling, Tallinn 1929, lk. 23.

Kuid mitte kohe polnud tulemusi näha. Esimene Riigi Ringhäälingu kuuldemäng esitati alles 27. septembril 1934. A. Adsoni näidendi järgi loodud kuuldemängus «Lauluisa ja kirjaneitsi» mängis Kreutzwaldi A. Lauter, Koidulat E. Villmer ja Jannsenina esines P. Pinna. Järgmine kuuldemäng oli alles 3. novembril. Kurt Goetzi komöödia «Koer ajus» kandsid ette A. Lauter, H. Laur, A. Uksip ja Netty Pinna.

Kuulajad avaldasid rahulolematust: «Just kuuldemängud on sellised ülekanded, mida jälgitakse huviga, kuid neid pakutakse kahjuks vähe. Sügisel, hooaja algul, tehti kuuldemängude korraldamisest kaunis palju juttu, kuid asi pole nihkunud kuigi palju paigast. Jaanuaris pole näiteks kantud üle ühtki kuuldemängu.»⁸

Kvantitatiivne tõus oli edaspidi siiski märgatav. Kui 1928. a. kanti ette vaid 4 kuuldemängu, 1931. a. 5 (siia võib juurde lisada veel 4 operetti 4 tunni 5 minuti ulatuses), 1932. a. 1 kuuldemäng (ja 3—4 operetti), siis 1935. a. oli neid juba 24. Kodanliku korra lõpuaastail eraldati kuuldemängudele poolteist protsenti aasta saatekavast (1938. a. 48 tundi 25 minutit ja 1939. a. üks tund vähem).

Ometi polnud sellest küllalt, et konkureerida naabritega, rääkimata enam arenenud ringhäälingumaadest. Lätlastel oli näiteks 1935. a. raamatukogus üle 1000 mängitud kuuldemängu. Uhes kuus lavastati keskmiselt 7 sõnalist ja 2—3 muusikalist kuuldemängu. Kuuldemängude võistluselegi laekus 83 tööd.⁹

Soomlased võisid nädalas kuulata tavaliselt kahte kuuldemängu, ühte soome ja teist rootsi keeles. Enamik neist olid algupärandid.¹⁰ Kuuldemängude ettekandmiseks olid erilised stuudiod, heliefektide ja taustade loomiseks 200-plaadiline fonoteek.¹¹ Ungaris kanti aastas ette isegi 131 kuuldemängu.¹² Ainult Leedus oli olukord veelgi halvem kui meil. Seejuures oli leedulastel kavas palju religioosseid kuuldemänge.¹³

Ka Riigi Ringhäälingu kuuldemängude kavas, eriti usupühade ajal, oli palju vastavasisulisi töid. Lisaks usulis-müstilistele kuuldemängudele nõuti kõrgemalt poolt operettide ja muu kergesisulise levitamist. Kolmevaatuseliste operettide «Valsi unistus», «Onupoeg», «Bajadeer» jt. lavastused olid mõeldud vaid raadiokuulajatele ja neid kanti ette stuudios.¹⁴ Ulearune oleks neist otsida midagi kasvatuslikku, kuid lavastused tulid suhteliselt odavad ja see oli nende esitamise peamiseks põhjuseks. Näit. esinesid 1934. a. detsembril lõpul ettekantud K. Savi kompileeritud ühe-

⁸ «Raadio» 1935, nr. 5, lk. 34.

⁹ «Raadio» 1935, nr. 29, lk. 224.

¹⁰ «Raadio» 1935, nr. 30, lk. 232.

¹¹ «Raadio» 1936, nr. 20, lk. 476.

¹² «Raadio» 1937, nr. 24, lk. 4.

¹³ Vrd. «Raadio» 1930, nr. 45, lk. 1032; «Raadioleht» 2. II 1939, lk. 3.

¹⁴ «Raadio» 1935, nr. 15, lk. 114.

vaatuselises operetis «Ninanips» (Fritz Webeli muusika) vaid Milvi Laid, Felix Moor ja Konstantin Savi ise.¹⁵

Selliste operettide lavastamine lõppes 1935. a. veebruaris, kuid asemele tulnud nn. lustimängud ei olnud sisukamad. Ega ilma-asjata kirjutanud saatekava peatoimetaja H. Kompus: «Alles oma algastmel püsiv ala on kuuldemängud. Rääkimata sellest, et meil otse mikrofoni ees ettekandmiseks määratud ja seepärast selle omaduste ja erinõuetega arvestavad teosed peaaegu täiesti puuduvad, esitab kuuldemäng ka näitlejaile teisi nõudeid kui teatrilava.»¹⁶ Viimast mõistsid ka paljud näitlejad. Näiteks Juhan Tõnopa esines paljudes kuuldemängudes ja lugemistundides. Seni ajani mäletab vanema põlve rahvas teda kui Aruvälja Andrest. Ta oli peategelaseks Tõnis Braksi kuuldemängudes «Laupäeva-õhtud Aruväljal». J. Tõnopa leidis, «Mikrofon võimaldab palju enam süvenemist kui laval, sest siin on näitlejal võimalus kogu oma väljendusvõime ja oskus, kogu oma miimika ja žestid panna häälede.»¹⁷

Ka Liina Reiman esines mikrofoni ees suure loomulise pingega. Näiteks «Sappho» puhul lõi ta raadios hoopis teise kaju kui teatris: «Tuli uuesti süveneda ja koordineerida omi tundusi. Kõike tuli panna häälede. Seejuures peab häääl kõlama võimalikult puhtalt, sest igasugused kõhatused, mis laval mängu sees tunduvad loomulikena, mõjuvad mikrofoni ees esteetiliselt häirivalt, kui nad just kuuldemängu autoril pole käsikirjas ette nähtud.»¹⁸

1935. a. alguses kuulutati välja esimene kuuldemängude võistlus (I auhind 500 krooni), mis aga ei andnud soovitud tulemusi.

Samal aastal sai ringhääling endale uued ruumid. Et «Estonia» raamatukogu kolis teisale, siis jäi vabanenud ruum kuuldemängude stuudioks. 1936. a. ehitati see ruum akustiliselt ümber ja siitpeale sündis siin suurem osa kuuldemängudest. Alates 1. juunist 1936 sai ringhääling oma käsutusse ka nn. sinise saali ja selle eesruumid «Estonias».

Sel aastal sai alguse August Gailiti novellide järgi loodud Nipernaadi-kuuldemängude seeria. Esimese neist — «Pärli-püüdja» — seadis kuuldemänguks A. Särev, kes oli ühtlasi ka sarja lavastaja. Tähelepanu äratasid veel O. Lutsu «Kevade» ja eriti L. Koidula «Kosjakaskede» järgi tehtud kuuldemängud.

Kui nende lugude tegelaskonnaks oli Draamastuudio näitlejate pere, siis Kitzbergi «Püve talus» oli tegelasi niihästi «Estoniast» kui ka Draamastuudiost; Enn Vaiguri näidend «Kraavi-hallid» oli aga Tallinna Töölisteratri näitlejatele esimeseks kuuldemänguks.

Rahvas võttis hästi vastu ka Aino Kalda teose järgi loodud

¹⁵ «Raadio» 1934, nr. 45, lk. 434.

¹⁶ Postimees» 9. III 1937, lk. 2.

¹⁷ «Raadioleht» 14. 1932, lk. 8.

¹⁸ «Raadioleht» 14. IX 1939, lk. 8.

kuuldemängu «Bernhard Riives». Kirjanik ise helistas Soomest sel puhul ringhäälingusse ja tänas tehtud töö eest eriti lavastajat F. Moori.

Uha rohkem laienes raadiotööst osavõtivate näitlejate perejuurde tulid Kaarel Karm, Ants Eskola, Els Vaarman-Kaljut, Sergius Lipp (loomahäälte imitaator) ja Arnold Vaino. Viimane proovis 1936. a. oma võimeid ka lavastajana, kuid üldtuttavaks sai ta lastele kui «karu» ja täiskasvanutele kui «kapral Pension»:

«Arnold Vaino on seisnud mikrofoni ees kaugelt üle paarisaja korra. Juba möödunud aastal üksi on ta esinenud 60 korda. Vainot oleme kuulnud lugemistundides, kuuldemängudes. Kuid ta on meile ka laulnud vanu, armsaid laule ja mänginud suupilli.

Tuntud on Arnold Vaino kapral Pensionina. Kunagi ühes kuuldemängus kohtasime teda koos oma truude saatjatega saunas. Saunaga seotud helid olid kõik nii loomulikud, et ajasid segadusse paljud kuulajad.

Tegelikult oli lugu siiski nii, et «Kalma» saunas heliplaadistati ainult taust, kuna kuuldemäng ise mängiti maha stuudios ja kapral Pension, alias Arnold Vaino, vihtles mikrofoni ees — sargivarrukais.»¹⁹

Ainus koosseisuline lavastaja kuni kodanliku võimu lõpuni oli Felix Moor. Tänu temale on olemas ka suur osa eesti kuuldemängude nimestikust. Nimelt oli Moor niivõrd ettenägelik, et pani äärmise täpsusega kirja kogu tehtud töö 20 aasta jooksul.

F. Moor lavastas ajavahemikus 24. veebruarist 1928 kuni 22. juunini 1940 253 kuuldemängu täiskasvanutele, ise oli ta seejuures osaliseks 113 korda. Lastele ja noortele lavastas ta alates 25. detsembrist 1929 307 kuuldemängu ja täitis neis 156 osa.²⁰

F. Moori võib pidada ka esimeseks sõnavõtjaks kuuldemängu teoreetiliste probleemide kohta. Neid on ta avaldanud artiklis «Mõtisklusi kuuldemängust»:

«Et kuuldemängu-vorm ringhäälinguriigis on täieõiguslik kodanik, sellele ei vaidle vist keegi vastu. Selles vormis saab edukamalt ja mõjukamalt edasi anda puhtkunstilist, õpetlikku, kasvatuslikku jne. sisu.

Kuuldemäng on ... väga pealetikkuv. Ta sunnib end jälgima just siis, kui ta on saatekavas. Näidend püsib teatri mängukavas pikemat aega. Kuuldemäng võib aga kordamisele tulla alles aasta-päri pärast.

... Eks selles tõigas peitu ka kuuldemängutegelaste kurbloolus. Iga vähemgi tõsisem saade nõuab suurt ja vägagi jõudupingutavat ettevalmistust, ja seda kõike vaid — üheks korraks.

... Mida siiram on näitlejate ettekanne, mida enam muusikiline taust aitab süvendada antud meeleolusid ja tunnelmaid ja

¹⁹ «Raadioleht» 15. VI 1939, lk. 8.

²⁰ ORRKA f. R-1705, nim. I, s.-ü. 23—24.

mida enam kuuldeefektid manavad meile realistlikku keskust, seda kiiremini me hakkame «nägema» kõiki tegelasi ja ümbrust, kus nad liiguvad ja tegutsevad kõigi oma inimlike rõõmude, murede ja kannatustega. Tähelepandav sealjuures on see, et igaühel meist üksikult on täiesti oma kujud ja ümbrus, mis vaevalt ühtib teiste omadega. Ettekanne on nagu tõukejõuks, mis vallandab köidikuist meie fantaasia, et see saaks aktiivselt kaasa looma hakata koos esinejatega. Selletõttu võiksimegi öelda, et teatris me oleme enam-vähem passiivsed vaatlejad, ringhäälingus aga aktiivsed kuulajad.

Näitleja seisund raadioteatris on aga paraku vastupidine publiku omale. Tihe kontakt saaliga, elava nähtava publikuga aitab palju kaasa heaks kordaminekuks. Peale selle on näitlejale tõhusaiks abimehiks kostüüm, grimm, dekoratsioon, valgustus jm. Kuuldemängus kõik äsjaloendatu puudub.

Kuuldemängus on näitlejal ainsaks väljendusvahendiks hääl, mida abistab näitejuht helitaustadega. On kindel, et see nõuab vastavat tugevat ettevalmistust, head häälelist kooli.

... Ringhäälingu näitejuht peab alati arvestama häält. Nii mõnigi näitleja, kes laval edukalt esineb noorte osades, ei saa samu osi mikrofoni ees selle tõttu täita, et teda nägemata mõjub ta hääl oma tuseduse tõttu pisut vanainimeslikult. Võime aga üpris hästi kujutella, et mõni soliidseis aastais härra, kellel on kõrge ja hästisäilinud hääl, võib mikrofoni ees «südameid murda»...

Helitaust on kuuldemängus suure väärtusega. Ta aitab tõhusalt manada täielist illusiooni paigast, kus tegevus hargneb. Laval on võrdlemisi raske saavutada täielist illusiooni, nagu sünniks tegevus liikuvus rongis, lennukil, autos, hobusõidukil, mõnel veekogul jne. Ringhäälingus on see aga täiesti mõeldav. Olgu ainult helimeistrid leidlikud.»²¹

1937. a. asus Riigi Ringhääling piirama kõigi sõnaliste saadete mahtu, jättes nende maksimaalseks pikkuseks 20 minutit. Erand tehti muidugi kuuldemängudele. Nagunii moodustasid viimased nn. segasaadetest pisima osa: kui 1936. a. oli nende kaal saatekavas 1,66%, siis jumalateenistusi ja hommikupalvusi oli 8,6%, reklaami 4% jne.

Kuuldemängude päevaks oli kodanlikus Eestis — nagu praegugi — põhiliselt neljapäev, kellaajaks 19—22 (lõpuaastail kl. 20.30). Suvel kuuldemänge ei esitatud.

1937. a. talvehooaeg avati 21. septembril, kusjuures seati eesmärgiks anda eetrisse igal nädalal üks kuuldemäng täiskasvanutele ja üks lastele. See plaan enam-vähem täideti.

30. septembril 1937 esitatud Ants Kobrullehe «Mehed» (tegelased A. Teetsov, F. Moor, H. Laur ja O. Põlla) on teada olevatel

²¹ «Raadioleht» 23. III 1939, lk. 4—5.

andmetel esimene eesti kuuldemäng, mis kirjutati just nimelt ringhäälingule (eelnevad olid kas dramatiseeringud, operetid või tõlked). Et see kuuldemäng ei jäänud autoril viimaseks, oleks huvitav teada, kes peitub selle pseudonüümi taga. Felix Moor mainib oma nimekirjas kord W. Tominga nime koos A. Kobrulehega, kuid kas need on identsed, pole kindel. Niisama segane on lugu Mart Mardikaga. Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi pseudonüümide kartoteek annab Mardika vastena Voldeemar Ouna nime. Viimane pole kuuldemänge kirjutanud, küll aga tegi seda Marta Oun, kelle pseudonüümiks oli Enn Ird. Võibolla on tegu Ounade koostöoga — seda enam, et Martast saab kergesti tuletada eesnime Mart.

Varjunimesid armastasid kasutada teisedki kuuldemängude autorid. Hästi tuntud Aruvälja-lood olid Heinilt alias Tõnis Braksilt. Kaktuse nime all kirjutas mitu lugu Edgar Sein, Tuulenõelana esinesid Marta Sillaots ja Enn Paikre. Felix Tule pseudonüümi taga peitus tuntud soome dramaturg Hella Vuolijoki. Kes oli aga Ogalik, on siiani teadmata.

Ajakirjanduses ilmus artikleid, kus nõuti eesti kirjandusklassika kohandamist kuuldemängudeks. Eeskätt käis see E. Bornhöhe «Villu võitluste», E. Vilde «Mahtra sõja», «Külmale maale» ja «Tabamata ime», A. H. Tammsaare «Tõe ja õiguse», A. Kitzbergi «Libahundi» ja «Tuulte pöörises» kohta.²² Need nõudmised olid igati õigustatud, sest kodanliku ringhäälingu repertuaar oli kahepalgeline. Nimelt sisaldas kuuldemängude repertuaar ühelt poolt ideeliselt ja kunstiliselt tüsedaid töid. Nii esitati A. Kivi «Seitsme venna», J. Galsworthy' romaanide «Üle jõe» ja «Esimene ja viimane», G. Hauptmanni «Helga» (E. Kapi muusika), H. Vuolijoe «Vastumürgi» ja teiste klassikaliste teoste raadiolavastused. Hästi võeti vastu ka viimati mainitud autori «Hulkuri valss», mille soome keelest tõlkis Niina Murrik. Peaosa, «kraavihalli» mängis K. Karm ja ka teised osalised olid väga tugevad — L. Reiman, M. Leet, H. Laur, M. Luts, A. Jõgi, M. Parikas ja M. Kamp.

Teiselt poolt oli kavas palju usulis-müstilisi kuuldemänge ja neid, mis ülistasid kodanluse osa ja eesmärke klassisõjas.

Tavaliselt olid need kunstiliselt saamatud tööd täis natsionalismi, hurraapatriotismi ja antikommunismi. Nähtavasti ei olnud need kuigi populaarsed, mistõttu kuulajad nõudsid klassika raadioinstseneeringuid.

21. novembril 1928 oli kõige noorematel raadiokuulajatel hea päev: kavas oli esimene kuuldemäng lastele (J. Kuulbergi «Kui konnal kõht valutab»). Alates 1929. a. detsembrist võttis ka

²² «RS» 5. II 1937, lk. 2.

selliste kuuldemängude lavastamise oma hoolde väsimatu Felix Moor. Hiljem abistasid teda selles töös Tallinna Noorsooteatri näitejuht August Sunne, Ants Lauter jt. kogenud näitlejad.

Et lastele ja noortele kuuldemänge lavastada, lõi F. Moor 1929. a. lõpus 10-liikmelise lastetrupi (sellest grupist on võrsunud ka Eesti NSV rahvakunstnik Ellen Liiger). Kuid laste näitegrupiga tehti vaid väikesi kuuldemänge, pikemad olid ikka täiskasvanutele.²³

Kui rajati kooliraadio, leidsid kuuldemängud neis kohe koha. Esitati Jüri Parijõe enda seatud «Laevapoiisi päevilt», August Mälgu «Läänemere isandad», A. H. Tammsaare (A. Särevi dramatiseeritud) «Tõe ja õiguse» I osa, L. Koidula «Säärane mulk», H. Visnapuu «Maa-alused» (Riho Pätsi muusika) jt. Kuuldemängud olid kavas kindlal kellaajal (13.00—13.30 või —13.40), nii et lapsed teaksid oodata oma saadet.

Õpilaste hulgas läbiviidud ankeet näitas, et kuuldemängud olid noorsoo hulgas väga populaarsed (kuigi esimese 10 aasta jooksul oli eetrisse pääsenud vaid 85 lastele määratud kuuldemängu).

1938. a. said alguse inglise- ja saksa keelsed kuuldemängud, mis õpetasid võõrkeele õiget hääldamist (siit oleks tänapäevalgi õppust võtta!). Jüri Variste seadis raadiole muinasjutu «Snow White and 7 Dwarfs» («Lumivalgeke ja 7 põialpoissi»). 20. veebruaril 1939 esitati Gotthard Wloka «Familie Storch auf Sommerfrische» («Kureperekond suvitamas»), kus esinesid Tallinna saksa koolide õpilased näitejuhtide Hugo Schwarz ja Bruno Hamanni käe all. Saatel oli eestikeelne sisuseletus ja see oli mõeldud koolidele, kus õpiti saksa keelt. Samal semestril oli eespool mainitud näitejuhtidega kavas veel kuuldemäng «Knüppel aus dem Sack!» («Vemmal kotist väljal») ja vendade Grimmide muinasjutt «Die Zauberbergeige» («Võluviul») Walter Blachetta seades. W. Shakespeare'i «The Merchant of Venice» («Veneetsia kaupmees») oli mõeldud muudugi koolidele, kus õpiti inglise keelt.

Sarjast «Jätkame soome keele õppimist» anti eetrisse Anni Sahlsteini lastenäidendi järgi «Lauri-pojan seikkalut» («Laurist-poiisi seiklused»).

Tööst kuuldemänguga kui raskeima saateliigiga võib saada ettekujutuse artiklist «Kuuldemängu tee stuudiost eetrisse».

«Estonia» teatrimaja kõrgeimal korral... on seatud sisse kolm ajanõuetele vastavat kuuldemängu-stuudiot. Esimene stuudio on hariliku akustikaga tuba, kust saadetakse eetrisse kõik need stseenid kuuldemängust, mille tegevustik toimub normaalse

²³ Ringhääling, Tallinn 1935, lk. 28.

suurusega tubades, teine ruum on suure akustilise kõlavusega ja siit saadetakse maailma võlvialustes, salakäikudes, trepikodades, suurtes saalides jne. rulluvad stseenid. Kui astud aga kolmandasse stuudiosse, siis tundub sulle, nagu oleksid sattunud hoopis vabasse loodusesse.

Jälgime nüüd kuuldemängude lavastaja Felix Moori tööd. Pärast sobiva käsikirja leidmist on tähtis küsimus, missugustele näitlejatele usaldada vastavad osad. Kõige keerulisem on lugu siis, kui kuuldemängus tuleb ette mõni poiss.

Nagu kogemused on näidanud, sobivad säärasesse ossa kõige paremini pisut madalamate häältega naisnäitlejad — näiteks annab Reet Aarma õige pea poisi mikrofoni ees.

Kui nüüd kõigest raskustest, mis on seotud osade jaotamisega, on üle saadud, siis tuleb mõelda kuuldemängu helilisele taustale: vastav muusika, mitmesugused heliefektid...

Seejärel algavad «kõvad proovid» — nagu Felix Moor neid nimetab. Esimesed proovid on lugemisproovid, kus tutvutakse tekstiga ja osaga, ning milles lavastaja annab vastavad näpunäited. Karmim on juba mikrofoniproov. Siin «mängivad» näitlejad mikrofoni ees ja lavastaja kuuleb oma režiikabiinis valjuhääldajast nende häält nii, nagu ta läheb eestrisse. Pärast mikrofoniproovi selgitab siis lavastaja igale näitlejale tema vead, kus stseenis tuleb häält tasandada, kus kõvendada jne. Teisel mikrofoniproovil ei tohi need vead ette tulla.

Mikrofoniproovil kõlavad kaasa ka kõik kuuldemängus vajalikud heliefektid.

Felix Moor istub režiilaua taga ja nihutab vastavaid käepideid edasi-tagasi, lastes domineerida kas ühel või teisel helil.

On saateid, mille illustreerimiseks kasutatakse 20 ja rohkemgi eri efektiga heliplaati... Praegu on ringhäälingul kasutada üle paarisaja heliplaadistatud hääle ja efekti. Siiski näeb käsikiri teinekord ette helisid, mida ei leidu meie heliefektide arhiivis.

August Mälgu novelli järgi dramatiseeritud «Vanakurja vokk» nõuab mõjuvat tormilise mere tausta. ...F. Mooril ei jäänud muud üle, kui sõitis ühel tormisel sügispäeval tehnikutega ja heliplaadistamise aparatuuriga Kadrioru randa, kus jäädvustati heliplaatidele vägevate lainete loksumist.

Peale muu mõodetakse veel mikrofoniproovi, stopper käes, sest kuuldemäng ei tohi minutitki ületada temale ettenähtud aega.»²⁴

Tehniline baas võimaldas tollal korraga kokku mängida 5 heli. Tihti osutus kunstlikult saadud heli kuulaja kõrvus loomulikumaks kui tõeline, näiteks rahva sumin raudteejaamas võeti «Estonia» fuajeest.

Kodanliku perioodi lõpuks saadi siiski korralik helitaustade fonoteek.

²⁴ «Raadioleht» nr. 2, 12. I 1939, lk. 4—5.

Kuuldemängutegelaste pere suurenes kolmekümnendate aastate lõpuks selliste näitlejatega, nagu traagik Ruut Tarmo, Mare Leet (teda tunti rohkem küll deklameerijana), Marje Parikas (peamiselt dramaatiliste osade täitja), Albina Kausi («Muri»), Johannes Kaljola, Voldemar Alev. Viimast hinnati eetris isegi rohkem kui laval. Ta mängis Frédéric Chopini, Peeter Tšaikovski ja Edvard Griegi osi samanimelistes kuuldemängudes ning nimi-osa Ibseni «Peer Gyntis».

Kui 1939. a. aprillis riigivolikogus ringhäälinguprobleeme arutati, siis lasus põhiraskus kuuldemängudel:

«Meie algupäraste kuuldemängude produktsioon ei suuda kuidagi sammu pidada nõudlusega selle saateliigi järele. Ringhääling saab ikkagi valida ainult selle hulgast, mida autorid pakuvad. 1938. a. kestes on ringhääling esitanud, jättes kõrvale kuuldemängu vormis kooliraadio saated, mida oli arvult 14, kokku 134 kuuldemängu. Neist 70 pedagoogilise iseloomuga saadet noorsoole, 16 följetonistlikku groteski (Aruvälja ja Pensioni lood), 25 ajaviitelist rahvatükki, kus esinevad autorid, nagu Adson, Gailit, Kitzberg, Agapetus, Aleksis Kivi, Molnar, Maugham, Verneuil jt. ja 23 tõsist ja nõudlikuma iseloomuga kuuldemängu, mis enamasti olid ümbertöötused säärate autorite töödest, nagu Aino Kallas, Tammsaare, Kivikas, Aleksis Kivi, Blaumanis, Ibsen, Hauptmann, Sudermann, Birabeau jne.»²⁵

Sellest aastast on mainimisväärt veel Nipernaadi-seeria. Sari algas «Parvepoistega» ja lõppes 27. oktoobril «Seeba kuningannaga». Nii noorte kui vanade hulgas võeti harukordselt hästi vastu Mait Metsanurga «Ümera jõel».

Kuid ajakirjanduses kurdeti ikka ja õigustatult, et repertuaaris on liiga palju alaväärtuslikke palasid. «Päevaleht» väitis, et ringhääling ei taluvat kriitikat ja tegevat endale illusioone. Friedrich Soomuste oma artiklis «Prosit, ringhääling!» analüüsis 30. aprillil 1939 esitatud kuuldemängu «Vilistlane Tõnis Vaino tudengirahva maiööl».²⁶ Nimelt oli raadiokuulajale sellest kuuldemängust jäänud mulje, nagu oleks voolanud Tartus aina viin ja õlu, kõlanud «proosit» ja tärisenud rapiirid... Ringhäälingule heideti ette joomakommete propageerimist, labasust ja magedust. Et kõlblikke originaalteoseid oli Eestist vähe tulemas, siis tehti ettepanek kasutada rohkem häid dramatiseeringuid.

Ringhäälingu juhtkonnale oli selge, et kuuldemängude vähene valik käsikirjade nappuse tõttu tingis üldise taseme nõrkuse. Olukorra leevendamiseks korraldatigi 1939. a. suurejooneline kuuldemängude käsikirjade võistlus. Käsikirjade ulatuseks määrati 50 kuni 70 tuhat täheruumi, kusjuures ettekande kestus ei tohtinud olla alla 45 ja üle 70 minuti. Žüriisse kuulusid kirjanikud

²⁵ «Raadioleht» 13. IV 1939, lk. 2.

²⁶ «Päevaleht» 2. V 1939, lk. 4.

Erni Hiir, Paul Viiding, Artur Adson ja kuuldemängude toimetaja Felix Moor.

Ringhäälingu dramaturg Paul Viiding pidas võistlust õnnestunuks. Kokku tuli 156 käsikirja. Esimene auhind (300 krooni) anti Gert Helbemäele ajaloolis-dramaatilise kuuldemängu «Maria-viiul» eest, kaks II auhinda (à 200 kr.) said Aleks Kaskneem töö eest «Ohvrid» ja Erik Laidsaar töö eest «Mõök ja ader», III auhinnad Gert Helbemäe «Auguste Carolina» ja Ellen Niirman «Vaibunud tuulte» eest. Sisult ei saa auhinnatud töid siiski eralisteks tippudeks pidada.

Üllatav oli kiirus, millega valmisid auhinnatööd: Erik Laidsaar kirjutas «Mõõga ja adra» kahe päevaga, Ellen Niirman tegi oma elu esimese ja eelviimase kirjatöö valmis ühe päevaga (ja saatis isegi läbi lugemata minema!). Juba see pidi avaldama mõju ka nende kunstilisele väärtusele.

Uheks põhjuseks, miks kuuldemängudega ei saanud rahul olla, oli kindlasti see, et ei oldud kontaktis kuuldemängu arenguga välismaal. Nii näiteks peeti 1939. a. St. Moritzis rahvusvaheline kuuldemängude konverents, millest kodanlik Eesti osa ei võtnud. Enne II maailmasõda jõuti Balti riikide IV ringhäälingukonverentsil küll kokkuleppele kuuldemängude vahetamise kohta:

«Nii meil kui kogu maailmas on alaline puudus headest kuuldemängudest. Pealegi seisavad kuuldemängud peaaegu eranditult käsikirjades, nõnda, et neid on raske kätte saada.

Kuldemängude repertuaari rikastamiseks otsustati konverentsil seepärast hakata vahetama nendegi käsikirju. Iga ringhääling valiks oma repertuaarist paremaid kuuldemänge ja saadaks neid naabritele, kes neist siis valiks, mis sobib.»²⁷

Mainimisväärt tegudeni aga sel alal ei jõutud.

Kuulajad kurtsid, et peaosaliste hääled muutuvad juba liiga tuttavateks. Nõuti, et ringhääling valiks rohkem osatäitjaid provintsiteatritest, mis mõjuks värskendavalt. Et seda ei tehtud (kõrvale jäi isegi «Vanemuine»), oli kahtlemata viga meie ringhäälingu töös.

See-eest löid kõik pealinna tuntumad sõnakunstnikud vähemal või suuremal määral kaasa kuuldemängudes. Sellest ajast võib mainida Reet Aarmat (Peep Täitsamees), Oskar Põllat («intri-gant»), Maie Suurallikut («poiss»), Jüri Kokre (nii lõvihääle imiteerija kui näitleja), Jaan Mürki (peamiselt lastesaateis) ja nn. kõva häälega meest Eduard Türki. Noor näitleja Harri Paris (hukkus okupatsiooni ajal) sai peaosad kuuldemängudes «Tiberius» ja «Rembrandt».

Töölisteatri näitlejad kandsid ette «Kauka jumala». Mogri Märti mängis Aleksander Teetsov, Marit Ann Tamm, perepoega Johannes Romot, tütart Lensi Römmer, teenijaid Hilda Sooper ja

²⁷ «Raadioleht» 24. VIII 1939, lk. 2.

Olli Vares, kaupmeest Alfred Rebane. Sama teatri jõududega läks eetrisse ka kuuldemäng «Karjapoiss lööb sekka».

Varem «Estonias» mängitud R. C. Sheriffi näidend «Tee-konna lõpp» õnnestus ka kuuldemänguna. Osalised olid A. Lauter, K. Karm, H. Laur, A. Eskola, A. Üksip ja S. Lipp.

Ekslikult Eesti Raadio 500. kuuldemänguna väljakuulutatud (tegelikult oli seda A. Kaskneeme põimik «Per aspera ad astra») Artur Sikemäe «Ummikus» mängisid jälle pealinna kahe juhtiva teatri näitlejad koos — L. Lasner, V. Alev, S. Reek, O. Põlla, L. Tui ja A. Talvi.

Aino Talvi esines esmakordselt kuuldemängus 1936. a. Tema silmapaistvateks rollideks kujunesid Kõrboja Anna, Nadežda von Meck ühes Tšaikovski-saates ja üks peaosatäht Nipernaadi-tsükli ning esinemine «Maria-viulis».²⁸

Kodanliku perioodi viimasest raadiohooajast kirjutatakse asjatundlikus artiklis «Raadioteater möödunud hooajal. Märkmeid ja mõtteid kuuldemängudest». Artikkel on ühtlasi omamoodi hinnanguks sellealasele tööle Riigi Ringhäälingus.

«Hooaeg algas möödunud sügisel 31. augustil, mil lavastati lastele Marta Sillaotsa kuuldemäng «Esimene päev maal». Hooajal lavastati kuuldemänge ka täiskasvanuile. Sel hooajal esitati ka ainuke venekeelne kuuldemäng kodanliku ringhäälingu ajaloos.

Hooaja jooksul anti täiskasvanutele 66 etendust — hulka arvatud ka Raadiokülas esitatud kuuldepildid. Noortele, lastele ja mudilastele — kooliraadio kuuldemängud kaasa arvatud — on antud 103 etendust. Kogusummas lavastati möödunud hooajal seega 169 mitmesugust kuuldemängu ja seda pisut enam kui 300 päeva jooksul!

Arvestagem meie ringhäälingu abonentide keskmiseks arvuks lõppenud hooajal kaheksakümmend tuhat — tegelikult oli neid rohkem — ja arvestagem, et ainult 25% raadioaparaatide omanikest kuulas meie raadioteatri saateid, siis saame — arvestades tagasihoidlikult kaks kuulajat ühe aparraadi kohta — meie raadioteatri mööduva hooaja kuulajate koguarvuks ligikaudu seitsme miljonit inimest!

Meie 7 kutselist teatrit andsid eelmisel hooajal 153 lavastust... vaatajate üldarv oli enam kui 10 korda väiksem raadioteatrist!

Raadioteatril — kandudes üle maa kaugemaissegi kolgastesse, kuhu muidu ei satu ühegi teatri lava — on määratu tähtsus kogu rahva teatrikasvatuses ja rahva teatrihuvi rahuldamises.

Tal on kasutada meie pealinna teatrite parimad näitlejad — soodustus, mis pole kättesaadav ühelegi teisele teatrile. Võides

²⁸ «Raadioleht» 8. XII 1939, lk. 7.

esinejaid valida ligi sajapealisest näitlejate perest, on saavutatav suurim hääleline mitmekesisus ja vahelduvus, mille tõttu näitlejad ei lähe nii ruttu «vanaks». Seepärast on ka mõistetav, miks pole raadioteatritele oma kindlat trüppi loodud.

...Meie teatriarvustus raadioteatri vastu seni pole ilmutanud nimetamisväärsset huvi. Meie ajalehtede arvustuserubriigis on arvustatud küll meie pisikesteги provintsiteatrite lavastusi, kuid raadioteater — vaatamata tema määratule tähtsusele — on jäänud kahe kõrva vahele!»²⁹

Eeltoodule lisaks võime esile tõsta veel seda suurt osa, mida Eesti teatrid etendasid ringhäälingu muusikalise kava sisustamisel. Ringhäälingusaadete sõnalises osas täitsid näitlejad peale kuuldemängude ka veel lugemistundide ja avalike raadioõhtute kava.

Miks teatrietendusi endid üle ei kantud, see selgus ringhäälingu juhtkonna seletustest valitsusele: «Otseülekandeid teatrietendusilt ei saa pidada soovitavaks nii sisulistel kui tehnilistel põhjustel. Teatrietendus sisaldab hulga n. ö. kuuldelisi tühikuid, mille kestel laval võib toimuda tähtsaid miimilisi stseene, mis aga raadiokuulajatele jäävad tühjaks. Ka ei ole võimalik näitlejat laval mikrofoniga jälgida, mis tõttu kõne kuuldavus ja arusaadavus on tihti häirivalt kõikum. Oma uue «Teatri saadete» sarjaga püüab RR siiski oma kuulajaid viia kontakti pealinna teatritega, heliplaadistades mikrofonikõlbulikke stseene igalt uult esietenduselt.»³⁰

«Teatrisaadet» leidsid 1939. a. jaanuarist endale koha teisi-päeva õhtutel.

Tehes kokkuvõtet eesti kuuldemängu arengust aastail 1928—1940, tuleks meil tagasivaatavalt rõhutada järgmist.

Kuuldemängu kui üht osa raadio ideoloogilise töö programmist ei saa muidugi lahutada kodanliku raadio üldpoliitilisest suunitlusest. Seetõttu on arusaadav «neutraalse» jandi, tühiste opereti- ja seikluslugude esinemine, hurraapatriootiliste ning usuliste teemade käsitlemine kuuldemängudes. Ka ärilised kaalutlused tingisid «odava kauba» pakkumist, millega samal ajal apelleeriti vähe arenenud kuulaja väikekodanlikule maitsele.

Kuid oma paremas osas toetas kuuldemäng progressiivse, humanistliku kunsti traditsioone, eeskätt eesti, vene ja Lääne-Euroopa klassika lavastuste näol, kus olid kaastegevad meie parimad näitlejad. Just seda osa peame eesti kultuuriloos hindama. Seda osa nõudis ja toetas ka progressiivne kriitika ning enamik kuulajaskonnast. Teiseks: vaadeldud perioodil loodi Eestis kuuldemängu kui uue kirjandusžanri traditsioonid ning eeskätt raadio-rahva ning näitlejate poolt ka selle žanri teooria alged, mis on arvestatavad tänapäevalgi.

²⁹ «Raadioleht» 20. VI 1940, lk. 387.

³⁰ «Raadioleht» 13. IV 1939, lk. 2..

РАДИОПОСТАНОВКИ В БУРЖУАЗНОЙ ЭСТОНИИ

В. Ляан

Резюме

В радиовещании буржуазной Эстонии (до установления Советской власти в 1940 г.) было представлено 568 радиопостановок для взрослых и ещё больше для молодежи и детей.

Главным постановщиком был талантливый актер и диктор Феликс Моор. В лучшей своей части эти радиопостановки поддерживали традиции прогрессивного искусства, большая часть постановок представляла собой инсценировки эстонской и зарубежной классики для радио. Кроме того, особенно во время государственных и церковных праздников передавались националистические и клерикально-мистические постановки, а также бессодержательные водевили. Но все эти передачи не играли существенной роли в репертуаре, так как они не пользовались популярностью среди радиослушателей.

Хотя роль радиопостановок в программе вещания не была велика (1,5% в 1938 и 1939 гг.), они все-же заняли достойное место в истории эстонской культуры, потому что их слушало большинство населения. При этом следует отметить, что в радиопостановках принимали участие все известные эстонские актеры того времени.

Кроме драматизаций, были написаны и оригинальные радиопостановки, был создан радиотеатр для малышей и школьников, и были выработаны первые теоретические основы радиопостановок.

RADIO PLAYS IN BOURGEOIS ESTONIA

V. Lään

Summary

Beginning with 1928 up to the establishment of Soviet power in 1940, a total of 568 radio plays were performed in bourgeois Estonia. The number of plays for young people and children was nearly the same. They were produced by the talented actor and announcer Felix Moor. In their better part they represented the traditions of progressive art, because most of the stagings were radio-dramatizations of Estonian and world classics. On public and ecclesiastical holidays some nationalistic and religious-mystical plays and empty farces were also produced, but they were not popular among listeners.

Although the share of radio plays in the programme was not great (1,5% in 1938 and 1939), their importance in the history

of Estonian culture is notable, because the plays were heard by most of the people in Estonia. We must also take into consideration that many gifted actors of the time performed in the radio plays.

In addition to dramatizations a large number of original plays were also produced. A radio theatre for schoolchildren was created and the first theoretical premises for radio plays were elaborated.

SISUKORD — ОГЛАВЛЕНИЕ

P. Ariste. Vadja muinasjutte ja muistendeid	3
П. Аристэ. Водские народные сказки и сказания. <i>Резюме</i>	34
P. Ariste. Wotische Märchen und Sagen. <i>Zusammenfassung</i>	34
E. Vääri. Frekventatiivse ning retsiprookse <i>l</i> -liitega verbid ja algupä-raste liidetega adverbid liivi keeles	35
Э. Вяари. Глаголы с суффиксом <i>-l-</i> со значением фреквентатив-ности и взаимности и наречия с исконными суффиксами в лив-ском языке. <i>Резюме</i>	105
E. Vääri. Verben mit Frequentativem und reziprokem Suffix <i>-l</i> und Ad-verbien mit originellen Suffixen im Livischen. <i>Zusammenfassung</i>	107
E. Vääri. Liivi keele sufixite uurimine	109
Э. Вяари. Изучение суффиксов ливского языка. <i>Резюме</i>	116
E. Vääri. Untersuchungen auf dem Gebiet der livischen Suffixe. <i>Zusam- menfassung</i>	117
Г. Тужаров. К вопросу о прилагательном в яранском говоре марий-ского языка	118
G. Tužarov. Omadussõnast mari keele jarangi murrakus. <i>Resümee</i>	125
G. Tužarov. The Problem of the Adjective in the Yaran Dialect of the Mari Language. <i>Summary</i>	126
A. Künnap. Kamassi keele <i>n</i> -genitiivist	127
A. Künnap. Über den Genitiv mit <i>-n</i> im Kamassischen. <i>Zusammen- fassung</i>	129
A. Кюннап. О камасинском генитиве с суффиксом <i>-n</i> . <i>Резюме</i>	129
V. Lään. Kuuldemängud kodanliku Eesti ringhäälingus	130
В. Ляан. Радиопостановка в буржуазной Эстонии. <i>Резюме</i>	143
V. Lään. Radio plays in bourgeois Estonia. <i>Summary</i>	143

ТРУДЫ ПО ЭСТОНСКОЙ ФИЛОЛОГИИ

IV

**На эстонском и русском языках
Резюме на русском, эстонском, немецком
и английском языках**

**Тартуский государственный университет,
ЭССР, г. Тарту, ул. Юликооли, 18**

Vastutav toimetaja E. Vääri.

Korrektorid G. Noppel, H. Tõevere, O. Mutt.
Ladumisele antud 19. VI 1972. Trükkimisele antud
21. 03. 74. Kohila Paberivabriku trükipaber nr. 2.
Trükipoognaid 9,25. Arvestuspoognaid 9,68. Trüki-
arv 500. MB 02660. Tell. nr. 3776. Hans
Heidemanni nim. trükikoda. ENSV, Tartu, Oli-
kooli 17/19. II

Hind 97 kop.